

Otomí

NDÄTHOT'I, HÑÄSÜMPOTE XENI HNINI GATHO M'ONDA

Ndäthot' i Üdi ra Nthot' i nu ra hyaxä gatho M' onda ra kut' a ra yoho zänä n' a m' o guto ret' a ma ' yoto 1917

Gätsi ra mfädi bi t' ot' i ka ra DOF 27-05-2015

Nunu C. ndä mü m'etho fadi dähä bi ndumi ra ndäthot'i, bi tsakbi ra ndä nsü ne bi hoki M'onda, konge n'a ra pa di nun'a ra ndäthot'i he'mi bi hogi.

VENUSTIANO CARRANZA, m'etho m'u fadi dähä ot'e ndänthot'i, bi mpote ne bi hoki ka ra xeni hnini Mengu M'onda, ge di mango dä fädi.

Nu ya jä'i hmunts'i mpote othe ra ndäthot'i nuä ka ra nda hnini ra n'a ra pa ra zänä ret'a ma yoho n'a m'a guto ret'a ma rato, ka ra tsemi ra ndäthot'i he'mi bi boni ne bi m'ät'i nu ra ret'a ma guto ra zänä guto di jeya ä, bi boni di ge ra m'etho ndä, bi mfädi ne bi nhe nuä m'aä ha ra xeni goho. Ne bi mpodi ka ra ret'a ma goho bi thoki ne bi thudi ya zänä ret'a ma goho, bi üni ra H Mponthä Majuani katsutho ra ntote Lupe, ra n'ote ra zänä n'a m'o ret'ä ma hñu, xi xa hogi ra za xka thoki ngu jäna:

NDÄTHOT'I HNÄNSÜMPOTE XENI HNINI GATHO M'ONDA XA MPÖDI RA KUT'A RA PA YOHO ZÄNÄ N'A M'O HÑÄTO YOHO N'OTE NE 'YOTO

Thuts'i N'a

Heke I

Ya te tsa di hoki ya jä'i

> **Xeni n'a 1o.** Ka ya Hnini hai M'onda ngatho ya jä'i ge tsa di hoki te ja ka ya hnini ge xi

xa mbädi ra Ndä Thot'i ne konge ya hmä ya nzayo mengu n'an'yo hnini di ge ka ra Hnini hai M'onda tsa di hoki ge di uat'i, ge njap'u di nu pa di mädi ne di nu, pa di thoki nun'a ge xi di thegi hindi hmädi te di hoki ya jä'i, ha nu'u m'a ra u tsa te di thoki ngu xa thuts'i ka ra Ndä Thot'i xa mä.

Ya hmända mu'i pa te tsa di hoki ya jä'i ngu di mfädi xa mä ra ngutho di gen'a ra Thot'i di ge ya nzayo mengu n'an'yo hnini ge mädi ngatho ya pa ya jä'i xi dra nxidi ra hmädi.

Ngatho ya nzaya, ge xi ya ts'edi pa di hoki, pa di japi di hoki u te tsa di mpefi pa di thoki, di mädi, di thandi ne di mup'u zäm'u pa ya jä'i pa ngatho ka ya m'ui ngatho te ja, ya n'an'yo, ya n'atho ne ua di pengi. Kongehya, ra Xenii Hnini ge ra za di beni ha di jäpi pa di thoki ra hño, di thoni ra mfädi, di nzayo to hingi hoki ra n'an'yo, ne di nja ts'utbi pa ya jä'i u to tho gä mu'i u di gehya ya jä'i, ngu xa mä ra hmända.

Hmä ge ndä t'utsa ya jä'i m'ui ka ya Xenii Hnini Ngatho M'onda. Ya to t'utsa ya mengu nzubi u tsoho ka ra hai M'onda, ge di tsots'e nuya, pa di thegi ne di mädi ya hmända.

Hingi tsa da t'utsa ya jä'i num'u ngu ra mengu ka ya hnini hñätho, ne ha ra ñ'oho ua ra m'ehñä, ra jeya gä mets'i, ha nxotho ra jä'i, hä ua hin'ä bojä, ha hingi dathi, ne te ma nijä pa, xa nthäti ua hin'ä ne ha ua ma n'a ngu embi t'uni ra m'ui gä mu'i di thegi di mu'i ra n'yo ya jä'i.

> **Xeni yoho 2°.** Ra gotho ndähnini M'onda gesenu ne hingi negi.

Gotho ndähnini M'onda petsi xangu ya mui nfädi m'etho ne mutbu xa ehe ma yamu ya hnini ge xi xa ntungi gotho ka ya xeni habu mui gotho k ara mui M'onda ge xi mutp'ia k ara ndähnini M'onda nu a mi ndui ra hñämbi hai nep'ia ge xi petsutho ya muise nu mu ya bi muntsi gotho, hojä muimfädi ne ya hñänsümote, ne u mara ya metseyu.

Dä m'aädi ne dä nhe ra mui hñätho ge xi xa za pa da hñäki toä da m'aä ha da jäpi di hoki u ne nu k ara hnini hñätho.

Geyu ya hnini muhu ma ra ya hnini hñätho, ge yu dä muntsi ma n'a ra gotho hnini, bojä ne ya mui nfädi m'etho, mupu ka ndähnini ne ge xi pädi hanja di ñetsi ya nzaya di u ya

mui nfädi zämu hoki.

Ya hnini hñätho thegi ne petsi hanja di gohi ne di hokse u m'ä ra thot'i ne da nja ra muntsi gotho ka ra ndähnini M'onda, da badi di ge ya tahnini ne ya hnini ya hñätho, ge m'ä njäpu ra ndäthoti ne ya hñämbi nu gotho k a ya hnini M'onda, ge gotho da m'eyu, neu xa ndui gotho hanja u xa hoki nugu ka ä ya xa t'otupmañä nuna ra xeni, ya mfädi ya hñätho nepu habu mui.

A. Nuna ra ndäthot'i padi ne mati u petsi ya tahnini ne ya hnini hñätho ge da un hanga di t'ot'e nu u da m'ä ne, dä hogi ra za u di ñ'epu, da hokse pa dä:

I. Mä mbo hadanja ra mui ne ra muntsi hnini, bojä, hñänsümpote ne ya mui fädi m'etho.

II. Jäpi hokse nzutbi pa da un hanja di mui ne di hoka tsutbi ya tuhni u mupu de genseu, ngu jä ä ma ra ndä ndui thot'i, ne da jäpi ma sü n'a ngu n'a u petsi nja di mui jäi ne xi da hogi ra za, ra nt'ote kon gotho ra jäi ra m'ehñä. Nu ra hñämbi ge m'ä un ü hingi thoki ra z ge hinda nu ra tsutbi n era ndänzaya nuä di nu.

III. Di ñ'ets'i ya nzayo ngu ba epu pa gä hñäki ya nzayo ka ya hnini ngu ma yam'u, ngu hä mä pa di hoki se t'ex nzayo, ha mä ne xi tsa di juat'i ya m'ehñä ne ya ñ'oho ñätho pa di ñ'etsi ne di t'ets'i ra ngutho di hä ya mets'i, njap'u ne pa hä ra nzayo ka ya hnini, ngu di ra ngutho ra hmä di ndui di hoki m'efi pa ya ndä nzayo pa ngatho ka ya hnini ka ya xeni ha m'ui ya jä'i, hingi tsa ya jä'i nzayo tsits'i nzayo di mäti pa hindi hä ra nsü ka ya ta Hnini, gehya xa thandi ne ya xa ts'utbi ge da thandi te pefi ne te hoki gatho nuya ya me

IV. Kuati ne kotsi ma ra ya mui hñätho, u xi pätho gotho ya mui m'etsi di ge ya hnini hñätho mupu.

V. Dä kuati ne hoki ra za ya jäi, gotho ya hai ngu ja ä m'aä ra ndäthot'i.

VI. Dä thegi, ko ma sü ha da nja di t'ot'e ne ha da jäpi di un ya hoy ngu jä ä m'aä ra ndäthot'i ne k o ra hñämbi ä m'aä, ge petsi da hoki ra za un u ne ngu hanja ma ä ra hñu di ge ya muntsi jäi k ara hnini, un ha di un ne ha xi di ziptho ya hai gotho u üni ra tsi mui un pu ha mui ne pu ha tsemi ya meti k ara hnini, mu ma ra ge hinda da doni ne hinda ñ'embi ya meti, ngu ja ä m'aä r andäthot'i. pada hoyu; da un konge ra hnini ha dä jäpi ngu ja ä m'aä ne jätsi ra hñämbi.

VII. Hñäki, un ka ya tahnini ne ko ya hnini hñätho, pa dä mpote un ka ya tahnini.

Ya thot'i ne ya hñambi di ge k ara xeni gotho hnini M'onda da fätbi ne dä t'ot'e nu u petsi ma sü k ara tahnini, pa dä nte ne da tsotse ya nsü mpote ne da hñänsüpote pe ge di rangutho ya nhe di ge ya metho mui hñä ne ya mfädise.

VIII. Däyut'i ra za ka ra ntsegi xeni. Pa dä m'aämbi üenda nu u petsi, gotho ya tsutbi ne di m'äpu u embi ya meti, nu u rase ua gotho, ge xi da ümba ma sü gotgo ya mui ne ya metho mfädi ne xi da maki ngu ja ä m'ära nuna ra ndäthot'i. Nu ya hñätho petsi gotho ya pa da ponyahñä neda mädi ge pädi ya mui ne hñätho ma m'etho.

Ya thot'i ne ya hnambi di ge ka ra xeni gotho hnini M'onda da m'aä ha da nja di un ya m'etsi ne da thegise xa hio u ne da beni di ge ka ya hnini hñätho n'a ngu n'a ja ya xanguhnini, ngu ja u m'aä ka ra mfädi di ge ya hnini hñätho ne ka ya xanguhnini u nhe gotho.

B. Ra ngothohnini, ya xehnini ne ya tahnini, da hioni ra rangutho pa gotho ya hñätho ne hinda hiegi do thoki hada japi ya hñänsümpote ge xi ja ra medi pa dä mädi ya thandi m'etsi ya hñätho pa da nte gotho nupu ka ya hnini ne ya, nu ge da iot'e ne da hoki kongotho kongehu.

Pa dä thoki ra za ya mui metho ne xi zipto u ütsa un ka ya hnini ne ya hnini hñätho, un ya nzaya, petsi dä iot'e ä:

I. Xi da duki ra nte ka ra xeni nupu ha mui ya hñätho pa dä tsotse ne xi da te un ya bojä nupu ha mui ne xi hogi ra za ya mui nzaki un ka ya hnini, gotho ya mbefi u hoki gotho u ya hñu ndänzaya, ko di mfatsi gotho ya hnini. Ya ndänzayä ka tahnini ne di gätsi da üni rangutho ya bojä ka hnini pa di hoki ra za ne di te ya hnini di ge u xi ja medi.

II. Xi da mädi ne xi da jäpi da nte ya netse nxadi, ne xi da jä ma sü ra nxadi hñätho. Ne gotho mui hñätho, ra thudi nxadi, da gätsi ra za ra n'a nxadi, da nthudi pa dä thoki ra za nxadi ne ya dänga ne ndänxadi. Da m'aä ne da nte hada njä di thoki ya hemi nxadi ko ya nthudi ka ya xeni pa dä badi ya ntsagi mui ya metho un ka ya hnini, di ge u m'aä ra hñämbi di ge u xa n'un ka ya hnini hñätho. Tuki ra mahte ne ya mfädi di ge gotho ya n'an'yo mui nu u mui ka ra gotho M'onda.

III. Da juāti ne da thuni ra za ra nt'ot'e ya ntothe ya jäi ne xi jä xangu ha da t'othe ya jäi ka ya gotho xeni hnini M'onda, xi da jöpämasü ne xi da thoki ra za ya hñätho pa ndä 'yot' i di ge ra rumthu ya njä t'ot'e ra hñuni, ge xida nhñu ya gotho ya tsibätsi.

IV. Xida thoki ra za ya mui pa dä nts'ihu ne da n'yohu, xi da thoni ha da nja pa di thuni ra za ya boja pa ngothopu ha da thoki ne xi da gohi dar za ya ngu, ne xi da hogi dar mbaxt'i ya ngupu ha da thoki pa gotho ya jäi u järm'edi.

V. Da thegi dä yut'i ya m'ehñä hñätho jä ra nte, nu u hanja di tsotse ya thoki m'efi, pa ya mui ra za, ne da thuni u te jä pa di nfotsi; ka ra nxadi; ne da mfotsi pa dä m'aä hanja di mui ya nzaki pa gotho.

VI. Xa nxidi ra t'ode hñäbaja pa dä yut'i ya hnini. Nu u ya xa thoki ne xi tsoni yapu ya hñäbaja ne ya mpehnihem'i. Ge thoni na da njäpi un ka ya hnini ne ya hnini hñätho ne da m'etsi, dä tsoke ne da un pa dä bädi ne da iode ya hñä ngu jä ä m'aä ya hñämbi mambu xa m'aä.

VII. Da mfotsi ya mefi tsipto ne xi da nte un ya m'etsi ka ya hnini hñätho konnga ya mefi u xi xa thoki ne xi da tsotse ra za di ge u ya bojä u xa yut'i, xa thuni ne xa thoki ya ngunzaya pagotho ne pa rase gepu ha xi da nte pa ya mefi, ge xi da yut'i ya thokibojä pa di nte ya nfädi ne xi da hogi xangu thoki, ne da fädi pa gotho un hanja u thoki ne xi da nja ra m'o.

VIII. Da mupu ya hñänsumpote hnini pa dä mäki nu ya pohnini hñätho, un ka ra gotho hnini ngu ka ra n'ayo hoi, da thoki ha da jäpi pa dä mambi ya mefi u petsi u ja ka ya hnini, da thoki ra za ya mui ya m'ehñä; dä mfotsi pa dä hoki ya mefi pa gehu ra nxadi ne hinda ndothi ra n'yot'i ya bätsi ne ya mechubätsi nu ya mengu pohnni; xi da nhñu ra nsüpi u petsi ya jäi ne da ñ'ani ya nthudi di ge ya mui ma m'etho.

IX. Dä t'ani ya hnini u hñätho ä di thoki ra beni nte gotho M'onda ne ya xangu hnini ne ya tahnini ne ngujänu, da yut'i da m'aä hanja u di thoki.

Pa dä mädi ne da juāti nunu petsi mangua un a ka ra hem'i m'angua, ra ngu dänga mpotehñänsü ka ra hmuntsi ngotho mui, ya mpot'a ñä k a ya xangu hnini M'onda ne ya tahnini, nu u ya da hoki ge xi pädi hoki, xi da hñutsi hamu ne hampu da thoki nu u petsi

ma sü di ge ya bojä u poni ne gotho pädi ha da njä, ngu ya ngu di mäpu di higi pa ya hnini nu u xi kuati kongera thoki ne da thandi di gese u.

Ni xi da mäti nu u petsi nuna mangua pa gehu ya hñätho, ya hnini ne hnini, ya ngontho hnini, xi di petsi gotho nu u hanja di mupu u di ndui ngu ja mukua ka ra hmända.

> **Xeni hñu 3°.** Ngatho ya jä'i tsa da hñä ra nxadi. Ra Xeni hnini M'onda –Ndä hnini, M'onda ne ya ta hnini- da uni mudi nxadi, yoho nxadi ne made nxadi. Ra mudi nxadi, yoho nxadi ne hñu nxadi di ge ra ndui ra nxadi; nun'a ne ra made nxadi da japi pa ngatho ya jä'i di nxadi.

Ra nxadi di ge uni ra Xeni hnini da thoki xa za, ko ngatho te me'ä pädi ya jä'i pa di mädi ra hai ra M'onda ge da m'u xa za di ge ngatho ya jä'i, ge da mfats'i m'ui ngatho, pa da ndui da mu se ne pa da t'uni yä meti.

Ra Xeni hnini da hyoki di ge ra nxadi dra za ne da japi ge ya he'mi ra m'efi, ha da japi di üti, ha da japi di mpefi te me ä m'edi ka ya ngunxadi ne ya xampate ne ya jä'i di ge handi te pefi ya xampate pa da hyoki ge ya nxadi da bädi xa za.

I. Mädi nu ra xeni n'ote ma goho ra thegi muinfädi metho, nu to da nxadi ge xi dar za ne, ge hinda, hñäki ya jä di ge ya nijä;

II. Un ra m'ää juani di ge ra nxadi ge xa t'ot'e nu u xa nfädi di ge ra nte nthüdi, ne xi da ntsau un u hingi pädi padänjapu, nu ya m'ego, nu u xi pätho ne ya ntso m'i.

Ne ma ra:

a) Da huañ'i, ngu jä ä m'ää ra hhäkihnini nsedi hingi hense u ya ngu ya tsutbi ne u hära nzaya, un ge da mui n'a hä dä nja di mui xa nhi'o ya nzaki pa xi da nte un ya boja, ne ya ngotho mui m'etho nfädi ka hnini.

b) Pa ngatho ya mengu M'onda, -hinda nja u hingi za ni pa hense n'axtui ya jä'i- m'uxta hyandi ne da bädi ma thogi hu, m'uxta thoki xa za di ge te me ä t'akihu ra ximhai, num'u xkra pähu di gengigihu ne ga kuatihu te m'e t'akigihu tat'a n'a, konge ñ'ä tähä da m'ui xa

za pa da nte ko ngatho te me ä petsi ya hnini di ge m'ui;

c) Da mfats'i pa ge ya jä'i da m'ui xa za pa da ne te me ä petsi ne te me ä t'akihu ra ximhai, ra sü di ge ya jä'i, da m'ui xa za ko ra mengu, ge da mä te m'e m'edi ya jä'i, te m'e mfeni pa ngatho ya jä'i hinge pa n'a te ngutho di ge ra utsa ya jä'i, ya jamfri ma ra ya jä'i, di ge ya m'ehñä ua tada ua di ge ya jä'i, ne.

d) Xi dra za, mu xta nte dra mpädi di ge ra nxadi ne da nte hyaxmu.

III. Pa da hoki ge xa mä ra ñoho nthe hñä ne ra heke II, ra Ta ts'utbi ngatho ya hnini da mä ha da nja ra nxadi di ge ra mudi nxadi, yoho nxadi, hñu ne dangi nxadi pa ngatho ra Xeni Hnini M'onda. Konge ñ'ä, ra Ta ts'utbi ngatho ya hnini da 'yots'e te me ä mbeni ya hñänsu di ge ya Xeni hnini ne ra M'onda neu mpefi po ra nxadi, ya xampate ne ya ta ra mengu, ngu mä ra hmända. Pa da mpefi di ge ya xampate da ntungi ra yä m'efi pa to handi te pefi ya xampate ua to handi te pefi ya nguu nxadi di ge ka ra mudi nxadi ne dängi nxadi di ge da t'uni ra Xeni hnini, da thoki n'a ra ñheki pa da ñut'i u to pädi xangu ne da hogi ra nxa Ra hmända xa nthuts'i da mä ha da nja, ha dumbi, pa da ñut'i, pa da ntungi, pa da fädi, da mpefi ngatho ya pa ge da thoki ge te me ä mä ra Ndä Thot'i ne pa da nthandi te me ä petsi ya xampate. Hinda ñut'i ngatho u hinda hyoki te me ä mä ra hmända. Ge te me ä mä di ge n'a nthe hñä hinda ra ngutho pa ngatho ya nguu nxadi. Konge hn'a, ngu mä ra heke hinda ra ngutho konge ngatho m'a ra ya ngunxadi ge mä ra nthe hñä VIII di ge hn'a ra xeni.

IV. Gotho ra nxadi t'üti ka ra xeni hnini M'onda ge hinda jüt'i;

V. Ne uni ra nxadi ka mudi nxadi, yoho nxadi, hñu nxadi ne dangi nxadi, di ge te me ä xa mä ra n'a nthe hñä, ra Xeni hnini da uni ne da mfats'i di ge ñ'u ma ra ya mfädi ra nxadi - ne ra mudi nxadi ne ra ya ta ngunxadi- ne da mfats'i ra pädi nxadi negi hñä nu ä xa thoki ne ra pädi nxadi ne da nthüdi di ge ja ra m'edi pa da nte ngatho ya hnini yä m'u

VI. Ya ngu nxadi ra se da üni ra xadi gotho u ja ra nxadi. Nguja ä juxka ra hmända, nu ra xeni M'nda dä hoki ne da üni ra nfädi ra ntsedi majuani un ya nxadi nu u xa hoki ya ngu nxadi r a se. Nu ngu ra nxadi ndui; n'a nxadi, yoho nxadi ne tsotse nxadi nu ya ngu nxadi rase ge dä:

a) Da üni ra nxadi nguä ä hutsi ne m'aä ra yoho heke ne made II, ge dä njäpu pa da tsotse

ra za nu u ma hadanja di thoki ra nxadi ge m'aä njapu ra made III, ne

b) Da thüni, metho, ndä u, da thogi m'aä ra mü ngotho, nu ä ri götsi m'aä ra hmända.

VII. Ya ta ngunxadi ne ma ra ya ta ngunxadi ge xa mä ra hmända hmända da uni ra ts'edi, tsa da hyoki ne ko ra tsemi nu'ä da manda di gense'u; pa da üti; da hyoki ha da japi ra nxadi, da hyoni ra mfädi ne da mä ngatho u te me ä pefi ka ya hnini ngu mä ra xeni n'a, pa ge ya ta ngunxadi tsa da hyoki ngatho u da ne, da hyoki mefi nt'ani ra mfädi ne da hñäki nu'ä pädi ne ra mbeni; da hyoki ha da japi ne ha da nja ra m'efi; da mä ha da nja ra ñut'i pa ra nxadi, da ñäki ne pa ya m'efi mpefi hyaxumu. Pa ya mpefi di ge ra mefi, m'u ja ra ngunxadi ne ya ngunzayo, da thoki konge ra n'a mp'u A di ge ra the hñä 123 di ge n'a ra Ndä Thot'i, konge mä ne heke ra Hmända ta nzayo ra mefi nu'ä ha da japi n'a mefi xa za, pa da hoki ngatho te me'ä mpefi ne ngatho u da ne di ge ya ta ngunxadi nu'ä mä ra heke n'a.

VIII. Ra Hmunts'i ñä pa ra hnini, pa ya hmunts'i ne ya zits'i nxadi ngatho ra Xeni Hnini M'onda, da hyoki n'a nthuts'i konge ya hmända u ja ra m'edi pa ge da t'uni ra nxadi di ge ra Ngatho ts'utbi, ya Xeni hnini ne ya Ta hnini, pa ge da mbeni tengu ra bojä da t'uni ra hnini ne da mä pa di ts'utbi, da t'uni ya hñänsu mu hinda hyoki te me mä ra hmända, genda ä pa ngatho ma ra u hinda hyoki.

IX. Ge pa xi di t'üni n'a ra nhio nxadi, ge ka xkä xogi ra nguu nxadi ha thogi ya m'efi ra Sistema Nacional de Evaluación Educativa. Nuna ra nguu nxadi nuna ge xi di nu ra ndä nza Instituto Nacional para la Evaluación de la Educación. Ge xi häse ra nhio ra nzaki ngu gä nzaya, xi petsi ra tsemi gä hoki ntsutbi pa to ngatho, ge mpote nzayau ra Instituto evaluación la calidad, pa di hoki ra mhio ra m'efi nxadi pa ngatho M'onda ka ya nguu Nzaya Preescolar, Primaria Secundaria ne, media superior. Nuyu ge xi di hoki nuya:

a) Di hoki pa di thoki ha di njapi ya nu u rangutho gä hiehui, pa ha di zotse di nfädi ya m'efi xa thoki di ge ra nxadi;

b) Di njuki ra hem'i pa ha di hoki ya m'efi ya nzaya pa ra xadi ngatho ka ra hai M'onda, ka ya xeni pa di hoki ra m'efi evaluación ä ja ra m'efi pa di hoki nuä njapu ngu rangutho, ne

c) T'üdi ne di njuki ya hnä ne, ge kongehia, di thoki ha di njapi pa di thoki ra nhio ya hmä

pa te di thoki ra nhio m'efi, pa di ranguntho te thoki ka ya hnini.

Pa di hmuntsi di hoki ra m'efi ra ndä nzaya mengu M'onda ge di thoki ka ra nguu nzaya Instituto ge xi di m'ui kut'a ya mpote nzaya ka ra Ejecutivo ngatho M'onda nuna ge di bädi ne di mä ka ra Camara hñä pa ya hnini pa to ä di nzaya, pa di thäki, ne pa di bädi ne ya jäi to t'etsi, ge di ñ'etsi ya jäi m'efi ka ra Camara hñä pa ya jäi u to hä ra nzaya ne ua, nu ya pa di nja ra t'etsi nzaya, di hiandi pa ha hinte di nja ra ñäte pa ma ra ya jäi di ge ya pa n'ote ma ret'ä nj'eya di ge ya pa xa tseki ra ñ'etsi nzaya ya hmuntsi nzaya ngatho M'onda ge xi di, nu ya to xa t'etsi, pa di mä ge genu di nzaya.

Ha mumu ra nzaya Camara hñä pa ya jäi hindä ne dä ñ'etsi pa di nzaya ya jäi xa thäki ne ge xi ra tsemi tsa di ñ'etsi ma ra ya jäi pa do mpote nzaya, ngu xa thutsi ka ra m'etho the, ha numu hindi nhe di t'e nuyu pa di nzaya, nuä di ñ'etsi ra ndä nzaya Ejecutivo ngatho M'onda.

Ya mpote Ndä Nzaya ge xi di pädi pa di hoki ra nhio ra m'efi ne xi di da ya hem'i di t'api ngu xa thutsi ka ra hmända, ne ge xi di nzaya yoto nj'eya ne hindi tsa pa di yopi di nzaya mara ya j'eya, ya mpote nzaya ge hinda za pa di nzaya reta ma goho nj'eya. Ha numu di m'edi n'a digenu, ra Ndä Nguu Nzaya ge xi tsa pa di hioni ä di mpote digenyu pa di gätsi ra m'efi nzaya. Ha ge numu ngu te di ja ge xi ra nhio di mpodi ngu ra thutsi ka ra thuhu IV di gen'ä ra thuhu ne hindi mpefi ma n'a ra m'efi, ne ua ha di mpote n'a m'efi nupu ka ya hnini, pege ha numu dar mpote nzaya ka ra Ndä nzaya Instituto ne nuu hingi njut'i ra bojä di ge ya m'efi u te hoki ngu ya xampate, xi pätho ra nfädi m'ui ne ua konge ma ra te t'ähä.

Ra Hmuntsi Ndä Nzaya dä nu to di m'eni pa di hoki ra m'efi hmuntsi, nuä xa t'äki konge xa ndähä xangu ya m'ede di ge ya hñu nzaya u ya mpote nzaya di ge ya pa xä hmä ngu xa thutsi ka ra hmända.

Ka ra hmända ge xi xa thutsi ha di njapi pa di thoki ra m'efi ka ra Instituto, ge xi di hoki ra nhio ra m'efi ngu hmä ne xi di hñänsüse, xi di thändi ra nhio ya m'efi di thoki, xi där za, ra m'efise, pa ngatho ya jäi ne pa di yut'i.

Ra hmända da mä ha da nja te me ä da hyoki pa ge ra nguu ge pädi ne ra noho nzayo ra nxadi ne ra chulo nzayo ra nxadi da hyoki n'a ra m'efi xa za ne tat'a n'a da hyoki te me ä t'uni.

> **Xeni Goho 4o.** Ra ñ'oho ne ra behñä rangutho di ge ra hmända. Nuna mädi ra mutsi ne ra te nuya mengu.

Gotho ya jäi ge petsi da thegi da manse, ra tsemi da mede ne kongotho ya bätsi.

Ngatho ya jä'i petsi da hñä n'a hñuni xa za, dra ngu ne dra nkuhi. Ra Xeni hnini da hyoki.

Gotho ya jäi ge petsi da nu ra za di ge ya hogänzaki. Ra hmända da gatsi ha di nja ne hadajäpi pa dä jut'i ka ya ha thuni ra hogänzaki ne di mupu ha da zoni ka ra gotho M'onda di ge ya ngu hogänzaki pa gotho, nu hanja da m'aä ra heke XVI di ge ra xeni 73 nu nuna ra thot'i.

Ngatho ya jä'i di petsi n'a ra ximhai dra za pa ge da nte xa za. Ra Xeni hnini da hyoki ge da hyoki n'a. Ra ts'oki ngu mä ra hmända ä hinto da hyandi ra ximhai ngu xa thuts'i ka ra hmända pa hinda tsani ngu xa thuts'i ka ra hmända.

Ngatho ya jä'i da mets'i dehe ngatho ya pa ge da zi, pa te m'e ja ra m'edi ja ra nguu, da zoho xangu ne dra za. Ra Xeni hnini da hoki ra hmända da mä ha da japi, ha da nja da hyoki pa di mets'i pa ngatho ne hinda n'ani, konge ra mfats'i di ge ra Gatho ts'utbi, ya xeni hnini, ya ta hnini ne ra mfats'i di ge gatho ne nxoge ya jä'i da hyandi ne da mpefi mahyegi ngu di ñëhë ge da jamasu ya befi ne ra bojä pa njabu da nja n'a ra hogä mui gatho ya mengu M'onda ge njabu feni ne thandi da thoki ra nzayo.

Ya ha ba ehe, tojãmasü ne to ñ'ihe petsi da nu mädi nu u petsi. Nu ra xeni da nu nuu jarmedi pa dä mui ma sü ne xi da t'ote ya bätsi ne da hoki ra za nu ya metsi.

Ngatho ya jä'i tsa da petsi n'a thuhu ne da mä hamp'u mengu m'uxta mu'i. Ra Xeni hnini da hyoki n'a. Ra nzayo u pädi da hoki ya he'mi da untho ra m'eto he'mi di ge ra hñts'i ra thuhu ra mu'i.

Di ge ngatho te me'ä ma ne te me'ä da thoki di ge ra Xeni hnini da thandi pa di ge ya nte ngatho ya bätsi, da t'uni di ge te me ä m'edi ya ts'unt'u ne ya nxutsi tsa da mets'i ra hñuni,

ra nzaki, ra nxadi ne n'a ra ngu xa za pa da nte konge ya nzaki. Nun'a ran dui ge di t'ot'e, pa di thoki, pa di mapu ne di thogi ya mefi ya tsitsi nzayo ne ngatho ka ya hnini pa di ge ya bātsi.

Ya ta jā'i, ya ta ne to handi ya bātsi petsi da hyandi ne da 'yodi ge da thokui te m'e t'uni ne xa mā.

Ra xeni da üni ra za nu ya rase pa di rangutho pa dā jüati un ya metsi nu ya metsi nu ra bātsi.

Ngatho ya jā'i tsa da mets'i ngatho di ge te me ä pefi ka ya hnini ne da hñä di ge uni ra Xeni hnini, ne tsa da hyoki ngatho te me ä petsi ne pefi ya hnini. Ra Xeni hnini da hyoki ha da nja di heni ne da hyandi di ge te me ä pefi ra hnini, pa ngatho te me ä ja di ge ra ximhai ne ngatho te me'ä petsi, ra hmānda da mā ha da japi pa da metsi ne da m'ui di ngatho te me ä da thoki di ge ya hnini xa m'ui ya yamu.

Ngatho ya jā'i tsa da ñ'eni ka ya hnini ne da hyoki nt'eni. Ra Xeni hnini ge da mā ne da hyandi nu'ä te mā ngu di ge gatho nuya ya hmānda.

> **Xeni kut'a 5o.** Ni xi ngu n'a ra jāi da k'ätsi pa dā mpefi hangüä da ne, nu ra za, nu ra ndä nfädi mü dähä ge nuna da hiegi hense mu majuani na da gätsi ra tsutbi, numu da doki ra ñä ge petsi ra hñu, da ün hogi ra ra dānganzaya, xa m'ää ka ra gätsi xa thutsi ra hmānda, numu xa tsani ya m'etsi nu ra hnin i. Hindi za da hñāmbi ya thoki mefi, ge xi da hoki ra za ra tsubi.

Ra hmānda di gätsibi un ka ya xeni, ndä u ya mefi xi jār medi thuhu pa dā thoki ha da njä di hñutsi pa dā thnuni ne ya nzaya nu u xa 'yodi.

Hinto da jāpi da üni ra mefi ya jāi numu hinte da güt'i nexi da t'oni, ha numu da mpefi te xa iot'e ga xa t'ot'i un ya heke I ne II di ger xeni 123.

Nu habu mui ya t'ote gotho, hense u da jāpi, da gatsi un hu xa hñutsi ya hmānda nu u, nu ya ntsedi u to juahni, ha ngu ya mefi un habu xa t'etsi tsui ne xi xa t'etsi mfädi, njüantho ne hingi jüantho. Ya t'ot'e ñäki ne ya mede ge xi da jāpi da thoki ne hinte da

njüt'i, pe ge da njüt'i nu u da hoki xi dar za ngu jä ä di gätsi mana ra thot'i ne hmända nu u to nuyu. Un ha mui ya mefi di ge ya hnini ge xi da jäpi da njüt'i ngu ja ä m'aä ra hmända ne konge u mara nuna üdinua.

Ra xeni ge hinda hiegi dä gätsi hanja ngu da thuni ra mefi, xa nu ha da nja pa dä mui ra nfädi ninda medi. Nu ra m'edi ya hindä za da götsi ge xi da hio ra thegi un ra jäi di ge te jä.

Ge ni xi da ra za da yuthu un ya jäi ne dä motsi ua da muhu ma jüani, un ge da boni ra ya pa ua zämune pa dä iot'e ya mefi, da hoki te da nja ua da mpo.

Nu ra t'ot'e mefi ge xi da njäpi da hoki ra mefi ngu ja ä xa maämbihu di ya nu ä xa hñu xi ra hmända, ni xi da za da thogi n'an j'eya ge hendar za pa ya mefi, ne hinda thogi ya pa, ni xi gen'a, nu u xa mboni, ge xi da m'edi gotho di ge u ya metsi hñänsü mpate ne ua tsutbi.

Ra m'edi u hingi tsotse di ra thuni mpefi, di ge ä di hoki ra m'efi, ge hense da jäpi dä nü ge mui ra tsemi pa dä un tsutbi, ni xi da nu ha da jäpi pa di hoki hä da nja di hogi ra mui jäi.

> **Xeni rato 6°.** Nu'ä da mä di ge te me'ä mbeni hinda thoki pa da nja ra tuni konge ya hñänsu ua ya m'efi nzayo, hense m'u ya bi xax'i di ge ha gi nja ga m'ui ua di ge ra nzaki ma ra ua ya jä'i; ya jä'i da mä hinda m'ui xa za pa ge ra hmända da thoki ngu mä. Ge tsa te petsi ya jä'i di ge ra mfädi da thoki ra Xeni hnini.

Ngatho ya jä'i tsa da 'yut'i pa di hñä ngatho te nu ne ngu nitho, ngu ja di hyoni ra mfädi xa mä ne di t'uni ma ra ya hñä ne ua ma ra konge ha te xa hmä xa mboni ya hñä.

Ra Xeni hnini da hyoki ge da mets'i ne da bädi di ge negi hñä nu ä xa thoki ra mfädi ne hñaki, ngu ra ha poni ya thuhu ne thandi ya thogi te jä ya jä'i, ne ra bojä nsani ra mfädi. Konge ñä, ra Xeni hnini da hyoki n'a ra ñheki di ge ngatho pa ge da mihi hu di ge t'uni.

Pa di thoki nuya xa hmä ka ra xeni nun'a ge di thandi met'o nuya:

A. Pa tsa di metsi di bädi te me'ä, ngatho M'onda, ka ya xeni hnini ka ya hnini M'onda, ge xi ja ya tsemi pa di thoki pe ge xi hoki kongehya xa thuxkua:

I. Ngatho ra mfädi ge te me' ä petsi ya nzayo, Xeni hnini, Ta ts'utbi ge handi da thoki xa za ya hmända, Ta ts'utbi ge hoki ya hmända, Ta ts'utbi ge mihi num'u hingi thoki te me ä mä ya hmända, nzayo di ge pädi, hmunts'i ya jä'i ge honi da mpefi, ya he'mi da uni ra nzaki pa da hoki ra za ge da hñä, ge da ts'oni ra bojä di ge ra hnini ua ma ra ya jä'i ge mpefi ua hingi mpefi pa ya hnini ua da hyoki ya m'efi di ge ya nzayo ka ta hnini, dangi hnini ne t'i hnini da thoki pa ngatho hense da njuati por n'axtui ya mpa num'u njap'u da ne ya jä'i ua da mu'i xa za, nu'ä mä ya hmända. Ge ots'e di ge n'a te tsa da petsi ya jä'i da xifi ngatho. Ngatho ya nzayo u pädi ra mfädi ne mu'i di ge ñä, petsi da hoki ya nthuts'i nu'ä te m'e pefi ne te me da hyoki ngatho ya pa, ra hmända da mä ha da japi num'u hinte da hyoki ne hinte da nja ra mfädi.

II. Ra m'aä di ge ra nzakise ne ya mfädi metsi ya jäi ge xi da hmädi ngu ja ä m'aä ne u hi xa thüdi xa hiandi ya hmända.

III. Gotho ya jäi, hingi jär m'edi da thogi nu u da ne ra pa dä üdi pa te ot'e, da metsi da nyut'i hinte da gut'i nu ä da zifi gotho, nu u ya mfädi jäi numu da ntüdi nuya.

IV. Da mä ha da nja di mets'i ne ha da japi ra mfädi pa ge ya hmunts'i nzayo da hyandi ne da fadi ngatho konge te m'e mä ra Ndä Thot'i.

V. Ya ngunzayo u pädi tsa da petsi ne da kuati ya he'mi mfädi di ge ya m'efi ko ngatho u ma ra ne da tut'i ngatho ya m'eni he'mi yap'u ko ngatho ra mfädi di ge ra pa, te me ä njut'i ra bojä ya jä'i ka ya hnini ne da mä ya m'efi u te me thoki ne te me di thoki pa da mä majuani ne di tsots'e ya mefi xa mfeni di ne di thogi ngatho ya mefi xa thoki.

VI. Ya hmända da gätsi da m'aä ha da nja di jäpi ya jäi da hoki gotho nu ya metsi gotho dä üni ya jäi u xi nxotho ne xi mbeni ra za.

VII. Ra hingi thandi ra m'aä nu u xa thoki pa dä yut'i di ge ra ñä gotho nu ge xi da jot'i ngu ja ä xa m'aä ra gätsi di ge ya hmända.

VIII. Ra Ndä Nzaya Ngatho M'onda ge di hñä ra nzayase, xi pätho, xi ma juani, komgatho ya mpote nzaya, ngu gä tsutbi pa kongathose, xi di pase ha di japi pa di thoki ra m'efi,

ngu ha gä bädi pa di hioni pa di hoki ha japi pa di nu tengu bojä ne ha di njapi pa di ndui di thoki mbo nguu Nzaya, ge pa xi di tsotse ra nhio ä xa mbeni dige nuna ra m'efi pa tsa te di thoki ne di bädi dige te hma pa ngatho ka ya hnini pa xi di mätibi pa hindi t'üdi ya hem' i ya jäi u to xi ne di bädi pa ma ra ya jäi xi ne dä bädi ya hemi ya jäi ngu xa thutsi ka ra hmändä.

Ya hmuntsi nzayase xa thutsi ka ra theke, ge di thoki konge ngu xa hmä ka ra hmändä nuna ngu pa di nfädi ra nhio ra m'efi ne pa di nfädi ne di mäti ta nt'üdi ya jäi di ge u ngu xi t'adi, ngu xa thutsi ka ra hmändä pa ngatho ka ra hai di guki ra Ndä Nzaya Congreso ra Unión pa di mä ha di thoki, ha di ndui pa ha di thoki ra m'efi nuna pa ngatho te tsa.

Nu ra m'efi pa di hoki nuna ge xi di hoki ra nhio ngu ha xi di ndui, xi dār majuani, xi di gense, xi di negi ra m'efi di hoki, xi dar za, xi di petsi pa di zotse ra m'efi, xi di negi ne xi dār sedi pa di nfädi.

Ra hmuntsi Nzaya ge xi petsi ko ra tsemi pa di bädi ya hñä te jä di ge nuu ya hmä pa di nfädi ya nt'üdi ya jä ka ya hnini ne di nfädi ge hindi thegi pa to di bädi di ge ya nt'üdi ya jäi di ge ra ya nzaya m'ui ka ya xeni hnini, ne konge ma ra ya hmuntsi nzaya to xi faxhu konge ya mpote Ntsedi Ejecutivo Legislativo Tsutbi, ra hmuntsi xi rase gä nzaya, ka ra tsitsi ne ko ra nzaya ha xi honi pa di hmihi ra bojä ka ya hnini, pa ya jäi to xi nxotho gä njäi, mbeni ra nhio ne ja m'ui n'a ka ra Sindicato ha t'uni ra bojä pa te di hoki ka ya hnini ngatho M'onda: ne ha nuu ya thogi di ya Ndä Tsutbi m'ui ta ha tsemi ra xeni ge xi ra tsemi ra Suprema Corte Tsutbi pa ngatho ka hai M'onda, ha numu di hoki nuna ra m'efi ko ngatho hñu ya ndä nzaya Ministro. Njapune pa di bädi ko ngatho ya hmuntsi pa di nu hanja ne ko te di thoki ra nhio m'efi ä xi pätho gä thoki ka ya xeni hnini ne ka ra ha Ngatho M'onda, ge hense xi di bäse ne hindi bädi ma ra ya jäi, ne ndi goni ra hmä, ngu xa thutsi ka ra hmändä.

Ra hmuntsi hmipi bojä pa ngatho M'onda ge xi ra m'efi di hoki pa genyu to ne di Guki ra hmuntsi nzaya ge vi ra nhio di nhieui ngu ha gä m'ui ka ya xeni Hnini hai M'onda, ge xi ra nhio pa di pa di bädi ha di njapi pa di thändi u ngu xi nhne pa xi di thogi ra nhio pa genu to xi ma tsü di t'üni.

Ka ra hmändä ge xi xa thutsi ra hmä ge xi di hnu pa ha di njapi pa ndi nfädi ya nt'üdi ya jä pa te di tsombi ra nzaki.

Pa di hogi ya m'efi ya hmuntsi nzaya hmihi bojä ge xi ra nhio pa di mpädihu konge, nuu xi ya mupu zämu ngu hito to tähä ya jäi u xi ra ntsedi. Konge tsutbi Ndä Nzaya ge xi ra nhio di bädi te ma ha nja gä thoki ra m'efi ra Nzaya Suprema Corte Tsutbi pa Ngatho M'onda ngu xa thutsi ka ra hmända, ne hense ra nhio pa genu to xi tsa te di thoki pa hinte di ja ya nfate nzaya m'ui ngatho ka ra hai M'onda Ngu mä ra hmända nuna.

Ra hmuntsi hmipi ge xo yoto ya jäi mpote. Nu pa di t'etsi, ra Camara hñä pa ya jäi, ge xi di hñäpi pa ya jäi ka ya hnini, ngu xa mä p di thoki konge ya hmuntsi jäi Nzaya Parlamentarios, ngu xa t'etsi konge hñu ya jäi xa nzaya ne xi zämu ngu xi 'yopu mu ya bi hmät'i pa di mpote nzaya mu ya bi hiegi ra ntsü n'a ra hñänsü, ngu xa thutsi ka ra hmända. Ra hem'i hñä xa nzaya ge xi di üni ra Ndä Nzaya Ngatho ka ra Hai M'onda ret'a ya pa di ge ra pa ä xa t'etsi. Ha numu ra ndä nzaya hindä üni ra hem'i hñä nzaya di ge ya ret'a mpa xa hmä, ge xi di mpote ma n'a ra jäi xa ñ'etsi ra Ndä Nzaya Senado Ngatho ka ra Hai M'onda.

Ha numu ra Nda Nzaya ngatho ra Hai M'onda hindä ne dä uni ra hem'i ha hñä pa di nzaya, ge ra Camara ka ra Senado ge xi tsa di hioni ne di da ma n'a ra ra'yo hem'i pa di mpote nzaya ya jäi, ngu xa thutsi ka ra m'etho theke, ge xi di hñäki ko m'ede hñu ne ta kut'ä ya hmuntsi u di 'yopu. Numu di hmä pa di gohi nuna ya 'yopi hem'i t'ex nzaya, ra Camara ka Senadores, ngu m'etho xa thutsi ge xi di hñäki ko m'ede hñu ne ta kut'ä ya hmuntsi u di 'yopu, genu di mä ho di nzaya di ge ra nsü ra ngohi.

Ya mpote nzaya di tene pa di nzayo xo rato nj'eya ne ge xi di da ya hem'i xa t'adi ka ra theke I, II, IV, V y VI dige ra xeni 95 ka nuna ra Ndä Thot'i Hñänsü Mpote Xeni Hnini Ngatho M'onda ge hinte di petsi ma n'a ra m'efi di ya pa, ä di t'etsi, ne ha numu ngu di tähä di ge ka ya ngu ya Xampate, ne ua ya xi hioni nfädi ne ua ma n'a ra m'efi mpefi, ge pa xi di t'ümbi ra nsü ngu xa thutsi ka ra thuhu goho di ge nuana ra Ndä Thot'i Hñänsü Mpote Xeni Hnini Ngatho M'onda ne xi di thandi ngu gä nzaya.

Nu pa di mä ra hmuntsi nzaya mädi ra nsü ge xi di hiandi pa di rangutho ngatho ya jäi.

Ra to di Nda Nzaya ge xi di ñ'etsi konge ya hmuntsi nzayasehu, di thäki konge ra m'edi hinto pädi to ä t'etsi, di nzaya konge hñu nj'eya, ne xi tsa di n'yopi di t'etsi ma n'agi di ge ya nj'eya ngu xa mä; ge xi di njapi di üdi ra m'efi hoki konge ra Nzaya ka ra Senado, ra pa ä di thutsi ne di mä ra hmända.

Ra Ndä Nzaya mädi di m'etsi n'a ra nzaya tsutbi, di nret'a ya mpote nzaya, ge xi di hñäki ko m'ede hñu ne ta kut'ä ya hmuntsi u di 'yopu ka ra Camara Senadores. Ra hmäda ka di hñäpu pa ha di njapi pa di mäpu ha di t'üdi ya üdi beni pa di thoki kongense ra Camara. Nj'eya mu nj'eya di mpadi yoho ya tsutbi u ya xi petsi xangu ya nj'eya ngu gä nzaya. Pege ha numu ngu xa t'etsi pa di n'yopi ra nzaya ge di gohi.

Ka ra hmända xa thutsi pa ha di nhnu pa ha di njapi pa xi di hogi ra nhio ya m'efi ya tsutbi mäte u di hoki ngu xa hmä.

Ngatho ya nzaya ne ya mpo nzaya ge xi ra nhio di hoki kongatho ya m'efi ngu ja ra nzaya mäte pa xi di hogi ra nhio ya m'efi u di hoki.

Ra ya hmunts'i nzayo di ge fadi da mä ha da nja di mpefi pa ge da hoki konge ka ra Xeni Hnini ne konge ra nzayo u to handi te me njut'i ka ya Xeni hnini M'onda, konge ra xeni hnini ge pädi di ge ya m'efi kuati ne ra nzayo ge hñä, thoki ne üti ra mfädi di ge ra pede ne ra hai ya hnini, ne ya nzayo di ge fadi ya Xeni hnini ne ra M'onda, pa da mä tengu ts'oni ra mengu Xeni Hnini M'onda.

B. Ya m'efi ha xi ha poni ya thuhu ne ya m'efi ha poni ya thogi:

I. Ra xeni hnini ge xi di nu pa xi di tsotse pa di yut'i ngatho ya hnini ra hmä ne ra nfädi, di ge n'a ra m'efi pa ngatho ya hñä poni ka ya bojä rangutho ja pa ya nj'eya ne pa ya rato j'eya nzaya.

II. Ra bojä ha poni hñä ne ha t'üdi ya thogi nuya ya m'efi ja ka ya hnini ne xi nhne paa ngatho, ngu gä njapu ge ra xeni ge xi ra tsemi di hiandi pa xi di thoki ra nhio ra nfädi, xi dar za, xi di rangutho ya ngatho, hindi m'edi, tsotse, ngatho di m'etsi pa ngatho ne hinto di matabi.

III. Ra ha poni ya thuhu ra m'efi pa ya hnini ne xi nhne pa ngatho, nu ra xeni ge xi di hiandi ge pa xi di nja ne xi di thoki ra nhio xi dar za pa ngatho ka ya hnini, di m'ui pa ha di nfädi ngatho ne hindi m'edi ra hmä, ne pa di thändine pa di nfädi ha di ja ndumu ya m'ui ra nhio ya jäi ha gä m'ui ka ya hnini ha ya mengu M'onda, pa di thoki ngu xa thutsi ka ra Xeni 3o di ge nuna ra Thot'i.

IV. Hindi thegi pa di nguki ya hñä pa te ja ua te hmä u ta di üdi ra hñä ngu ya thogi ne ua

te ja nupu; ge xi di nu ha di njapi pa di nguki u ya hñä pa ka ya hnini pa di guki ra seki to ne pa di üdi ya hmä, di ge nuya m'efi ha ya xi njuki ra hñä xa t'üni ra nseki pa di hoki ra m'efi nuna pa ma ra ya jäi, pege hindäba te di mämbi di ge ma ra ya hñä ya jäi pa di nfädi.

V. Ka ra hmäda xa thutsi n'a ra m'efi pa ngatho ka ya hnini pa di hñänsüse ne xi di pädi, ha di japi pa di hoki ya m'efi, ha di hioni ko te di thoki ra m'efi ha xi poni ya thuhu ge di thoki ä hingi njapu pa gen'ä rxa nfeni, pa xi di tsotse di nja xangu ya m'ede jäi ka ya hnini n'a ngu n'a ka ya xeni ngatho ya hai M'onda, ha di hmä ya m'efi thoki ka ya nguu nxadi, ya m'ui ha bä ëhe ya jäi ne ya ngo, ya nfÄdi ge rangutho ya jäi ngu ya m'ehñä ne ya ñ'oho, di hmä ya hñä ha hmä xi majuani, xi ñ'itho di tsotse ra nfeni nuä ne xi di majuani, ya hmä te thogi ka ra hnini Hai M'onda ne ka ra Ximha, ne di thegi di mä ne ma ra ya hmuntsi pa di üdi ya m'efi, ngu pa di hmä ne di nfädi ge xi m'u xangu ra ya hmä rangutho ya hñä ne ya hmä ge pa xi di nfädi ne xi di nte ya m'ui ne xi di mäjuani ka ya hnini.

Ra nzaya dige ya jä'i da pets'i konge ya jä'i ge da mats'i pa ge da 'mu se ne da pets'i n'a ra 'mefi ra za ge da thoki ngatho ge mi mbeni. Da thoki konge guto ya mfats'i ra za ge da t'ëts'i ma n'a dige made ya jä'i ge 'mui ka ra Nguu nzaya mpote hñä ya hnini ua, m'u hinte mpefi, dige ra Nguu Nzaya ge 'mui ngatho ya pa. Ya mfats'i da thoki ra 'mefi ngu da thogi ya jeya, ge ngatho ya jeya da mpoti ya yoho 'mefi u yam'u, ua hense u xa maa ra nzaya mpote hñä ya hnini ge da mpefi ma n'agi.

Ra Hñänsu dige ra nzaya dige ya jä'i da mpefi, ngu da maa ra Ta Nguu nzaya dige ngatho ya hnini M'nda, konge ra nt'ëts'i dige made ya jä'i ge 'mui ka ra Nguu nzaya mpote hñä ya hnini ua, m'u hinte mpefi, dige ra Nguu Nzaya ge 'mui ngatho ya pa; da mpefi kut'a njeya, ne tsa da mpefi ma n'a dige mara ya njeya, ne hense da mpoti ra Senado ko ngatho u mara.

Ra hñänsu dige ra nzaya da üti ngatho ya njeya ä ya Nguu Nzaya ge uni ya hmända ne ra Nguu Nzaya ge hoki ya hmandi pa ya hnini n'a ra nthuts'i ko ngatho ya 'mefi xa thoki; ge da 'mui ka ra Nguu nzaya pa ya jä'i ngu da maa ya hmända.

Ra hmända da mä ha da nja pa to petsi ha poni ya thogi mengu yap'u, di ge ya jä'i u to ots'e ua to handi ne da mä ha da japi pa da thoki xa za. Ha hñäki ma ra ya mfeni ngu dra tsa hñä.

> **Xeni yoto 7°.** Ge hinigi za da thegi da t'ot' ine da guki ya nt'ot'i di ge u hingi thegi ya mefi. Ge higi tsa to di hñä ne di juki pa di nfädi, numu hingi hegi ra ndä nzaya pa di nfädi ka ya fat' ä hñä pa di hñäki n' a ra hmä ne pa xi njaki ngatho ka ya hñä bojä ka ya ha poni ya thogi hñä ne ua ja njuki konge ya hem' i ne konge ma ra ha di nfädi ya hñä ne ya hñäki.

> **Xeni hñäto 8°** Nu to ha ra nsü nzaya ne ya mefi pangotho ge petsi da mambi nu u hoki, nuna numu xi xa 'yoti ra za, ne xi da nzofa ra za ne, ma sü; pe numu ñämbi di ge ya hñänsümpote ge hese dar za da nu hanga di hoki nu u petsi di ge ngotho ya jäi ka ra gotho M'onda.

> **Xeni guto 9°.** Hingi za da gombi nu u petsi pa dä muntsihu mantheeke konge u te di huki ra za; nu gense ya jäi mui ngotho M'onda dar za hoki ha da jäpi di hogi ya hñänsümpote di ge gotho M'onda, nixi n'a ya muntsi däte, petsi da gutsi.

> **Xeni ret'ä 10.** Ya jäi ka ra xeni hnini gotho M'onda petsi da ñä n'a ra nzafi nupu ha mui, pa dä k'atsi to da hiombi ra ñä, nu mu u hinda metsi m'aä ra hmända gotho M'onda ge u petsi nu ya ndänfädi mü t'ähä, däte, ntsedi dahä ne ra nfadi gotho. Ra hmända gotho da gätsi m'aä, ha da nja, te da metsi ne hampu di metsi ne di thuni nu ya jäi u da doi ya nzafi.

> **(sic DOF 05-02-1917)** nu ge nu da nu hampu tsegi u da hmämbi ka ya hmända nu u tsoho ne pani ka hnini ne pa ya hoga nzaki mahiegi nu ka ra gotho M'onda, ne da njapu nu ya mengu zübi nu u mu ka ra hnini.

- > **Xeni ret'ä ma yoho 12.** Nu ka ra xeni gotho M'onda hinda üni thuhu dar za, ni xi da dom'i ne da jäpä ma zü, ni xi da üni ne nu u xpäthuni nu ra ya hnini.
- > **Xeni ret'ä ma hñu 13** Hinto da za da tsutbi di ge ra hmända geseu ni xi ya ngu hñänsü geseu. Ni xi n'ar jäi ne ya muntsi petsi da mambi, ni xi da uni ne da ne da ñah gatho u di ge u te hoki pa gotho ne handi m'aä ra hmända. Ge xi mui da kar tuhni di ge u ya tsahña ne u xi metho di ge u hingi tsuni ya ñ'änzafi, nu ya ngutsutbi ñ'änzafi ge hingi za ni xa da ne da xiki ya mui pu ha tsegi di ge ya jäi nu u hingi numu kar ndämfädi mui t'ahä. Numu da iot'e n'a ra ntsañä ne da m'edi ra njüantho ra ñ'änzafi ge ni xi da tsau n'a ra ñ'oui, ge da gotsubi ra nzaya tsutbi ra nzaya tsutbi nua to da nu.
- > **Xeni ret'ä ma goho 14.** Ni xi n'a ra hmända de ne da jüt'i di genu xa hoki di ge n'a ra jäi.
- > **Xeni ret'a ma kut'a 15.** Hinda hmunts'i pa da nja mpoti di ge ya 'yofodi hñänsu, ni pa ge ya t'i be ge xa hyoki t'uni ja ra ta xeni hnini, ya jä'i ge hinte mu'i xa za, ni ya hmunts'i pa da hñaki te tsa da petsi ya jä'i ge mä ra Ndä Thot'i n'a, ne ya ta hmunts'i ya mengu nzayo ne u mengu nzubi ma ra ge ya me M'onda da mu'i.
- > **Xeni ret'ä ma r'ato 16.** Hingi t'za da thöpi dä t'ote ra ya nhoya nua xa m'aä ngu, hem'i ne ya metsi, ge dar za da m'aämbi ntot'i di ge ra nzaya da nu, ge da üdi ne da mäti nu ä xa mui ra za ä xkithoki.
- > **Xeni ret'ä ma yoto 17.** Ni xi n'a ra jäi da iot'e ra za da iot'ese ra tsutbi, ni xi da tuhni pa di iadi u petsi da nu.

> **Xeni ret'ä ma hñätho 18.** Hense u to te xa hoki hingi za ge petsi da jot'i ne da nu ha da thegi pe ge mui hampu da njot'i da m'etho. Nupu ha da njot'i ge xi n'an'yo hingi n'yehui pu ha jotu ma ra ge xi da nueke.

> **Xeni ret'a ma guto 19.** Ni xi n'a u to xi xa thetsi tsa ra nzaya tsutbi da thokbi ra hnu n'ote ne yoho hora, nu gi gen ñä ra pa ä xa thetsi ko ra tsutbi numu hinda mhää ha xa mfaxui xa hoki u njapu konge u ya xa mhää; nu ä xi xa jotsi ra tsutbi; nu ra pahä a bo thogi ne hampu bo nja ra thogi, ngu jä ä mhää ya nt'oni jäi u xa thuxpo nu u hoki di ge u ma ra hmända ge m'ää ge ra ntsomui ne ge da nu ha ge ä xa hoki ra hiote nuä ua xi xa mfoxu nu u xa zifi.

> **Xeni n'ote 20.** Nu pa di m'ääpu ra tsutbi ge xi da tsui ne da xitho. Xi da hoki ra za ngu jä ha xandui di gen'ä xa m'oni, n'an'yo, xa munsti, hoki ma n'aki ne nguthä.

> **Xeni n'ote ma n'a 21.** Ra thoni ra tsamui ge dar za da hoki ra thoni ya tsamui ne ya nfadi nzaya, ge xi da fatsi pa da nu ha da nja di hiandi pa da t'ot'e pada hogi dar za nuna ra befi.

> **Xeni n'ote ma yoho 22.** Da gohi hinda doni ya tsutbi ya du, nuu xa ngopu, ge tsü, di ge u xa k'ant'i, xa yam'i, ya t'o, ne ma n'a te xki japupu, nudi gut'i ge xo, di ge u xa pot'i di ge ya met'i ne ma ra ya tsui u xa mupu neu xa thogi. Gotho ya tsutbi ge xi da thuni rangutho ya tsutbi ge xi da thuni rangutho ra tsui ne da güt'i ka ra tsutbi ä xa xaxi.

> **Xeni n'ote ma hñu 23.** Ni xi n'a ra hiote tsa da metsi hñu tsutbi pa dä matsi. Hingi tsa ra yoho njotsi tsutbi di ge ä ya xa n'u ra tsutbi, numu ya xa nu ua ya xa sekbi ra gatsi. Kohi ge hinda thoki da njapu ne xi da hiandi.

> **Xeni n'ote ma goho 24.** Gatho ra jä'i nu'u bui ka ra hai M'onda thegi da n'yo se, ne thopi da jamfri nu'ä ne nu'ä ho pe hinte tsa da jäpi da gamfri ma ra jä'i ngu nu'ä kamfri. Nun'a thegi kut'i nehe ge tsa da thandi ne da t'umba ra uenda pa da mpefi, da hmunts'i, ne da hyoki nu'ä ne pe hinto da xaxi ne hinto da mihi ge'ä ma ra hmända ge ma hanja dra m'ui ya jä'i. Hingi tsa da ñä ya jä'i num'u nuya ya noya ne nuya ya befi fats'i ya nzayo ge mpefi ko ra ts'utbi ne ko ya mboho.

> **Xeni n'ate ma kut'a 25.** Gatho nu'u bui ka ra hai M'onda xa hmunts'i ne xa mpefi pa da te ya jä'i to'o bupu mbo, gatho nu'u da mpefi ngu di ñëhë pa da nja n'a ra hogä m'ui ne da mets'i n'a ra hogä nzaki ya jä'i. Ra m'ui ra hai mpefi pa gatho ya jä'i ne ëts'i ya nzayo ko n'a ra njuxa 'ye ne n'a ra thuxa he'mi pa njabu da thähä ngu di ñëhe ge xa t'uni ra thegi ne da beni ne da hyandi se nu'ä ra jä'i da mpefi ka ya ngu hmunts'i nzayo ge'u da su ya jä'i ngu mangu ka ra Ndä Thot'i. Ne njabu da nja ra bojä pa gatho ya jä'i ne da mets'i n'a ra hogä m'ui ne njap'u da nja ra befi pa gatho ya jä'i.

> **Xeni n'ote ma 'yoto 27.** Ya meti ya hai ne ra dehe numu mupu ka ra xeni hai gotho M'onda, ge xi ra meti ra hnini M'onda, nuna ge xa metsi ne petsi ra mhää ge tähä nuna embi ra metsea, xi xa hoki para metisea.

Nu pa di t'am'i ge dar za da t'am'i numu pa ge gotho da un ne da thümbi zämu.

Ra xihmahi petsi zämu da hembu ra metise un hanja u xa ne, ne xa mädi pa gotho, ne pa da nu xi dar za, pa gotho ja jäi u nua mui ka ra hnini, pa xi da ziptho nu u mupu ka ra hnini ne hinto da hembu ya met'i, ge xi da thuni pa rangutho ne kongatho di ge u xi petsi ra hoy pa gotho, xi da mädi ne xi da mutpu u petsi, pa xi da nte ne xi di ngutho ka ra M'onda ne ra za hogi ya mui nzaki ya jäi ka ra hnini metho ne ka ya hnini nte. Ge ka

danjapu min'a da mhää ge da nja ra tsemi jar medi pa da nu hampu du mui ya ngu ya jäi ne da mupu chutho ne ka da thombi hampu da mui ma naki, da mupu, da yiegi ne da nu ya hoy, dehe ne ya t'oho pa ha da thoki ya nguthoki mupu pa gotho ne da behni ha da nja pa di thoki ma ra pa da mutpu, ne xi da hogi ra za ne xi da te un made ka ya hnini pa da nte ne xi da mutpu ya hoy t'oho; pa di hieki ya jäi u mupu; ge xa mhää ra hmända xa thuxpu, ha da nja di heke pa gotho nu ya hoy m'athä ne ya hnini; pa xi da nte, ya zi hoy metho; pa xi di mpot'i, pa di mui ya mbohni, ne ko te da mpot'i ne ma ha da jäpi ra mefi pa di dini ra bojä nu ya jäi ma metho, ne pa hinda xoni nuu petsi ra zi hoy ne hinda nu u ñembi ya methi pa hinda tsü ne hinda un ra mui ra hnini.

Ge da nuä ra gotho M'onda da nt'äte njuantho di ge ya mui gotho u mu ka ra xeni da hembu ya methi ya däthe; gotho u te jä ne te ho, da hoki ha da kuati ya metsi nu u rangutho ne u n'anyo di ge ya hoi, ngu jä u ya nzatho do ya huexdo pa di thoki ko ya bojä ma ra ya nzatho do, ne ra u pa te di thoki ma ra ya metsi di ge ra dehe, ne ma ra te di thoki ya done numuxta te da thoki ge da jar medi ra mefi ka ya däthe, ne numu te da rine ge gotho u di thoki ma ra ya üxü pa ya thä ya nziki ya bojä ne ma ra ya ñ'ethi xa nk'ä; ra petrolio ne gotho ñ'ethi n'yoni ne nu u xa nkä; ne ra xidi mupu ka ra xeni gotho M'onda, konge ä xi xanxidi ne di gätsi ge da hiandi ndää petsi konge ra n'an'yohnini.

(sic DOF 20-01-1960) ya metsi kongotho ra M'onda; ya dehe nü chutho; nu ya chulo däthe ne di ge u ma ra u xa mhää zämu nu ta hä bi tsemi ra däthe; ne konge u ya chulo däthe u xa mupu konge ya dehe ge ya meti u ne ; nu ya n'u ya dehe ne nupu ha poni, nupu xa xi rin du poni ya n'a dehe ge xi mupu ne pa, tsepu ne xi ra nxidi, ne tagepu har tsot'e k ara däthe, ka ya chulo däthe ua gepu ha xa mpone ge gotho yu ya meti M'onda ne, nu ya nzotho u xi poni ne xi 'yo k ara n'u

Nu'u xa t'en'a ge huxkua ka nun'a Thot'i ge ma ge ra hai M'onda nse ja n'a ne ni n'a hindi hñäts'i ne nubu to'o ne da hñä'i ra n'yot'i, ra dehe ne gatho nu'u ja ne bui ka ra hai M'onda petsi da bädi ra ts'utbi ne ra nzayo nepu da hyandi num'u tsa da ñuni ra nseki ge njamu ma ra hmända gatho nuya handi ne pädi ra Nugu Hmunts'i entsi ra ts'edi, ge'ä xa zipi da hyandi ne da jamasu ya hmända nu ra Ngu Hmunts'i handi te pefi ya ra'yo bojä thandi yap'u da hyandi ne da ñuni ra nseki ya ntoxgu, ya thandi yamu ne da njamasu gatho nuya. Gatho ya kohi ne hmända hñts'i ha njapi da befi ya n'yot'i, ra tsibi ge njabu ma ra xeni goho thuhu gehya da hyandi ne bädi te befi ko nuya ya dehe, ya tsibi ne ya hai napu ra ta nzayo ko ra mfats'i ra ts'utbi da su ne ñumbi gatho ya mingu M'onda nge'ä nun'a da ñumbi ne tsa da hñambi nubu hingi hña ngu di ñehë nge'ä njapu ma ra hmända,

gatho nuyu nupu te da thogi da thandi te da nja ngu mangä nun'a Thot'i ge ra hñoui ya hmända. Ya bojä hingi tsa da hñähi nxoge ne hinto da t'umbi nseki nge'ä ra meti gatho ya mengu M'onda nehe ra n'yot'i ra meti gatho ra hai M'onda ra meti gatho ya mengu M'onda nun'a ya hmända handi ne jamasu pa da zoni gatho ya hnini ne da hñä ngu di ñehë, ra n'yot'i hingi t'uni da mefi n'a ra hmunts'i ge nuya handi ya nzayo ne ya ts'utbi ge njamu ma ra hmända ge da jamasu de mpefi gatho ya pa ngu di ñehë ne da jamasu ge hamp'u da mpefi to'u pädi ne xa nxadi pa da hyoki nun'a befi ge da nja ra befi hampu di thoki ra tsibi ne ra n'yot'i ge njabu xamä ra hmända ge nehe tsa da nja ra befi ka ma ra befi ge mpefi ko ra n'yot'i ne thoki ndunthi ya befi.

Da fädi ge ra tsibi n'yot'i ne gatho nu'u poni ua ngu ya tsibi dehe ne nu'u poni ngu ra b'ipa ka ra hai ge ra meti nxoge ra hai M'onda ha hinda t'uni ra nseki to'o ne da hñä. Nge'ä nubu to'o ne da hñä ne da 'yot'e ra meti se ne da nte se. Ra hai M'onda da ñuni nseki to'o ne da mpefi ne da ñahi ra tsibi n'yot'i ne da ñumbi ra befi to'o pädi da ñahi gatho nuya gatho nuya da thuts'i ka n'a ra he'mi ne da bädi gatho ya mengu M'onda nge'ä njap'u ma ra hmända ge ma te di m'ui ya jä'i. Da fädi ge gatho nuya ra meti ra hai M'onda ne da njamasu nge'ä kon gehya da te ra hai M'onda ko ngatho ya jä'i ne da mets'i ra ts'edi ra hai M'onda ne ñuni nseki ma ra ya jä'i pe da mpefi ngu nu'ä ma ra hmända ge xa ñuts'i ya nzayo ne ya ts'utbi xa ñets'i ya mengu M'onda ne ge tunt'i ya 'ye ne ya hem'i di t'uni ya mefi.

Ge ra tsemi n era gotho M'onda da zipto ya nziki bojä tso pa da njä xangu ya tsibi bojä tsa ne xi da hogi ra za u da hoki ge pa xi da tsotse. Ne xi da nja ra tsibi bojä tso ne hense da tsotse ne da metsi ra za.

Ra gotho M'onda nu ka ra xidi bojä hense ä mupu nthi di ge r dähte gotho M'onda ne ge xi thuni pa da metsi ya tsemi ya jäi digempu ha bi tsegi nu a xa mhää ya hmända ka ra muntsi. Nukara xeni bojä hense xi dar nxidi ä yoho nthebe bojä pa ge u, made ä di ndui nupu ha mui ra tsegi ge xi xa nseki ne xi xa mede ka ra däthe gotho M'onda. Nu pa gen'u xi da ziptho ne xi da nja ya thoki nu ka ra nxidi ge di gätsi xi da mhäädi nupu ka ra xeni nxidi bojä pa gensera xeni hnini M'onda, ge da seki ndä u xi da xom'i ya xeni numu di gätsi da har medi, ge xi da muhi ma juani ko ra xeni hnini M'onda.

Xi pädi da iadi pa dä ñ'ambi ya hoy ne ya dehe nura gotho M'onda, ge xi da hoki ngu jä ya mhää nguä pa di thutsi:

I. Hense ya mengu M'onda u xa mukua ne neu xi xa mukua ne u to mu ka ya xeni hnini M'onda tsane petsi pa da iodi ra hoi, dehe, ne neu te da iadi pa da thüni nseki da du ra dehe ya hue Ra xeni hnini tsa da üni ra metsi ne nu ya zübi, numu xi xa ngohui konge ra ngu hä thuni hem'i pa da mhää yapu ge da gohui konge ra gotho M'onda di ge u ya xa mhää pa da thuni ne xi da m'otsi ra ndä nzaya nu di genyu; u xar mui, numu xi xa njär medi mu hi xa muhui rangutho, ge da medi u te da thüni ra gotho M'onda. Nu mu ya xa thuni nuu da hembu ya meti. Nu ge xi dar ya ra n'a nthebe yuni di ge gotho ä ra mhää ra xeni ntsegi ne yoho n'ote ne retä nuka ya ñäni ra däthe, ge xi da iodi ya zübi ha da iadi da ndä pu njuantho di ge ka ra hoy ne dehe.

Ra xeni konge u xi ne pa gotho ya hnini k'äpu ne nuu xki ndui xa mpot'i, ge xi da üni pa da nura ngu hä thuni hem'i pa da m'ää ka n'any'o hinni, pa da thüni dar za, nu hampu da mui zämu di ge ya ndä härantzü gotho M'onda, ra hoy metise di ge u mupu ne xi jär medi pa gotho da mui pa ya jäi xi da thuni njuantho nupu ka ya njum'i hnini ne ha xa thumbi nseki.

II. Ya munsti pa nijä nuu xi xa thoki nu ka ya gätsi di ge ra xeni n'a nthebe n'ote ma ret'ä ne ra hmända pu ha xa thoki ge xi patho da hoki pa da metsi, ne da hembu ra meti na da n'u, hensea, nu u ya metsi u xi xa za ne xi järmedi pa ko te di thoki, konge hä di hoki ne ha di tsegi nuu xa mhää ra hmända nuu xa hñxpu;

III. Ya muntsi nguhanja ya n'u ge xi da üni, ya ngu pa gotho ne u ya nguse, nuu petsi te hoki ko to fatsi di ge u te ne, honi ra nfädi poni thändi, ra nthüdi mhää ra nxadi, ra nfotsi konge ya muntsi ne ma ra ya te thoki nho, ne hingi za da iadi ya metsi u mupu ne xi jär medi pa dan'u, nitho ne njuantho ne n'any'o di ge ä, ne ha da p'oti te da mhää nu ra hmända u xa thokpu;

IV Ya muntsi mpo tsa da hoki pa da ñ'embi ya met'i ya hoy fontho pa ge hense n'artui u xi härmedi pa da tsa zotse u te hoki.

Ni xi n'a u ya muntsi ngu jaya tsa da hembu ra metisea nu u xi hoki ya mefi ka m'athä, nu ya züe. Ne neu petsi xi xa nxedi ya hoy u ne ge u xi petsi xa n'ote ma ra ya tsegi nu ä üdi ra heke XV di gen'ä ra xeni. Ra hmända xa hoki pa da hogi ra n'u ne ko te di hoki ne tengu ya chutho di ge u di munsti hu di gehia ya hai hnini, pa di hogi ya hai ne da ñ'embi ya meti pa gotho ya hnini ge hinda thogi ra ngu nu u ya thoki pu ha tsegi nu ra chulo hai, nuna hanja, gotho ya hai ge hi ya metise n'a ya jäi, ge ya meti nu ya hai u xa xorga, ge da

thuni pa ha da hoki pa da mui ya bojä nt'ot'i, ge xa mhää da njapu ya juat'i ya zübi nu ka ya hnini.

Ra hmända se xa hñutsi ya hanja pa di yut'i ne di n'u u jär m'edi pa da iot'en una xa thoki di ge ra hekena.

V. Nu ya ngukuati bojä nu u xi xa thumbi nseki, konge ya hmända nu ka ra muntsi pa da hmipi ra bojä; ne xi da metsi ra ya bojä xi di mupu di ge u ya metisea ka ya hnini M'onda ne ka ya hninitho ne nu pa da hñuts'i ya ntüdi yuti di ge ra hmända, ge hinda za da metsi ra hai ne ma ra ya ngu jä ya hem'i ntsutbi ya ndunza pa xi da bädi u to jär medi pa di bähdi manjuantho.<

VI. Ya xeni hnini ne ra tsai M'onda, ne ko ya tahnini gotho ka ra hnini M'onda, ge xi da metsi da bädi ha da jäpi pa di iadi ne pa da ñ'embi ya meti gotho ya metsi nu u mupu ya ndunza jar medi pa di nuhu gothohu.

Ya hmända gotho M'onda ne ya xeni hnini ne nu ka ya tsegi, ge xi da da nu pa di gätsi da nu pa ha da hoki pa gotho u di mefi nu ka ya metisea, ngu jä ä mhää ya hmända ne ra nzaya ngu kuati h'emi da mambi u embina. Da nu tengu na ha da nja di güt'i nu ya nhioya pa da n'u xi da thandi tengu da thüni ne ta tsotse nuna ka ra ngu nda mboho, ha da njüt'i ne da n'u tengu xo da thüni ra madi ya pau di ge ä da hiandi ka ra ngu ne da mhää gotho nu ra ha da jäpi ä ra mäadi da njüt'i u ya tsegi ne ya n'u kongehia ya mhää. Numu da thogi ra pa ä xa mbeni na xa zifi ra mädi jäi, ge hense ä da embi da gohi pa da n'u ra tsutbi ne di gätsi da n'u ha di hogi ne di hoki ra za ya tsutbi, nuya ge xi da thandi numu hi xa thoki ra tsotse kon ge ra tsegi a hi xa thändi ka ra ngu muntsi nda nfädi.

Nu ra t'ot'e ya thoki nuä ra met'i ra xihmahai M'onda, di ge u xi xa za xa mhää nu u mupia ka ra xeni, ge xi da hogi ra za di mhääpu ra tsutbi; pe ge nu ra mhääpu ne ko ra ndä mhää ra nda nzaya petsi ra tsegi da hoki, da hoki nu ra pa ä xa tseki n'a nzänä, ya nzaya ngu kuati hem'i ge nu u xi da hoki, ra kuati hem'i, ge xi da m'o ko chutho ya bojä ya jäi ne ra dehe nu u to de ne ne kongotho u petsi, ne numu xta m'o ya hingi tsa da kotsi ä xa hoki konge ya nzaya numu ya xa nseki ra gätsi thoki.

VII. Xi da fädi ra za jäi ra tsutbi nu ya to nu ya xiki hoy m'ätha ne ya t'oho ne xi mhäädi nu ya metise di ge ya hoy, di ge u ha da mui pa da ho ya ngu ne ha da mpot'i.

Ra hmända xi da madi ra gotho metsi ya hai ya muntsi ya hoy ya muntsi jäi ma m'etho.

Ra hmända, xi da n'u ra za ne xi da jäpi da nte ra nzaki hai ya m'atha ne ya hnini, ge xi da n'u ha da gohi ya hai ya jäi pu ha da mui ne xi da hoki dar za pa xi da zipto ya hoy, t'oho ne ya dehe pa di tsi gotho ya pa ne xi da n'u pa da thegi ma ra pa ge u te da ja mathoni pa xi da nte ra tsotse ra nzaki nu ka ya hnini.

Ra hmända, da ne da n'u ko ra t'eke nuya jäi u the ya hoy m'atha ne ya t'oho, pa da n'u ha da jäpi pa te di noki u ne pa xi da zipto nu u te jäpu di ge u petsi pa da ts'i, xi da n'u hangu u petsi nu ya jäi the hoy t'oho ne n'ango ya jäi the hai m'atha. Pa xi da n'u ha dinjapu pa di m'aapu nuya hai m'atha ne ya hoi t'oho ge xi dar za, konge ra xeni hnini ne konge ra hñu da üni ra seki pa xi da n'u te da hoki konge ra hai, ne numu ge u ya the hai m'atha, xi da mhää pa da fädi ya metsi di ge ya hai konge u ya muntsi hu ka ra hnini, ne xi da hiandi pa da hoki ne nda ya hem'i üdi pa di m'apu di ge u xa muhu ka ra muntsi hoi m'atha nu ka ra ngu di ge ra hoi. Numu da pa to da zokhuira hoi ge xi dar za pa da mäti ne da n'u ra hmända.

Nu mbo ka ra hnini. Ni xi n'a ra jäi the hai m'atha tsa da de ra hai da thogi nu made di gea kut'a di ge gotho ya hoi m'ätha. Ge numu nuä to the ra hai ge jäpi ma sü ra the hoi m'atha ge xi da iot'e a ha da tsegi ngu mhää ra heke ret'a ma kut'a (xu).

Ya muntsi kongotho ya the hoi m'atha nu ka ra hnini ne ya the hoi t'oho ge xi kohu ra za ha danja di thoki u xa thutsi ka ra hmända. Nu ra tsutbi nuya hai ne ra tsutbi nu ya t'oho, ge xi xa t'etsi m'a nho ngu xa mhää ra hmända, ge n'u ra muntsi mpote ne ja ma sü pa da nu ne da hoki ra za m'ät'i muntsi.

Ra nthembi hai, t'oho ne dehe nu ka made ra hnini ge xi da hoki xa nho ngu jä ä xa nzotse mhää ra hmända thutsi;

VIII. Da mhää ra xani:

a) Gotho da rembi ya hai, dehe ne ya t'oho u ya meti ya hnini, ya mengu ka m'ätha, ne ma ra ya muntsi ne ya hnini, xa noki ya ndä nzaya hñänsümpote, ya dänga nzaya ka ra xeni hnini M'onda, ne ha nu to ma n'a ra nzaya mupu ka ra xeni hinda ne da hoki u xa hnutsi ra hmända ra n'ote ma kut'a (25) ra zänä rato ra n'a m'o hñäto moho n'ote ma kut'a (1856) ne mara ya hmända u xa thuxpu ma ra:

b) Gotho ya thuni nseki: Ha da xoni ua da m'õ ya hai, dehe ne t'õho, xa hoki ra nguint'õfo ha jot'i ya bojã ua ne m'a n'a ra muntsi nzaya M'õnda, nu ra n'a ra pa ra zãnã ret'a ma yoho di ge ra n'a m'õ hñãto hñu n'õte ma rato (1876). Ne gepia ya pap'ia, ge xi xa yut'i ne xi xa nthembi ya hoi m'atha ni xi majuani ya jãi, the, ya hoi t'õho xi xa tseki di genyu mupu, ne ya meti ya hnini, ya mengu ka m'ãtha, ne ma ra ya muntsi ka ya hnini, ne ma ra ya jãi hnini.

c) Gotho u to nu ra za ne tseki da hogi ra za, da m'õ hoki nu ya pau di thogi nu ngu mhãã ra heke m'etho, ge u ñ'õhu, ya tsutbi ne ma ra ya nzaya di ge ka ya xeni hnini gotho M'õnda, nu to xa hñãmbi ne xa ndembi ya hai ne hi xa hoki ra za di ge ya m'atha, ne ma ra ya hai u xi fadi pa di seki, ne ko ma ra u mupu, di seu mui ka ra xeni hnini.

Ge xi xa ngõhi ne xi xa xoni ra met'õ, ge hense da metsi ya tsedi ya hoy nuu to petsi ya thuhu ne ùni ngu ja ä xa hnutsi ngu mhãã ra hmãnda ra n'õte ma kut'a ra jeya n'a hñãto yoho n'õte ra kut'a ne rato jeya ne tõm'i pot'i ge xi iñ'ehe xa pu ne mithe ko ya thuhu ne ya xi dom'i xangu xa tho ret'a j'eya numu za thuni ko ra nxidi ne hinda thogi xo ngu ra nxidi di ge yoho n'õte ne ret'a ya hoi nxidi.

IX. Nu made ä to da xepi ge ä to xa hoki pa xi da mfãdi ka ya muntsi hnini ne di ge u xa xoni ne ya hinte mui, ge xi dar za pa da n'u hamu da t'õdi ya hñu ne goho ya meti di ge'ya mengu n'angudi nuu to mui ko n'a ra hem'i thoti di ge ya hoi, ge ya meti ra heki made, ko goho made di ge ya mengu n'angudi numu the digeh'ia xa hñu ne goho meti di ge ya hoi.

X. (Xa theki)

XI. (Xa theki)

XII. (Xa theki)

XIII. (Xa theki)

XIV. (Xa theki)

XV. Nu ka ya xeni hnini M'õnda ge koni ni xi da yut'i ya t'axjãi.

Ge xi xa nu ge ra chulo hai mpot'i nuu hingi thogi ya jäi di ge n'a thebe huani hai, u the pa da ñunthe ne xa nk'ä ge di ndui da ñ'a ha xi nheui kon ge ma n'a ya hai.

Pa da nfädi ha da nja di ñu ge da thoki k ara bojä nfädi n'a nthebe huani u da nunhte konge yoho u hingi n'unthe, di ge goho u xi x aza ya hoi ne xo ñätho ya hoi mbo xi za, t'oho ne ya hoi 'yot'i.

Xi xa ñu, genseu, ge xi ya chulo hai, ñu u hinda thogi di ge yoho n'ote ma ret'a the hoi numu xi xa mpot'i nuu xa ntudi, ha thuni ra nthunhe; ne ge hñu nthebe, numu xi ho ya m'ot'i däzä, t'äfi ndux'yo, ko ra thoki mpoxi dene, keneke nailo, za dathe, vid, olivo, quina, vainilla, cacao, ñethi, zäthä ne ya za ixi.

Ge xi xa nu ge ya chulo hoi züe nu u hingi thogi ya jäi nuu ya hoi nxidi jär medi pa di tsi xa kut'a nthebe ya zue ge xa ngu nuu jä ya ntäte xa ngu, nuu xi xa nu ne xi xa mhää ra hmända, di gen'u ya tsemi pa da xatsi ya ntsi mboni ka ya huani.

Numu ya bi nja ra nthunde, ya nünthe dehe poni ka pii ua ne ko ma n'a ra dehe u ri ñünthe nu ya metí hoi ua ge u to the ya chulo hoi ge pa xi dar za ya hoi, ge xi da nutho pa dar tsi za ya chulo hai, ha nemu, ge xi nembi ra za. Pa di bose xa nhio u di ñiepu, ne hinda thogi xangu di ge u xa ñ'u di gen'a ra heke, numu xi xa muntsi nuu ko te xa n'u di geä mhää ra hmända.

Hanja numu n'a ra chulo hai züe xi xa hoki r aza nu ya hai ne nuya xi xa mpefi pa di mot'i, nu ra nxidi ä ko te hoki pa gehia xa mfeni ge hingi tsa da de xangu, ge ä mhää ha tsegi ngu jä ä xa ñutsi ya heke yoho ne hñu di gen'a ra heke di genu to xi nu pa xi dar za di ge u xa thuni di ge ya hoi metho da hogi.

XVI. (Xa theki)

XVIII. Ya muntsi ñ'ä pa genguhu ne ya ngu nzaya mpote nu ka ya xeni hnini, di gempu ha tsegi ya hnini ge xi da iadi ya hmända di ge u ya xa tutsi na da nja di m'äpu di ge ra ya neke ne u xa n'an'yo di ge ha gotho k ara nxidi xeni ne di gempu ha täpi nseki ngu jä ä xa hñutsi ra heke goho ne ret'a ma kut'a (VI y XV) di geñ'a ra xe

Numu xi dar ngu ge xi da theke ne n'anyo di ge u to ya meti ge tsa da un xa n'anjeya di ge ra paä xa zipi. Numu xi da thogi ya pan e hingi pädi, un ra m'o ge dar za pa da hoki pa

da mfadi ra njüti. Nu rangutho di ge u xi da ñ'u ra za u ya metsi rangutho di ge ra mhää ra nzaya u xa mupu.

Ya hmända mupu ka tsihnini da ñ'embi ra met'i ya mengu, di gätsi ya met'i u xa thoki ra za di ge u ya thuxpu pa di huadi ne pa hinda dembi ya hai ne hinte da gambi n'au;

XVIII. Ge xi mhää ge xi da ñ'u gotho ya thot'e hem'i mpote ne ya thüni di ge u xa hoki ya nzaya metho nura j'eya di ge n'a m'o hñätho hñu n'ote ma r'ato (1876), nuu xpä thuni ne gi xi xanja ra tuhni di ge ya hai, dehe ne u xi petsi pu u xi japu ka hai M'onda, di ge n'atho ra jäi ne ko ya hnini, ne ge xi ra tedi ra muntsi nda nzaya goptho pa da mhää ndähä u medi numu ya xi xa ütsa ne da tumbi ya boja nuu xi ne gotho ya hnini.

(sic DOF 03-02 1983) hoi m'athä, hoi t'oho ne ya notsi hai, ne da mfotsi da xot'i majuani nu ya jäi mpot'i.

Ya tsegi gotho M'onda nu gotho u ha tsegi ya hai bähä ne ya hai t'oho, nuya n'anyo u xi xa ntudi nuya, ge xi da domtho nuu da bompü di ge yoho nee mara ya muntsi hnini; nu ngu ka u xa muhupu u xa njut'i ya hoi di ge ya hai bähä ne ya hnini. Nu pa gen'u ne, pa gotho, pa da nuya ngu thoki hem'i kuat'i k ara ngu tsutbi hoi, ra hmända ge xi da nu ka ya tsutbi pa da thuni ya hñänsü ne xi dar za nu ya ntsedi, nuu xi xa juat'i ka ya muntsi tsutbi u xa hñaki r anda muntsi nzaya mpote ya hnini ne, nu ya t'ayo nuna, kongera munsti zämu mupu.

Ra hmända da muntsi n'a ra hmuntsi pa xi da nu ra tsutbi hai, ne

XX. Nu ra xeni hnini M'onda ge xi da ñani ha da nja pa di nte ya ma m'etho gotho, pa xi da tsotse da nja ra b'efi ne xi da mupu nu k ara hnini jäi m'ot'i nu pa da mui xa hño ne di jüat'i ne gohmi pa di nte ra M'onda, ne xi da thoki ya m'efi ka ya hoi ne ya t'oho pa di nja ra nxadi ne m'aäpu u to da üti. Da njäpu ne di thudi k ara muntsi thoki hmända ra za pa da n'u ha da njäpi di thoki u da bohni ya jäi da ñehe ya züe, u te ot'e ne nuu te po, di gen'u xi ne ya ngotho k ara hnini.

Ra nte ya lengu hnini petsi da nte mahyegi ne da m'ui mahyegi ge njapu ma nun'a ge da nja gatho ya befi, nehe da mets'i ra bojä ne da ñuni ya xa n'yo, ge njabu ma nun'a Thot'i ge ma hanja drä m'ui ya jä'i.

> (sic DOF-03-02-1983) Ge ni xi da n'u ne ni xi da m'äädi nupu ha thoki ha pohni u mpadi.

Njabu xa thuts'i ge ra hmända da hyandi ne da got'i nu'u jaï hinda 'yode ne ya nzayo da theni ne da mihi da got'i nu'u ya jä'i pa xi xa mädi gatho nuya petsi da bädi ya nzayo. Gatho ya jä'i da mpa pe hinda ñuni xa mädi nge'ä gatho nuya da bädi ra ts'utbi tengu pa ne te pa ne hampu da pa, gatho ya jä'i da za mpa ne hinda jäpi da dai ya jä'i ra hmända bädi to'o nun'a jä'i, da bädi te pa, to'o papi ne da matsi da nte ngu di ñëhë ne ra nzayo da ñuni ra nseki pe num'u hinda mpefi xa n'yo da mihi ne zits'i ka ra ngu ts'utbi de 'yambi hanja hingi mpefi ra za ne gut'i pa njamu da mpefi ngu di ñëhë ko ma ra ya jä'i nu'u n'youi.

Ya hmända da hiandi ne da nu raza ne da mhää tengu di jüt'i ra madi u te jäpu u m'o, u tsi u hingi tsi di ge xi järmedi pa di te ra bojä. Gotho M'onda ne da nu ne ha da jäpi ma ra ya muntsi pa di üni nuu ma ra ya te jäpu di ge u tsi ne neu hingi tsi, pa hinda thogi made di ge u xi jär medi ne hinte di jä xangu pa di jüadi pa gotho, ne ngu jä ra retse ya njüt'i. Ra hmända da mätbi nuu to xi ntoï ne xi nuha da jäpi pa di muntsi pa xi da hoki r aza ne xi da nu ya bojä u xi da gopu.

Hinda m'ui ya jä'i to'ä di mpa se ge hinda ñuni nseki ra hai M'onda ngu nuya ya befi ngu ra thuhu: mpehni he'mi, betsi he'mi y nto'ti nt'oxa yap'u; ya thäi nuu 'o mbo ka ra hai ne ra thoki ts'o ñëthi ge ho ya jä'i; ge handi te pefi ya Ngu Hmunts'i ge su nu'u ya ts'o hñëthi ne ge hoki ya tsibi ya ñot'i ya thäi tsibi ne ra thoni ne ra thäi tsibi ñot'i ne ma ra ya thäi tsibi ge njap'u ma nun'a Thot'i ka ra heke rato ne 'yoto ka nun'a ra xeni n'ote ne 'yoto 27 ka nun'a mfiThot'i hüt's'i ya hmända ra hai M'onda ge nehe xa ma ne xa hñüts'i ra hmunts'i nzayo ge handi ra n'yo ya jä'i. Ra thandi ne ra nt'oxa yam'u ge bi ja ka ra hëts'i ne ra n'yo bojä ge xa t'ets'i gatho nuya xi mahyoni pa da nte ra hai M'onda ge njapu ra xeni n'ote ne kut'a 25 ka nun'a hmunts'i Thot'i ëhë ya hmända gen'a uni ra nseki ne handi, pädi ne hoki ya hmända ge ma te di m'ui ya mengu M'onda ge ëhë ne huts'i ka ya hmända ge xa thoki pa gatho ya jä'i.

Nu ra xeni hnini ge xi da nuhu konge ya muntsi ne ya ngu thoki u te japu numu xi ne da bähdi r aza pa di ye ya mfehni di ge u hoki jär medi nupu, ne xa mbädi ya muntsi ngotho ya hnini m'use.

Ra hai M'onda da mets'i n'a ra b'etsi bojä ge da mpefi se ne da metsi ya mefi ge da hyandi ne da su ra bojä ra hai M'onda. Nun'a ra ngu betsi bojä da njamasu ra bojä pa mefa da thandi hampu da hä ra bojä da thoki ngu di ñëhë ra hai M'onda. Ni n'a ra nzayo da za da 'yadi ra bojä num'u ma ra ya nzayo hinxa ñuni ra nseki. Ra hai M'onda da mets'i n'a mpatä bojä pa gatho ya mengu M'onda ge ra thuhu ra Mets'i bojä ra tsibi pa da nte ne da ndangi nun'a ngu hmunts'i nzayo da mets'i gatho ra bojä ge hñäni, da njamasu ne da mets'i gatho ra bojä nge'ä njapu xa ma ra hmända, ra ts'utbi ne ra nzayo ge ëhë ka nun'a Thot'i hmända ra xeni n'ote ne 'yoto 27 pe hingi ëhë ya njut'i.

(sic DOF 20-08-1993). Nu ya jäi u to ximpote ne tsitsi ra za ra kuati bojä mupu ma de, tsa da mui ngu jäi ne xi da tsutbi ñänsü ngu jä a xa t'ot'i ka ra xeni n'anthebe ret'a (110) gen'a ra t'ot'i.

Ra ngu hmunts'i ge ot'e ne ents'i ra tsedi di m'ui ya hmunts'i pa di n'u ha di thoki ra hño ya hmunts'i pa di n'u ya ha di thoki ya te tsibi, di hmä ka ra Ngu Hmunts'i tsibi ge mpefi ne n'oho ra hño ya mefi, ngeä njap'u ma ra hmända.

Hinte da mui ya muntsi mpefi da hoki ya mefi di geu xi da detse ya bojä nuya muntsi u mupu ka ya hnini u xi xa muntsi ne xi japu te xa hoki ko ya detse bojä pa gotho, ge xi da mpo ka ya toi n'an'yo hnini u xa thoki pa da mpa u te xa hoki un yupu ka ya hnini ne ka ya muntsi nuna ma hoi to handi ne xi nu ha di m'omi ra dängä nzaya mui ka ra xeni hnini M'onda, ne da thüni metho ra seki pa da ha da jäpi da üni ua muntsi nzaya n'angu n'a nuya thogi. Nuse ya nda nzaya, di ge sea ne xi nu ha da nja di hoki nura muntsi ra mpote tsa da mambi ya muntsi di geu te da mambi pa da tehni ya muntsi di geu ha xa nja.

Hinte da hoki ra mate di ge u to xi hä ra uenda di ge ya pa u mupu u xa thüni u to ot'e ya h'emi ne ya duhu pa di boni u te xa hoki ne nuu te xa nxadi xa hoki ya mefi, ne xi da thüni ma ra u mupu nuu to xi juki u te ot'e ne xi xa za ya thoki.

Ra xeni hnini, xi da hoki ra hmända u xa zipi, de da nu numu da nja ra medi pa gotho, da üni ra hmipi u to mpefi pa gotho ya jäi ne xi da hñämbi, u te di thoki pa gotho ya mui jäpu ne xi da nt'äte ka ra gotho xeni hnini M'onda, ne nu u hingi nhe gensea da nu m'etho. Ya hmända da hiandi ha da jäpi ne ha da nja pa da nu ge xi dar hogi xa hño, ne hinda hioni ra tuhni nupu ha da muntsi pa hinda tsihi u xi nhe gotho.

Pu ha mui. Nu to ha ra nsü ka ra gotho pu ha mui ge xi da njüt'i nu di geä xa ñütsi ka

ra t'ot'i ne ge hense da tütsi pa da thoki nu ra hmända.

Da za da thüni ra hmipi bojä pa di doi u ko te di hoki ya mefi u xi n'e, numu geu pa gotho, nu hamu tho da hoki ne numu nda tsani ko ra bojä do ge ra xeni hnini gotho M'onda. Nu ra xeni xi da hiandi ha di nja pa di thoki ne xi da n'u ha xa nfädi nuu mupu di gehi'a.

Ra xeni hai da mets'i n'a ra Ngu Hmunts'i ts'utbi ge mpefi xa hño ne petsi ra Bojä, nun'a da mpefi se, da n'yo se ne da mets'i ya mefi ne da hyoni nu'u ya jä'i hingi mpefi ngu di ñehë da hyoni nu'u ya jä'i hingi mpa xa n'yo nu'ä pa ne nxoge nu'u hingi hopi ma ra ya jä'i da mpa nge'ä njapu ma ra hmända ge ma te dra m'ui ya jä'i. Nun'a ngu hmunts'i nzayo ts'utbi petsi da fädi te pefi ne hamp'u mpefi ne ko to'ä mpefi nge'ä nuya da mpefi ra za ne xifi ra ta nzayo ne gatho ya jä'i nuya mengu M'onda ge njap'u da nte ya jä'i, ya hnini ne da thäki nuya jä'i ge hingi mpefi ngu di ñehë ne da nja ra befi ngu mahyegi ya mpa ne ya dai ya jä'i ge gatho nuya handi ra nzayo ne ra ts'utbi ge xa ñhuts'i ya mengu M'onda ge häki nuya jä'i hingi mpefi ngu di ñehë.

Ra Ngu Hmunts'i ge handi ne mpefi ya thandi yap'u ne ya nt'oxa yap'u mpefi ne manda se, petsi ya mefi ge xi ja ya mfädi, petsi se ya befi ge njabu ma xa n'yo ya noya, ya nt'oxa yabu, ne ya thanda yapu nge'ä ge'ä xa ma ra ts'utbi ne ya nzayo ka ra hai M'onda ge huts'i ka ra Ndä Thot'i ne ma ka ya hmända ne ma te dra m'ui ne ha njapi dra mu'i ya jä'i. Pe gatho te da mefi nuya ya jä'i da fädi ne da thandi ngu ya nzayo ya ts'utbi ne ya jä'i nge'ä t'umbi ra ya mehni bojä handi yap'u ne ya nthuts'i ge pa yap'u ge tsoni ra n'yot'i ne nt'ode thandi ya jä'i gatho nuya ehë ne huts'i ka ra xeni Thot'i 6o. Ne 7º ka nun'a Ndä Nt'ot'i.

Ra ngunzayo ha poni ya hñä te thogi ge ra ngunzayo se, konge ra nsü ts'utbi ra metise, pe gi xi ne di zotse ra nhyo nte di ra duhu bojä ne ha poni ya te thogi, ngu xa thuts'i ka ra thot'i nun'a ngu xa hmä ka ya hmända. Pa di njapu ge xi tsa ngu di nu ngu ya nzayo ha di nja, pa di chutho, di mfädi ne xi di thandi da thoki ra hño, pa xi di ziptho ne xi di kämutho ra nzani nt'ode duhu bojä, ya kämutho ra nzani nt'ode duhu bojä ya njuni nt'ode nu ha m'ui ya nt'ode duhu bojä ne ha poni ya thogi ne ngu di thandi ne pa ya nguu dar hyo, hinder ta ntsedi ne ma ra te di t'adi u jar m'edi, ngu xa thuts'i ka ra xeni 6o ne 7o di gehn'a rat thot'i.

Ra ngu nzayo ha poni ya hñä te thogi ge ra tsemi ra ngu nzayo di nu ya bojä di ge ya duhu bojä ne ha ya poni ya thogi, nuya ge xi tsa di nuse ha di nja nja ra nhyo ngu mä

nun'a ra xeni ne konge ya hmända xa thuts'i ka a hmunts'i ngatho M'onda nu ra bojä ne nu ha di njapi pageu te kua't'i ka ra tai ne ngu di hñäki ra nhyo ya m'efi ne ha di njapi pa di hyegi di uat'i; pe ge hindi hyegi di uat'i ne di thogi ja ra hmunts'i ngatho M'onda ne ka ya xeni hnini ha t'ode ya te thogi, nupu ha xa t'uni ra nseki poni ge embi ya meti thutbi ya mpont'i xi nu pa to hinte te di thoki di uni pa di mpodi njapu ne di uni nseki pa ha di mpodi ya to xa t'uni nseki, ra to ra ndä ä di hoki ra m'efi ka ya hnini di gehn'a ra t'uni nseki di ge ha ra poni ya duhu bojä ne ha poni ya te thogi. Ra ngu nzaya di xifi ra nzayo nt'ot'i nuya pa di gäts'i di mä, to'ä di ñä xa hño, ya nseki tsa to di hñäki pa te ja ngatho ya jä'i ka ya hnini ka yah munts'I se ne ya hnini ha hñätho ya jä'i nuu to xi xa hoki xa beni ra zotse xa thuts'I ka ra xeni 2o., 3o., 6o. y 7o. Di gehn'a ra Thot'i. Ra ngu nzayo di hyandi tengu pa di t'uni ra bojä di ge'ä xki t'uni nseki pa di t'ode nun'a ne ngu ma ra rangutho nuya di mä ra nzayo ha njut'i ya bojä. Nun'a ge hingi rangutho nunu n'a ge n'an'yo ge xi di gut'I hindi thogi n'ote ma ret'a mpa; di ge ya pa di zotse ä ge hinte di hmä ra ngu nzayo di nu di mäpu ya he'mi te di tadi di gehya.

Ya t'uni nseki pa thuhu tsibi ge di t'uni pege m'etho di n'u hai M'onda, pege xi di mfädi dra ngu to di 'yopu, di n'u ge hinte di ja ra nzedi m'u xtä hmunts'i ngu dra ntsedi u te di thogi ka ra hnini ne hinte tsu di njüt'i ya to di tüni pädi gätsi di n'u, ni xi n'a ra to di mä to di ntäte pa di t'uni nseki ra thuhu tsibi di ge di uni bojä. Ya t'uni thuhu tsibi pa ya hnini ne ya hnini ge hinto da ëmbi ya meti ya ts'utbi ge di t'uni ngu ha xa n'u ra nzayo njuantho ngu xa thuts'i ka ra hmända hanja xa thogi dra negi ra hño pa di thuni. Ra ndä nzayo ñä üni ya hñä ne ya nk'oi ge di mets'i ra thux he'mi ya thuhu to xa thogi ra nseki. Ra hmända di hñuts'i ra hño pa di got'i num'u hindi hoki ra hño ra m'efi di ge ra t'uni nseki. Ne ma ra, hingi hoki ra hño ä xa hmä pa di hoki ngu ra ngutho xa hmä konge ya nguu hmunts'i te po xangu ya m'a. Num'u di t'ämbi ya t'uni nseki thuhu tsibi, ra ra nda nzayo di uni uenda ra nda nzayo ngatho M'onda pa di hoki, num'u, pa di hoki u ja ra m'edi pa xi di m'ap'u ä xa thuni di ge ra nseki thuhu tsibi pa di mapu ya m'efi nun'a.

Ra ndä nzaya ngatho m'onda haponi ya nfädi thogi ge xi ra t`edi di ra nzaya ngatho m'onda i m'etsi pa di üni ra nseki pa di jukabi ra hem'i di m'ui ya m'efi haponi ya nfädi thogi.

Ra ta nguu nzaya dige ra bojä ne ra ta nguu nzaya dige ya mfädi dige ra thogi ya hnini, da hoki se ko ngatho ge da maa ne da mpefi, konge xangu mfädi ne xir za da thoki ra 'mefi, ge da handi ngu maa:

I. Da maa ya nthädi se xir za.

II. Da ts'oni se ra bojä. Ra Nzaya Mpote ñä pa ya jä'i da hyandi ge ra bojä da t'uni ngatho ya jä'i ne da hyoki ra 'mefi.

III. Da t'uni se ra hmända, konge ngatho ya nt'ëts'i dige ya jä'i ge pädi;

IV. Tsa da maa ha da japi da mpefi pa ge ngatho ya nzaya da thoki ne hinda 'medi konge yä 'mefi ge pädi;

V. Ya hmända da thoki, dige mbo ya nzaya, ge ra 'uëge dige ra nguu nzaya ge pädi dige ha japi di hyoni ya mfädi ne nu'ä to nthädi ya 'mefi ge tsoni ka ra huisio;

VI. Ya nzaya ra hñänsu da thoki yä 'mefi xir za ne da hyegi ge da handi ngatho ya mfädi ge da thoki. Da hyandi ko ngatho ya jä'i ne da mhaa te da thoki konge ngatho dige to u bi 'ñëts'i; yä 'mefi ne yä nthädi da thoki pa ya jä'i ne da hyandi ngu maa ra hmända;

VII. Ya hmända dige ngatho, ra 'mefi ua nxoge ge hinte maa ra Ta Nguu nzaya dige ra bojä ne ra Ta Nguu nzaya dige ya mfädi dige ra thogi ya hnini, hense tsa da däti konge huisio dige ra he'mi ge fats'i ne hinda soni. Hense m'u ra Ta nguu nzaya dige ra bojä da hyegi ge da njut'i ua da njuts'i ya mefi, dige ngatho te tsa u hinte tsa, pa ya hnini ua hoki, nuya da thoki m'u da thädi ra huisio konge ra he'mi ge fats'i, dige ñ'ä da thoki. M'u da nthädi ra 'mefi dige ya nzaya ge pets'i xangu njeya ngu n'a huisio, hense da däti pa ge da thege ngatho ya huisio ge himbi hyoki ra za; ngatho ya hmända ge bi thoki dige ya huisio hense da däti ka ra he'mi ge fats'i ge bi 'yodi pa da thädi ya huisio. Ya huisio konge ra he'mi ge fats'i da thoki porge ya jueces ne tribunales ge pädi konge ngatho digeñ'u maa ra xeni 94 dige na ra Ndä Nthot'i. Otho dige ya huisio da thoki m'u hingi hoki ra za ne hingi hoki ngu maa ya hmända dige mbo ra nguu nzaya.

VIII. Ya mpote dige ya nzaya da üti ngatho ya njeya n'a ra nthuts'i dige ha di japi di mpefi ne nxoge dige hñu nzänä da üti n'a ra nthuts'i konge ngatho ya 'mefi ge ya xa thoki pa ya Nguu nzaya ge uni ya hmända ne ra Nguu Nzaya ge hoki ya hmandi pa ya hnini; da 'mui ka ra Nguu nzaya mpote hñä ya hnini ne ka ya nguu nzaya dige ra kongreso ngatho ya nkjeya konge mhaa ra xeni 93 dige na ra Ndä Thot'i. Ra Ta nguu nzaya tsa da 'yodi ä ya Nguu Nzaya ge da 'mui ya titulares dige ñ'ä nguu nzaya.

IX. Ya hmända da thoki pa ge nuya ya nzaya da mpefi ra za ngu maa ra ta nzaya dige ngatho ya mfädi ge negi ne ya mfädi ge hingi pent'i;

X. Ra njut'i ge da hä ya mefi hinda thogi konge ngatho xa nthuts'i dige ra xeni 127 dige na ra Ndä Nthot'i;

XI. Ya mefi dige ya nzaya da mpoti dige ka ra 'mefi por ge made ya jä'i ge 'mui ka ra nzaya mpote hñä ya hnini dige ra ndä hnini M'onda, njap'u porge himbi hyoki ra za ra 'mefi, ne da thoki ngu maa ra hmända, ne

XII.** N'a ra ngu hmunts'i ge di nëhe ya hmunts'ise pädi nu, nu ra ndä ge di hëtsi yoho made di ge ya hñu n'ampu di ge ra hmunts'i mup'u ka ra nzayo mpote ñä pa ya jä'i, ngu xa mä ra hmända.

Ya hmunts'i nzayo, ngu ra ndä nzayo ngatho M'onda nuya bojä konge ra ngu Ra ndä nzayo ñä üni ya hñä ne ya nk'oi ge di hmunts'i xo yoto mpote nzayo, ne konge ra mpote ra nda nzayo M'onda, xa t'ets'i ngu ga nteni a xa m'a ra nda nzayo ngatho M'onda ne ngu xa yopi m'a ra nzayo ñä pa ya hnini.

Ra ndä nzayo n'a ngu n'a ya hmunts'i nzayo ge di hñëtsi ra nzayo mpote ñä pa ya jä'i u xa mpote, di ge yoho m'ede ne hñu ya mpote ra ndä nzayo, di nzayo goho njeya, hense di mpödi n'atho. Num'u ngu di t'ets'i n'a ra mpote ge di gätsi ra nzayo ä xa mä, ge di ndä nzayo hense ra pa ä m'edi pa di boni ra mpote nzayo.

Ya mefi tsa da handi ne da thoki ko ngatho ge maa:

I. M'ui ne ra mengu M'onda, ge 'mui ra za ne pets'i ngatho dige ñ'u t'uni ya hmämnda pa ya jä'i.

II. Pets'i mas dige n'ate ma ret'a ne kut'a njeya;

III. Rä hoga mui ne 'mui ra za konge mara ya jä'i, ne hingi umbi n'a ra njot'i xir nts'o ge da fadi porge mas dige n'a njeya

IV. Pets'i ra hemi mfädi dige ra ta nguu nxadi;

V. Mpefi, ngu hñu njeya, xir za nda nte ka n'a ra 'mefi dige ya ñänte, ka ya 'mefi dige ya nguu nzaya ua ya 'mefi dige nxadi u ra ngutho ngu ra bojä, bojä ha ode ne handi ya thogi mfädi dige ya hnini;

VI. Da thogi, ngu xa maa dige na ra nthuts'i, konge ya mfädi pa ge da mpefi ka ra 'mefi.

VII. Himbi nzayo Nt'ot'i ka ra xeni hnini M'onda, ra ts'utbi ngatho M'onda, nzayo ñä pa ya hnini, nzayo ñä pa ya jä'i hai M'onda ne ua ka ra xeni hnini M'onda, dangä nzayo ka ya xeni hnini ne ua ya ndä nzayo ka ra tsai M'onda, di ge ra njeya ä bi t'ets'i, ne

VIII. Nu ka ra nzayo ngatho M'onda ge ra tsadi di nja nt'üdi ñä ne nk'oi, hinte di petsi, ra gätsi di ge hñu njeya ni xi n'a ra m'efi, di petsi ngu ra ndä ja ra ta nguu m'efi ne hangu di thogi konge'ä ra hmunts'i m'ui. Nu ka ra ndä nzayo M'onda thandä yap'u hinte di petsi ra gäts'i di ge hñu njeya ni xi n'a ra m'efi, ua di ndä di ge ta ngu m'efi ya nseki m'o ua ge rase konge ya xa xeni hai M'onda, ne di nu ha di m'ui ra za. Nu ka ra nzayo ngatho M'onda ge ra ts'edi di nja bojä pe di hindi nzayo tho met'o hñu njeya di ge n'a ra mefi ha xti ndä di ka ya mefi mupu ne hinte di tsohni ka nzayo di ge ya hmunts'i nzayohu. Ka ra nzayo ngatho M'onda ya hñäki nzayo di metho hñu njeya.

Nu'u to xa m'ehni hinte da hoki di ge ma ra ya m'efi, ua di m'eni pa gatho ua di rase, ne konge u to petsi m'efi xampate; hingi tsa da nu ni xi njuantho di thoki, ngu mä ra hmända ne di ngu ha di m'ui di ge ra thuhu ngu ja ra Thot'i ne ra ngaxthe hmunts'i jä'i. Ra hmända da nu ra za ngu jau ya m'ehni tsa da hoki nu'u pädi konge ya jä'i pote pa di nu ha di japi pa xi di nte ya bojä ya jä'i pa hinte tsu di tsoni.

Ya to'o ne da nxampate nzayo di mpefi guto njeya ne ya hindi mengi di mpefi nun'a mefi numu hindi mä ka ra mefi ra mpote nzayo ge xi tso di thombi to di mponi ngu xa hmä ne xa thuts'i ka ra xeni nun'a ne pa di zots'e ra mefi xa pa xa hmä.

Nu'u to ne da m'eni da thogi konge u te t'opi ngu mä ya xeni Thot'i m'etho, konge ra ya jä'i di nu te pädi ne konge ya nda nzayo di ge ra M'etsa Bojä M'onda, ra Nda nguu nxadi pa ngatho M'onda ne ko ra nguu ngatho M'onda ha m'ede ya jä'i ne ya nguu ka ya xeni. Pa genu, ra hmunts'i mpote thändi ha Gä m'ui ya m'efi pa ma n'a ra jä'i di mpefi, ge xi di mpede tengu ya jä'i mä pa di thoki nu ä ra m'efi ra nda nzayo m'ui ka ra xeni hnini ra nda m'ui ka ra hnini ya petsi xangu njeya ka ra m'efi, ge ä di gätsi di m'ä to ä di nzayo.

Ya nhumts'i nzayo ngu jä'i to nu da juki n'a ra he'mi nts'oni pa ngatho to ne da mpefi da nu pa di nu da uadi da hoki, konge u ne da ñut'i, di petsi te mä he'mi t'api ngu mä nun'a ra xeni ne, da nu ha di thogi te pädi di ge n'a; da nu ra za ra ndui, da udi ne konge u to da tsani.

Pa di thoki ra he'mi di nu te pädi, ra Hmunts'i mpote thandi petsi da hñä ra uenda te beni konge u yoho ya ta nguu nxadi ne di t'eni xa hño page'u.

Hmunts'i mpote thändi, n'a ngu n'a u, da m'ehni konge ä ra nda nzayo ya thuhu di ge hñu ta kut'a jä'i ne da mpefi, nu'u da juki xa hñets'i pädi num'u hinda uadi to ne da mpefi da m'engi da ts'oni man'agi to'u ne da mpefi. Ra nda nzayo da juan'i to u da hñuti, ne'u te da mä ge da gohi ngu mä ra nzayo ñä pa ya hnini.

Ra t'ets'i konge gatho ya nzayo ñä pa ya hnini di tho made di ge di m'ui di ge ya pa n'a ra nzänä di ge ra pa da hmä to ä; num'u ya bi tsaya, ra Zämu Mpote mupu ge xi da mäti ya nzayo ñä pa ya hnini da hmunts'i. Num'u ya Nda Nzayo un pa ya hnini ge da kots'i nu ä ra jä'i tu xa tets'i konge ä nda nzayo, Ra nda nzayo gatho M'onda da ma to ä da tets'i man'agi ngu ma ra Thot'i m'eto. Pa di nu da mengi da hoki ta ge da gohi num'u da jots'i man'agi ta da gohi n'a da thoki konge ä ra Hmunts'i mpote thandi, da m'ehni njuantho ngu da mä ra ndä nzayo.

Gatho te da thoki pada tets'i to da m'ehni hinto da datho nge'ä gatho ya mefi di thoki pa ha di thäki ne pa di t'uni ra mefi ya mpote jä'i ge xi di njots'i.

> **Xeni n'ote ma guto 29.** Num'u da thämbi, hongä ra hñä ko ra hnini, ua ma ra di jäpi ra ntuni ra hnini, hense ra nda nzayo ya ta hnini M'onda, da thogi ngu di mä ra ngatho ts'utbi nu zämu ge num'u hingi hmunts'i tsa da m'om'i ngatho ka ra ta hnini M'onda, ua nup'u habu hingi thegi da thoki xa hño; pege tsa da hoki ha tsegi, da nu ngatho pa hinda m'om'i to ä ra jä'i da gohi. Num'u da m'om'i petsi ge da nu ja n'a ra hmunts'i n'a ya ngatho ts'utbi, nun'a da nu ha di thoki xa hño; Pege mu da tets'i num'u di tsayo, da hmäthi n'itho ra ngatho ts'utbi nu pa da hyandi ha di gohi ya jä'i. Numu hindi t'üni ne ua di thäki ra ya pa ge tsa di n'u ra ka ra hmunts'i nu pa ngatho ka ra nzayo M'onda, ge nunu ra nda nzayo di dadi pa di n'u ra m'edi ne nu ra nda nzayo di hñämbi di gen'ä ra m'edi; pege numu di n'u di ge ya pa ya xa thogi, ra nda nzayo tsadi hmunts'i ñ'itho ra nda nzayo pa di n'u ha di

ngohu pa di thoki u xa hmä.

Nu'u ya he'mi, hingi tsa da m'om'i ne da u tsa, da nuya jä'i da ts'utbi, ä ra nzaki, ya m'ui ya jä'i, di nuya mengu, ra thuhu, ra mengu M'onda; ya tsa te hoki ya bätsi; ya tsa te hoki ya jä'i hmunts'i; Thegi te beni ne ya ja ñä pädi; ra ndui xa hño; hingi za da hñote; Hinda jäpi da mpefi xangu; Hinda m'edi ua da jot'i ni xi ya hokä ts'utbi pädi nu te tsa da hoki. Gaho ne nxoge ya mengu M'onda tsa da mä ne da hyoni se nu mfeni ra jamfri ge ne da gamfri ne ho ngea'ä njabu mä ne huts'i ra hmända ge njabu xa thoki ka ya ngu hmunts'i nzaya ge xa nja ra kohi njabu ge gatho ya ts'utbi da jamasu ya jä'i ne da hyandi ge hinda nja ra ntuhni.

Hingi tsa da m'om'i te tsa da hoki ngu mä nu n'a ra Thot'i ne pa hinte da nja gatho m'ui ya bi thoki xa hño, pädi, njuki, nthudi ne hinda utsa. Ra ndä thot'i ko ha gä nzayo da hyandi ne da jamasu ya mudi mfeni ya xa nja ra kohi ne hñä ge da nja ra befi ne ra hogä m'ui.

Num'u ya di gäts'i ne ua ne ya di got'i ne ya chutho di yut'i di ge ra mefi u to xi tsa di yut'i ge xi di hyandi pa di hoki ngu ya pa xa thuts'i ka ra mponi hmunts'i nzayo, ngatho ya hmända ne ya he'mi xa t'adi ge xi da üni nitho. Ra nzayo hmunts'i hingi tsa te da mä.

Ya mponi he'mi xa juki ra ndä nzayo di ge ya pau xa ngot'i ne ua xa m'om'i ge xi tsa di un ya he'mi nitho di ge ra ndä ts'utbi ngatho M'onda ge xi di mä ko nge ra tsemi ne xi di mä majuani di ge hanja 'yo ha xa hogi ra nhyo.

Heke II

Di ge ya me M'onda

> **Xeni n'ote 30.** Ra hnini M'onda ëhe ko ra mui ngu na ximhai.

A. Geya me M'onda u to xa mupu:

I. To ä da mui ja ra hai M'onda mageu habu mengu ya ta.

II. Nuu to da mui nthi ra hnini M'onda ya bätsi tou ya te ne ya me mui M'onda;

III. Nu u to da mui nthi ya hnini M'onda, ya bätssi ya ta mengu M'onda u ka xa mupu, ne ya ta ya mengu M'onda ka xa mupu, ne

IV. Nu u to xi xa mu ka ya m'otza ne ka ya nzani bojä mengu M'onda, ge da mhää ka ra tui ne da m'o.

B. Ge xi ya mengu M'onda ka xa mupu:

Nu u xa mengu nthi M'onda ge da thuni k ara ngu ha thuni h'emi padä mhää ka ya n'an'yo hnini da üni ra thot'i di mupu.

I. Ra m'ehñä ne ñoho mengu nthi M'onda numu da thütui ra m'ehñä ne ñoho mengu M'onda, numu mui ne petsi ra ngu k ara xeni gotho hnini M'onda, ne xi petsi gotho ya h'emi u t'adi nu u xi xa mhää ya hmända.

> **Xeni n'ote ma ret'a ne n'a 31.** Petsi da hoki ya me M'onda:

I. Da nu da m'eni ya bätssi da ma ka ya ngunxadi hingi njut'i ua hamp'u njut'i, pa da nxadi ka nguu nxadi ya ch'ulo bätssi ndui nxadi, ya dängä bätssi ne ya ta bätssi ne ya sundado; ngu ma ka ya thuts'i ya hmända.

II. Da mhää nu ra pa ne ra ora a xa mhää ra nzaya ka ra ta hnini nupu jab i m'ui, pa da thuni ra nxadi ya ngo ne nfadi nzaya ne xi da nxadi ra za u petsi ko te di hoki di ra jäi, ne da bädi da ket'i ya nzafi, ne xi da tsüni ra n'yo ka ra nfadi nzaya.

III. Ge xi da mhää ne hoki da nu nfadi ka ra gotho M'onda, di ge ä xa mhää ka ra hmända, pa xi da nu ne da mädi ra gotho xeni rase, nuka ra xeni hnini, nu ra tsemi, nuu petsi neu xi nhe di ge ka ra xeni M'onda, ngu jä ha hinda nja ra tsü ne xi da m'ui ma juani nu mbo; ne

IX Xi da gotsi di geu xi jär m'edi pangotho, nja ra gotho M'onda, ne ka ra tsai m'or ne ka ra xeni hnini M'onda ka ya ta hnini ne nupu ha mui, ge xi di ra ngutho u di metsi nu ngu jä u xa mhää ya hmända.

> **Xeni N'ote ne Ret'a ma yoho 32.** Ra hmända ge xi da nu ha da jäpi pa di hoki ya mui ya hmunts'i nda nzaya nfadi mengu M'onda pa dä uni ya mengu M'onda pa da metsi ma n'a ra hnini yapu ne da mui ha di nja pa da nu ra za ne hinda tuhni di ge ä petsi yoho ya tsaya.

Nu hanja di hoki nura mefi u xi jama zü pa di geyu, di ge xa mhää nuna ra thot'i, ge xi xa mui ne xi ra mengu M'onda, ge xi da dom'i nuu to xi petsi nuna ra t'adi ne hinda iadi ma n'a ra tsayo. Nuna ra kuati ge xi da thuni ne nuu to xi ne da njapu di geä xa mhää ma n'a ra hmända di ge xa muntsi mpote handi nzaya gotho.

Numu xi ja ra johia, hingi jar medi da nu ne da hiandi kar nfadi nzaya n'a ra mengu nthi di ge M'onda, ne hi xi ka ra nfadi nzaya u 'yopu ka ya hnini. Hinda yopu ka ra nzaya nfadi ntäte numu xi jar johia di ge ya gotho muntsi nzaya ni xi di ge ya nzaya nzani boja ngotho ya pa, ne ha da hñä ma n'a ra ntsü di geyu, xa mhää, ge da dra mengu M'onda xa mupu.

Nuna se xi xa za ne xi jar medi pa ya nzani m'otsa, ya to e ya bojä nzani, mü, to e ya ta bojä; u too hoki ya bojä ne ma ra gatho ra jäi u to e ya bojä ka dehe ne u nzani ge nukora mitu nxuni M'onda xi xa ngu ut'ui pa M'onda. Ge xi jar medi ne pa da ñä ra sü nda nzaya 'yo ka dätthe ne nuu to ot'e ya mefi ne ya ndä nzaya u te hoki ko ya bojä.

Ya mengu M'onda ge xi da nhe rangutho nuya mengu n'anyo hnini, gotho u te da thuni pa di 'yoboja ne ko ngatho m'efi, ya hñänsü nzaya u hingi nhe ne xi xa za pa ya jäi.

Heke III

Di ge ya Mengu nzubi

> **Xeni n'ote ma ret'a ne hñu 33.** Ya mengu nzubi ge hinte tsa te di m'etsi ngu xa thuts'i ka ra xeni 30 di ge ra Thot'i ne tsa di nu ngu ja ya jä'i ne ma ra ngu xa mä ka ra Thot'i nun'a.

Ra ndä nzayo ka ra hmunts'i, m'etho di nu, tsa da dani di ge kua ra hai M'onda ya jä'i zubi ngu mä ra hmända, tsa da nu to tsi xa ya mefi, njap'u nehe hamp'u da dini.

Ya me nzübi ge hinda nuya ya nzaya M'onda.

Heke IV

Di ge ya jä'i me M'onda

> **Xeni n'ote ma ret'a ne goho 34.** Ge ya mengu gatho ka ra xeni hnini gatho M'onda ya ñoho ne ya m'ehña ge, gehu ya za mui mengu M'onda, xi xa muntsi, pa ge hu, mukua t'adi:

I. Di petsi ret'a ma hñäto jeya, ne

II. Petsi ra hogä mu

> **Xeni n'ote ma ret'a ne kut'a 35.** Ge'u tsa da hyoki ya jä'i.

I. Da hñäki muya bi nja ra thäki nzaya.

II. Tsa da t'ets'i pa ngatho te tsa da ñä, di petsi gatho ngu ma ra hmända. Tsa da adi da huxa da thuhu konge u ya nzayo di nu ha di t'ets'i konge ya hmunts'i jä'i japu nehe konge u ya jä'i odi da huxa ya thuhu di rase ne di petsi te thödi, te da xifi ne ngu mä ya mboho nu te ne ya hnini; ge njabu da nja ngu di ñehë nge'ä ra hmända en'ä njaua.

III. Xi da hmuntsihu n'a ne xi da thegi pa da hoki r aza ra thuni ya hñänsü mpote ka ra hai M'onda.

IV. Da hñä ya nzafi ya hmunts'i nzayo ua ya to nzayo, pa di hmädi ngatho ra hai M'onda ne ya nguu nzayo, ngu xa thuts'i ka ra hmända;

V. Da thoki ha di nu gatho ya m'o petsi da iadi.

VI. Tsa di t'ets'i pa da mpefi n'a ra mefi ne ua hindi t'uni ka ya hnini, ngu xi di pädi te di

m'efi ngu xa thuts'i ka hmända;

VII. Di ndui ya hmända, ne di mä te m'e ngatho di t'api ngu xa thuts'i ka ra Thot'i nun'a ne ka ra hmända, di ge ra hmunts'i nzayo. Ra Nzayo pede to di nzayo petsi ra tsemi di uni ra m'efi ngu mä ra hmända ne,

VIII. Da t'ets'i ka ya nt'ani dige ya mfädi xir za pa ngatho ya hnini M'onda, da thoki ngu:

1o. Da mhat'i porge ra Nguu nzaya ge hmunts'i ne ñä po ya jä'i njap'u 'yodi ra:

a) Ra Hñänsu dige ra Ndä hnini M'onda;

b) Ngu ra n'ate ma ret'a ne hñu por sientto dige ngatho ya jä'i dige ya Nguu nzaya ge hmunts'i ne ñä po ya jä'i; ua

c) Ya jä'i, xi xangu, ngu, ra yoho por sientto dige ngatho xa nthuts'i ka ra he'mi nthuts'i dige ra nt'ets'i, njap'u ngu maa ra hmända.

Konge hingi handi ra mfeni dige ya hñä c) xa thogi, ra 'yodi da thogi konge xangu ya jä'i dige ya Nguu nzaya ge hmunts'i ne ñä po ya jä'i,

2o. M'u ngatho ya jä'i da hmunts'i, ngu, ra yoho n'ate por sientto dige ngatho ya jä'i xa nthuts'i ka ra he'mi nthuts'i dige ra nt'ets'i, ra nthädi go genda ä pa ra Nguu nzaya ge hoki ne uni ya hmända ne pa ya ngu nzaya ge pädi;

3o. Hinda 'yoni ä ngatho ya jä'i porge ra nthäki dige ya ngatho te tsa ua hinte tsa ya jä'i ge maa na ra Ndä Nthot'i; ya hmända xa nthuts'i ka ra xeni 40 di genda'ä; la mfädi ra nt'etsi; ngatho di t'ähä ne di ts'oni ya hnini; ra mfodi dige ngatho ya jä'i ne ya ngu nzaya; ra 'mefi ne dige ha njapi di mpefi dige ra Nguu Nzaya ya sundado. Ra Ta Nguu Nzaya ge fadi ngatho ya hnini M'onda da thädi, konge ra mhät'i ge hoki ra Congreso de la Union, dige ra mfädi ra 'yoni.

4o. Nguu Nzayo Pede ya jä'i Ngatho M'onda Ra Nzayo pede to di nzayo petsi ge di ngu njuantho, di nu te ma he'mi xa t'adi ngu xa thuts'i ka ra nhyaki c) di ge ra n'ampu 1° di ge n'a ra heke, ngu xa m'a rangutho, pa di nte ra hño, ya m'ede ne di mä pa di mfädi;

5o. Ya nt'ani pa ngatho ya jä'i da thoki genda ä ra pa dige ya nt'ëts'i dige ngatho ya hnini;

6o. Konge ra nza m'efi ra Nguu Nzayo Pede ya jä'i Ngatho M'onda tsa di jäpi di hogi ra hño ya m'efi ngu xa thuts'i ka ra heke VI di ge ra xeni 41, ne konge ra heke III di ge ka ra xeni 99 di ge n'a ra Thot'i; ne

7o. Ya hmända ge xi di huts'i pa di thoki xi ra hño ka ra heke nun'a.

> **Xeni n'ote ma ret'a ne rato 36.** Ge'u hoki ngatho ya jä'i:

I. Da hñutsi gotho u to petsi ka ra ta hem'i ta hnini, pa xi di nuse, nu ha ta to thoki, ya mefi u to hoki; ne xi da hñutsi ra thuhu ne k ara mponi hñä gotho. Ya jäi mengu gotho M'onda, nu ngu jä ä ya xki gätsi xa mhää mbar hmända.

Ya hmuntsi ne ka ya thoki zämu nu ya tutsi gotho M'onda ya jäi ne ra t'adi ra hem'i nu ha da mhää ya mädi ya mengu M'onda di ge ya mui nuu xi te ne pa ngotho, ne ko ya t'ot'e, xi ma juani nu jar ra mahte k ara xeni hnini nu ya jäi nu ge xi xa tutsi k ara hmända,

II. Xi da hioki k ara thändi gotho M'onda.

III. Hñäki pa ya m'efi ne pa di t'ani pa ngatho, ngu xa thuts'i ka ra hmända.

IV. Numu da thuni ra nsü nzaya ge xi da iot'e nu M'onda, pe nu hinda thuntho; ne

V. Numu da thuni ra tsutbi k ara ta hnini nupu ha mui, ya mefi t'etsi ne ya huahni.

> **Xeni n'ote na ret'a ma yoto 37.**

A) Ni xi n'a ra mengu M'onda tsa da thämbi ra mui ka ra xihmahi M'onda.

B) Ya mengu M'onda u xa mupu da medi nuya mukua di gehu:

I. Numu xi da nese da moti ra mengu pa n'an'yo hnini yapu numu ne da thoki ra ya teme'u pa ya jäi ngu ya ja ya zübi, numu da gähä n'a ra hem'i ra tsi hnini yapu, ne numu da gähä ya thuhu u di hembu ya meti pa di ratsi ka hnini yapu, ne

II. Num'u xi 'mui kut'a njeya nu ka ra n'añ'yo hnini yap'u.

C) Ya mengu M'onda da m'edi:

I. Num'u xi xa ngähä ra thuhu nu'ä xa uni ra nda nzaya

II. Num'u xi xa m'epi se ya nda nzaya mengu zübi ne hixa iapi nseki ra hmunts'i ñä page nhu gatho M'onda ne ya hmunts'i zämu;

III. Mudi hñämpi n'a te da üni ya mengu nzubi ne hixa üni nseki ra nzayo ra nda nzayo ngatho M'onda.

Ra hñänsu dige ya hnini M'onda, ra ndä nzayo M'onda ñä pa ya hnini ne ya nzayo ñä pa ya jä'i ka ra Hmunts'i pa Ngatho ne ko ya ts'utbi di ge ra Nda n'u Ts'utbi ngatho M'onda. Tsa di hñä te di t'üni ya mengu nzubi.

IV. Ra nzayo ka ya n'añ'yo hnini üni nseki ya he'mi ne ya m'efi ne hixa iapi nseki ra nzayo M'onda, ueke ya thuhu ya nzatho hñä, ne ua ma ra ya thon'ä m'efi ya jä'i ge xi tsa te di hoki;

V. Ko ra mfats'i, m'u xi utsa nu ra gatho hnini M'onda, n'a ra zübi, ua n'a ra nda nzaya zübi, num'u xi ne da iadi da mäti ra za konge ra nda ts'utbi gatho ra ximhai, ne

III Nu xa nu ya hmända.

> **Xeni n'ote ne ret'a ma hñäto 38.** Ya m'etsi u petsi ya jäi ge da roki:

I. Numu hi xa n'u, ne hi nxa mhää ha xa nja, di ge n'au xi japi da n'u ä xa mhää ra xeni note ne ret'ä ma rato. Nuna ra n'aki da züdi n'an jeya ne xi da thumbi ma ra ya ntsui nu xi xa tutsi manse ra hmända:

II. Numu xi xa t'etsi ko ra mpe ne ua numu xa t'etsi k ora hiote jäi, ne xi da mede ge ä ra pa ä bi ment'i ra nse

III. Nu ngatho ya thogi dige n'a ra 'yo fadi jä'i;

IV. Konge ra nthi ne ra poni jäi numu hinto xa xipi, ge xa mhää ka ya gätsi ge xi da n'u metho ya hmända;

V. Numu xi xa ñäni di ge ra fadi, nu ra pa ä bi za ge da n'u m'u ra pa ä da thumbi ra nseki; ne

VI. Numu da thumbi ra nseki ä da thüni ngu tsutbi ge da dokbi.

Ra hmända da hiandi nuu ya thogi pa hinda m'edi, ne ma ra ya m'etsi pa hinda roki u petsi ra jäi ne ha da jäpi di thoki ma n'aki.

Thuhu Yoho

Heke n'a I

Ha Gä nja nzayo ka ya Hnini Hai M'onda

> **Xeni n'ote ne ret'a ma guto 39.** Ya mengu M'onda xa m'ui ne m'ui ka ya hnini. Gatho u to ha ra ñänsü tom'i ya hnini pa xi di nuse ra m'ui nu se na. Ra hnini zämu petsi gatho ya pa ne gatho ra pa pa da pot'i ya nzaya.

> **Xeni yoho n'ote 40.** Ka ra Hai Ngatho M'onda xi rase ha ngä ngatho ne ya hnini ha xa m'ui, ha Gä hñä nzayo, di t'üni, ngatho M'onda, ngu m'etho xa mä ya hmända ha m'ui ngatho ya hnini ka ra hai M'onda ha te tsa te Gä thoki mbo p'u, pege xi rangutho ngatho M'onda'u te xa thuts'i m'etho ka ra he'mi ntsedi hmända.

> **Xeni yoho n'ote ne n'a 41.** Nu ra hnini da ñ'ä ra nsü konge ya hñansü hmuntsi, nu xi ja ra tsemi da hoki, di ge ne konge ya hnini, nu ge tsa da hoki u xa mhää ne nehu, ge xa mhää mupu xa thoki nuna ka ra thot'i gatho M'onda ne neu rase ka ya hnini, ge ni xi n'a u tsa da pot'i u xa thoki nfädi gotho M'onda.

Nu ra mpodi yu tsutbi mpote ne ya hmuntsi ge xi hoki ha da nja thäki thegi, majuani ne zämu, nu kongehia ya tutsi ua:

I. Ne ngatho ka ya hnini ya hmunts'i tsits'i nzayo, di hñutsi ya thuhu ka ra he'mi thuxthuhu ngu di mä ne di 'yadi ra hmända, ne pa ha di njapi pa di t'äki nzayo u te tsa di hoki, ne te petsi di hoki ngu xa mä.

Ya hmunts'i nzayo ge petsi di nu ha di japi pa di uat'i ya jä'i ka ra hnini pa di hñu ha Gä nja Gä nzayo, ne di nu ha di japi ne pa di hmunts'i ne di kuat'i ya mpote nzayo, da t'üni ha di mfädi ha Gä nzayo pa ngatho, ngu xa thuts'i pa di m'efi, ngu ha xa mä ma m'etho ha di ñ'etsi nzayo pa ngatho ya jä'i to ne da nzayo, hinto da xifi, di thegi di ñäki to ä da nzayo ne di bäse ngu ya m'ehñä ne ya ñ'oho, pa genu to ne da nzayo ka ya hnini xeni M'onda ne ngatho ka ra hai M'onda. Hense ya jä'i xi tsa di hmunts'i pa di ne di yut'i pa di nzayo hinto te da xifi hinda hoki ge xi di thegi di nzayo nu'u; ne digemp'u, nu pa ya nzayo to petsi n'a ra hmunts'i n'a n'yo ya nzayo nu ma ra ya m'efi ya jä'i m'efi ne hi xa yut'i ka ya thuxthuhu tsits'i nzayo mup'u ge xa nja ra nyut'i n era mfädi ra mfeni xa thoki njaua.

Ya nzayo tsits'i ya jä'i m'ui ngatho ka ra hai M'onda tsa di hmunts'i pa di ya m'efi nzayo ka ngatho ra hai M'onda ne ka ya Ta hnini.

Ya hmunts'i nzayo tsits'i ya jä'i ngatho M'onda u hinte di petsi, ngu hñu di ge ra ciento embi pa ngatho ya m'ede u konge xa thäki pa di nzayo nu ha thogi Dra nt'ets'i nzayo num'u ya bi nja ra mpodi nzayo ka ra nda nzayo ha xi thoki ra hño ya m'efi nzayo ne ka ra nda nzayo ha nu pa ya hnini ne ka ya ngatho nzayo N'atho, num'u di thätbi ra thuts'i.

II. Ra hmända da hoki ya hmuntsi nzaya tsitsi gatho M'onda da m'ede ra za ne rangutho konge u ko te di hoki nuna ra befi ne xa mhää kongeu te odi ge xi da üdi pa di hogi ra za di ge ya hmuntsi mpote nzaya numu xta mfädi ya ñ'etsi nzaya, ge xi da n'u konge u te di hoki pa xi da mupu geu te di hoki pa xi da mupu di geu ya ndui metise.

Nu pa di hogi ra za ya muntsi ya nzaya tsitsi ge xi da mupu zämu ya thuhu numu ya bi uadi ra thetsi, ge xi da matsi ge xi da un ha da jäpi ot'e zamüi, pa di n'u, ne di boni ya mede t'etsi ne u da n'u. Da thuni di ge u xa thoki mupu ka ra hmända:

a) Nu pa di thuni ra boja pa di hoki ya nthudi nzaya zamu ge xi da n'umu ya njeja, ge da yopi ya mui ya jäi u hñäki di ge ra hñu n'ote ma rato ne kut'a nthebe di ge ä tähä ka ra befi gatho ya pa nu jüt'i a ka ra tsai M'onda. Nu n'ote ma ret'a ra nthebe di ge ä tähä numu da nthebe di ge ä tähä nu ya xpa tutsi m'etho, ge xi da heke konge ya hmuntsi nzaya tsitsi rangutho ne ra hñu n'ote ma kut'ä nthebe ä pongi di ge da nhieui konge ya m'ede u to xa hñaki numu xa dähä ra ñäki di ge ya nzaya mpote hnini ya xa mhää u m'etho.

b) Nu ha di n'u pa gotho ya hnini pa da hoki ya befi pa da dini ya hñäki gotho ra j'eya numu xa da t'etsi ra nda nzaya gotho M'onda, ya nzaya mpote hnini ne ya nzaya mpote hñä pa ya jäi gotho M'onda, ge hiehu ra yoho n'ote ne ret'a ra nthebe di ge di thuni ra boja pa gotho ne rangutho pa ya muntsi nzaya tsitsi ko ya m'efi nu ra j'eya ä numu hense xa hñäki ya nzaya mpote hñä pa ya jäi gotho M'onda, ge di thuni ko n'ote ma ret'a nthebe di ge ya bojä ä da thuni pa di hoki ya m'efi zämu.

c) Ra hmända ge di thandi ha di zoni ne ta ha di njapi pa di thäki ya to ne di nzayo ka ya hnini. Ra hmända se xa thuts'i xo tengu di gut'i ra bojä pa di ndui di 'yo nzayo ne ua pa to di kuat'i pa 'yopu; ge xi di hmä ha di njapi ra di thandi ra hño gä nzayo, di ge ya pa ä di 'yop'u ne te di gätsi ra 'yo nzayo, ne di thandi ne pa di tsani ra hño ra bojä ä xa t'üni, njap'u ne, ge num'u hindi hoki ra hño ra m'efi nun'a ne di tsahni ka ts'utbi pa di njapi nzayo ra uenda ngu xa thuts'i ka ya he'mi hmända ka hñä p'u te di thoki.

Ra hmända da hiandi hampu tsegi ya mefi di mapu zämu u xa hñäki ndä ra tsau ne da thudi ya t'etsi ya muntsi nzaya tsitsi. Ra hmända se mhää hangu ä da thuni xangu ge da metsi da üni ne nuu to fatsi u to n'yoi, pa di uadihu ge hinda thogi di ge uni ra j'eya, pa n'a ra muntsi nzaya tsitsi ko ret'ä n'a nthebe di geu tsani pa di gätsi ra nthudi ra ndä nzaya M'onda; ne da njapu ä da mhää ha di nja di thoki ne di hiandi ha xa nja ne ha xki thoki ngotho ya u mupu di ge u xa rini ne xa üni pa da t'ani ha da jäpi pa hinto da jäpi hinda hogi di gehia xa mhää.

Ne njabu ne, ra hmända xa iot'i ja di nja pa di njüt'i ya nt'ot'e ya hmuntsi nzaya tsitsi ge medi ya tutsi ne ya mfeni di ge u petsi ne mupu da n'u u xa nguat'i di ge gatho M'onda.

III. Ya hmunts'i nzayo tsits'i ngatho ka ra hai M'onda ge xi tsa di hoki zäm'u ka ha pa di mfädi ka ya hnini to'u. Ya jä'i 'yo nzayo ge xi tsa ne di hoki ra m'efi nzayo ngu ja'u ma ra ngu xa thuts'i ka ra hmända.

N'ampu A. Ra nguu nzayo pede pa to di nzayo ge ra nda nzayo se pa di nu ha Gä juat'i ra hño ngatho ya m'efi ngu di mä ka ra nt'ode thuhu ne ka ra ha thandi ya thogi mä ge ra ya m'efi ya nzayo tsits'i ngatho ka ra hai M'onda, ngu xa hñutsi ra hmända.

a) Nu ra pa ä di ndui ra di n'yo nzayo ya jäi to ne da nzayo di ge ra tsits'i nzayo ge di gohi di hoki ra nzayo pede pa to di nzayo yoho n'ote ne hñäto minuto hyaxmu, pege di heke ngu yoho ne ua ta hñu minuto di ge n'a ora pa di boni hñä n'a ngu n'a ka ya hñä ya poni thuhu ne ha thandi ha poni ya thogi ka ya hnini, ngu xa thuts'i pa ra ora ka ra d) di gen'ä ra heke. Di ge ya pa xa mä pa di thoki ra m'efi tsits'i nzayo ne nu ra pa ä di ndui ya m'efi 'yo nzayo, ra ma de ciento di ge ya hñä m'efi tsits'i nzayo ka ra ha ka ya hnini ge xi di nuse ra nda ngu nzayo m'ede, ne nu'u ma ra ya m'efi tsits'i nzayo pa di mfädi 'yo ya nzayo ge di hokse ya to 'yo nzayo, ngu xa mä ne xa thuts'i ka ra hmända.

b) Nu ngatho ya pa u xa nja ra nthudi, ya hmuntsi nzaya tsitsi ge xi da dom'i gotho ntsunga n'a ra hora nu ä k ara n'a zuni thogi di ge ya t'ote poni thuhu ne ka ya thandi poni hñämfo; nuya pa u metho ge xi da thoki nu hanja xki gätsi xa mhää ra hmända;

c) Nuya pa'u di 'yo nzayo ge ra hño di 'yopu ya hmunts'i 'yo nzayo ngatho ya pa u xa mä ne ya jä'i to ne di nzayo ngu t'embi ya pa di 'yopu ge di zudi goho n'ote ne kut'a di ge ra sientu tembi di 'yopu ngu xa mä ne xa thuts'i ka ra nhyaki a) di gengua ra Thot'i nun'a;

d) Nu ya poni ka ya t'ode thuhu ne ja poni ya t'ändi hñämfo ge xi da heke nupu mbo ya pau da hoki nu ya rato ne n'ote nzüni;

e) Ya pa xa mä ne xa thuts'i pa ya hmunts'i 'yo nzayo ne, ha num'u, ya jä'i to ne di nzayo ne xi n'an'yo ya hmunts'i, ge xi theke ngu xa thuts'i mä nuya: ra hñu n'ote ne ma ret'a di ge ra sientu ge xi tsa di theke konge ya hmunts'i nzayo ngu xa mä pege di n'u di ge ya m'ede ha xa ngu di ra thäka nzayo pa ya nzayo ñäpi pa ya jä'i ngatho M'onda di ge ya pa'u ne n'ote ma ret'a di ge ra sientu u pongi ge xi nhehu rangutho ngu, ne n'a di genu di hets'i ya nda nzayo hmunts'i n'a 'yose ne kongatho ya hmunts'ihu;

f) Ko pa n'a ya hmuntsi nzaya tsitsi gatho M'onda ge hinxä pote ra hmuntsi ñä pa ya hnini

ge xi da xifi ge ya ha poni thuhu ne ha poni ya thändi hñamfo ge hense u tsotse di ge u xa thuni pa rangutho ngu ja ä tutsi ka ra kot'i met'o, ne

g) Konge u xa mä ne xa thuts'i ra hño ka ra n'ampu A ne B di ge ya thuts'i xa mä ya pa u di nja ra ñ'yo nzayo pa ya nzayo ngatho, ra m'ede di üni ngu ta ret'a ne yoho di ge ra sientu pa ngatho ya pa ne di bädi ka ra xeni Hnini M'onda pa di nu ha di japi pa di guki ka ha poni thuhu ne ha thandi ha poni ya thogi ka ya hnini, ngu xa mboni ka ra ya hmända ne pa ngatho ya nzayo nuya; ngatho u xa thuts'i, ka ra nguu nzayo di üni pa ngatho ya hmunts'i ñ'yo nzayo ngatho M'onda di rangutho ä ra n'a nthebe di ge ra sientu; ne nu u ma ra ya pa ge di hyandi ha di japi pa di üni ra ya hmunts'i nzayo pa di nu te hoki ngu gä ñ'yo nzayo, di ge ya nzayo ngatho ka ya hnini hai M'onda. N'a ngu n'a ya hmunts'i nzayo tsa di nu ha di japi pa di hoki ya m'efi ya pa u xa t'üni ngu xa mä ne xa thuts'i ka ra hmända. Pege num'u, nu pa di bäni ra hñä ngu xa mä ne xa thuts'i ka ra heke nun'a di ge ra nguu nzayo ge di nu te ma ora di boni pa di t'ode ngu xa thuts'i ka ra d) di gen'a ra n'ampu. Num'u ngu xi ja ra m'edi; ge ra nguu nzayo ge xi tsa di ha di japi pa di uni ya pa ne ua di m'ehni ra hñä ge ra ya hmunts'i tsits'i nzayo, ngu num'u xa mä hanja ga yadi ma ra ya pa xa mä.

Ya hmunts'i tsits'i nzayo ne ya jä'i to ne da nzayo ge hingi tsa di juhse ne ua di dai di gense'u ne ua to di hñäpi ma ra ya jä'i, ya pa ne hanja ngu gä boni ya hñä ka ra ha poni thuhu ne ha thandi ha poni ya thogi ka ya hnini.

Ni xi ma n'a ra nxoge jäi, gens era thuhu ua xi ra mhatise ma n'a hñu jäi, tsa da doi ya nthudi nu ka nthode ntuhu ne ha poni ya hñämfo thändi u to xa thuni pa di mambi ra t'etsi nzaya ka ya jäi, ni xi da jäpi ra mate ni hinda utsa n'a ra hmuntsi nzaya tsitsi nuu to da t'etsi pa di hñä ra ntsü a da t'etsi pa ra hnini. Ge hingi tsa da mambi ka ra ximhai gatho M'onda nuna ra hñäna pa di roi ka ra n'a'yo hnini zübi.

Nuu xa thoki xa thuxpu ka ya heke metho ge mhää ge xi da t'sotse nuka ra xeni hnini ne ka ra tsai ra xihmahi M'onda nu konge n'a xa hoki ra nda nzaya nxoge M'onda ä di iot'e.

N'ampu B. Num'u ya bi nja ya tsits'i nzayo ka ra xeni hai M'onda, ra nzayo pede ya jä'i p ato di nzayo ge xi di nu ra xeni Hnini ha di boni ka ra poni thuhu ne ka ha poni ya thandi thogi ngu xa m'ä ra hmända:

a) Nu genyu di mapu ya t'etsi ka ya chulo xeni ge nu ya mefi pa da nt'etsi konge gatho

M'onda, nu ko di nfädi di ge u xa mhää k ara kot'i

b) Nu ma ra ya mhääpu thäki, da thuni ngu ha xa gätsi xa mhää ra hmända, nu kongen'a ra hñä mukua kar t'ot'i, ne

c) Pa di n'u tengu mpa di t'üni ya hmunts'i tsits'i nzayo, ne ya hmunts'i thuxthuhu ka xeni hnini, ne ya hmunts'i tsits'i nzayo n'an'yo se ge xi di hoki ya m'efi ngu xa thuts'i ka ra N'ampu A di gen'ä ra hmä he'mi nun'a ne nu'u di mä ra ts'utbi pa di thoki.

Nu konge te di mä ra ra nguu nzayo pede pa tao di nzayo pa di boni ya hñä m'efi ka ra ha poni thuhu ne ha thandi ha poni ya thogi ge di boni ya hmä ngu xa thuts'i ka ra n'ampu di ge nun'a ra he'mi m'etho xa m'ä pa di geu ya m'efi tsits'i nzayo, ne konge ma ra ya nzayo tsits'i nu u ngu xi n'an'yo, ge xi m'etho di mä ha di nu pa di t'üni ne di hoki ra hño ya pa xa t'üni pa di t'ode ya mä m'efi nzayo ra pa ä di m'edi ge nu ha di njapi, ngu xa mä ne xa thuts'i ka ra hmända ngu mä.

N'ampu C. Nu te di hmä ka ya hñäki ya tsits'i nzayo ne ya hmunts'i nzayo ge hingi tsa te di ñäki pa di gotsi ya jä'i.

Nu ya pau xi xa zifi da hoki nthudi nt'etsi nzaya gotho M'onda na ka ya hnini ge xi da gätsi ya thoki nuya nupu ha tsegi, ge ya jäi di ge gotho ya nthüdi ya nzaya t'etsi tsitsi nda nzaya, ne konge ya ta nda nzaya M'onda ne ka ya xeni hnini M'onda, ngu ka ya ta hnini, muntsi nzaya tsai M'onda, ka ya ngu nzaya ne nupu ha xi ka ya ngu nzaya ne nupu ha xi tsa da hiandi ya jäi. Nu hense u ra metho tsa ya nthudi da zifi ya nzaya t'etsi, nu hanja u do hoki k ara nxadi ne k ara t'othe, neu jär medi pa xi di nuko ra tsutbi nuu xi nheda nu n'itho.

N'ampu D. Ra Nguu nzayo pede pa to di nzayo, pa di n'u ne di thoki u mä ka ra hmända, nuya ge xi di hyoni ne di njot'i ngu xa thuts'i ka ra ne di teti ka ya he'mi pa di njapi di mfädi ne di n'a'yo di thoki man'agi ka ra Nda Ts'utbi di ge ra To hä ntsü ka ra hai M'onda. Ngu thoki gä mäp'u, ka ra nguu nzayo ge xi tsa di ñä pa ge u, ne ngu ma ra xa mä pa di n'u ha di thoki ra hño man'agi, ne hä ra ntsui pa di hñdi ka ya thuhu ni ya hñge ra Poder Judicial ka ra hai M nthäki to di t'üni ne to hinte di t'üni ya pa ha di boni ya hñäki mfädi ka ya thuhu ha poni ya thuhu ne ka ya ha poni ya thogi, ngu di mä ra nzayo hmända.

IV. Ra hmända di hñuts'i te ma he'mi di t'opi ne ha di nja pa di thoki ra m'efi pa di t'ets'i nzayo ya to ne da nzayo pa ka ya hnini, ne ngu ha di nja pa di hoki ya m'etho n'yo nzayo ne ñ'yo nzayo ne pa di t'ets'i.

N'a njeja di tene ra thäki nt'etsi ra nda nzaya pa gotho M'onda, nura mpote ñä pa ya hnini ne ya mpote ñä pa ya jäi gotho M'onda rap a di ntene ge gotho n'ote ne ret'ä ma rato pa; nu ra j'eya ä ge hense da t'etsi ya mpote ñä pa ya jäi gotho M'onda, nuya nthudi ntetsi ge di hñu n'ote ne retä mpa. Ni xi n'au tsa da thogi ya pa u xa thuni di ge yoho ya hñu ya pau xa thuni rangutho ya pa xa n'u pa di nthudi ne di t'etsi.

Numu da tsani nu ya hmuntsi nzaya tsitsi ua ne ma n'a ya jäi nxotho nuna xa hoki ra hmända ge da tsutbi.

V. Nu pa di thoki ya t'etsi gotho M'onda ge ra meti ra xeni M'onda da hoki ra za konge ra muntsi ka ya hnini rase thutbi ngu nzaya M'onda ñ'etsi, xi ñehe ra jäi tsutbi ne xi petsase ra tsemi, da muntsihu k ora kuat'i ra nda nzaya nxoge muntso M'onda, ya muntsi nzaya tsitsi gotho M'onda ne ya jäi, ngu ja ä xki gätsi xa mhää njüantho ra hmända. Nuya ya mefi ra xeni hnini M'onda, ra za hoki, xi majuani, xi rase, hingi koni ne xi tsotse a xa mhää ra ndui na mambi.

N'amp'u A. Ra Nguu nzaya dige ya nt'ets'i ge n'a ra nzaya pa ya jä'i, ge mpefi se ne pädi dige ra mfädi ts'utbi, ne 'mui konge ra Nguu nzaya ge hoki ya hmända pa ya jä'i, ya hmunts'i ge handi ya jä'i ne ya jä'i, ngu maa ra hmända. Konge ra thoki dige na ra hmända, ma juani, ra 'mu se, hoki ra za, da üti xangu ne da thoki ra za konge ngatho ya mfädi.

Ra Ngunzayo pede pa to di nzayo ge ra nda nzayo ä ra tsemi, ge xi n'anyo ya m'efi ne ya mfeni di hoki ra m'efi nun'a, ge xi ra hño ga hoki; ne xi di m'etsi konge ra hmunts'i ra nda, pa di hoki, ko te di hoki ne di hyandi. Ra Ngatho Tutbi ge ä ra nda hmunts'i nun'a pa di hetsi n'a ra nda ts'utbi ne ret'a ya nda ts'utbi m'ede, ne di mä ka ya hmunts'i, ge xi tsa ñä pege hingi tsa di hetsi ya nzayo, ya nda ts'utbi, ya mpote di ge ya hmunts'i tsits'i nzayo ne n'a ra nzayo nda nt'at'i ra hmända ge di mä hanja ya hmunts'i ne te di m'efi, pege nuya m'efi nuyu ge u, ne ya mfädi konge ya hmunts'i nzayo ka ya hnini. Ya hmunts'i nzayo xi pädi ko ha te di hoki pa di hetsi nzayo ä xi pätho pa di hoki ra hño ra m'efi. N'a ra hmunts'ise di hyandi ge xi ra tsemise pa n'u ha di japi ne ha di hyoni, pa xi di mfädi ya bojä di yut'i ne di boni ka ra guu nzayo ngu xa thuts'i ka ra hmända t'ets'i nzayo ne pa ha

di mpefi ge n'u pa di thogi konge ra ngatho ts'utbi, ge di hyandi hanja gä mpefihu konge ya ngatho hmunts'i nzayo ka ya hnini. Nuya hmunts'i nzayo handi ha gä thuts'i ya jä'i to di t'ëts'i ya nzayo ge di hmunts'i dra ngu konge ya mpote hmunts'i ñäpi ya tsits'i nzayo ngatho hai M'onda. Ya to da hñuxka mexa ra pa ä di t'ëts'i ya nzayo ge di hmunts'i konge ya jä'i ka ya hnini.

Ya 'mefi dige ngatho ya nzaya ge ra ngutho da üti ngu xa nthuts'i ka ra hmända

Ra nzaya da mets'i konge n'a ra ch'ilo nguu nzaya dige ra nt'ëts'i ge pädi xangu pa ge da mpefi konge ra nt'ëts'i, ya 'mefi ne ya mfädi da thoki ngu xa nthuts'i ra hmända.

Ra mfats'i hñänsu ne ya mfats'i electoral da mpefi guto njeya ne hinda mpefi ma n'agi. Dä t'ëts'i konge made dige ya jä'i ge 'mui ka ra Nguu Nzaya dige ya mpote, da thoki ngu:

a) Ra Nzaya Mpote ñä pa ya jä'i da maa ha njapi pa da t'ëts'i ra mfats'i hñänsu ne ya mfats'i nt'ëts'i, ge da mets'i ra mhät'i nthuts'i, ngatho ya pa pa da thoki, ya pa ge da thege ge hinda mpoti, njap'u ha njapi pa da t'ëts'i n'a ra hmunts'i ge thandi ge da thandi, konge yoto jä'i ge pädi ra za, dige ngatho nuya hñu da t'ëts'i porge ra ta nzaya dige ya mpote dige ra Nzaya Mpote ñä pa ya jä'i, yoho porge ra Ta Nzaya ge handi u te tsa ua te hinte tsa ya jä'i ne yoho porge ra nzaya ge fadi ge xa nthuts'i ka ra xeni 60. dige na ra Nthot'i;

b) Ra hmunts'i jä'i da hñä ra he'mi konge ngatho ya thühü dige ya jä'i ge da tsoni ka ra mhät'i, da thändi ge da thoki ra za ngatho nu'ä mhaa, njap'u ge pets'i ngatho ya mfädi pa da mpefi; da t'ëts'i ya jä'i xi thogi ra za dige ngatho kut'a jä'i porge ya 'mefi ge da ja, ne da uni ra nthuts'i ä ya ta nzaya dige ra Nzaya Mpote ñä pa ya jä'i;

c) Ra nguu nzaya dige ya mpote hñänsu da thoki ga da hmunts'i ne da ñä pa da japi da t'ëts'i ra mfats'i hñänsu ne ya mfats'i nt'ëts'i, ne m'u da thege ra nt'ëts'i pa dige ñ'ä ra nzaya ngu maa ra hmända, da uni ka ra mexa ra nzaya ra nthuts'i konge ya nt'ëts'i xa thoki;

d) M'u da wadi ya pa pa da thoki ngatho u xa thoki ka ya hñä a), m'u ra nguu nzaya dige ya mpote hñänsu hingi hoki ya nt'ëts'i ne hingi handi ya mfädi dige ra hñä xa thogi, ua njap'u bi thoki, hinda t'ëts'i ngatho ya mefi dige ra mexa, da mhät'i ne da hmunts'i ya jä'i ge thändi ya nt'ëts'i pa da handi to ä da mpefi ne da thoki konge ya he'mi nthuts'i dige ya thühü ka n'a ra mots'e.

e) M'u da thege ya pa ge bi thoki ka ra hñä a), m'u hingi thege ya nt'ëts'i ngu maa ra hñä c) ne d), ra ta nguu nzaya ge fadi ngatho ya hnini M'onda da thoki, n'a ra 'mefi ge handi ngatho ya jä'i, ra nt'ëts'i dige ya mefi konge ra mots'e ne ngatho ya thühü porge ya jä'i ge nthändi ra mhät'i.

M'u da 'medi ne hinte 'mui ra mfats'i hñänsu ua dige mara ya mfats'i nt'ëts'i dige ka ya m'et'o rato njeya dige ra 'mefi, da t'ëts'i n'a ra'yo mefi pa ge da thege ra 'mefi. M'u ra mfats'i da 'medi ja da thege ra 'mefi dige ya hñu njeya, da t'ëts'i n'a mfats'i pa n'a ra'yo 'mefi.

Ra thandi tsutbi ne thandi nt'ëts'i hinda sa da metsi ma ra ya b'efi ka ya ngun tsutbi, ha nubu hä petsi da bädi nu'u mpefi nubu mbo ngu ra ngu hmunts'i ge handi ya kohi ne nu'u di ja ya befi ge hinte t'uni ra bojä ngu ha ya b'efi xampate, ya nt'udi nzäi, ne ya thandi ne thoni mfädi.

Ra mefi nu'ä da mpefi mbo ka ra thandi tsutbi da ñets'i ra ngu tsutbi ge mpepu ya thandi hmända ge da ñets'i ma ra ya jäi gatho nuya ya jäi tsa da mpefi mbo ka ya hmunts'i befi ge jabu ya ta ngunxadi, ge njabä ne hüt's'i ne mä ra hmända. Da mpefi r'ato njeya ne da mpefi nse n'a hmiki. Nun'a da hyandi ya hmunts'i ge ya thandi hmunts'i ge da ñä ne da mpefi mahyegi ko gatho ya nsu ne ya thandi bojä.

Ra mfaste tsutbi ge handi ne su ya hmända da ñets'i ko ra nt'ets'i ma ra ya jäi ge nu'u ya hmunts'i jäi ge mpefi ne handi ra dängä tsutbi.

Ra hmända da mä te ma hemi ne te ne nu'ä ra jäi da ne da yut'i da mpefi de ndä tsutbi ge da hyandi ne da jamasu ya jäi M'onda ya thandi mefi nt'ëts'i ya mefi jäi, ra mefi nu'ä mpefi mbo ka hmuntsi thandi bojä ge di mpefi ka ra nt'ets'i. To'u xa mpefi ka ra hmunts'a befi ya hinda za da mpefi ge ya xa zopu nuya ya befi, nehe hingi tsa da mä ge 'yo ka n'a ra mbo hmunts'i mboho ge da nzaya tsutbi, gatho nuya da thandi te xa mefi nuya yoho njeya xa thogi ge xa boni ne xa hyepu ra befi.

Ya thandi tsutbi ge handi ya hmända ne hoki da hñuts'i ga hmunts'i mefi jäi ge di mpefi ka ya hmunts'i ge ne da hyandi da nzaya ge mbo ka ya mefi. Nse da mui n'a ra jäi to da jamasu ra befi nun'a jäi di mpefi ge gatho nuya kohi njabu mä ra hmunts'i befi befi ge handi hoki, su ya hmända ge bupu ka ya hmunts'i.

N'amp'u B. Nuna da hyandi ra Hmunts'i jäi ge handi ne pede ya nt'ets'i ge njabu mä ne hüs'i ka nun'a nt'ot'i hmanda.

a) Pa ya thandi befi ne pede ya nt'ets'i gatho ra hnini M'oda ne ka ya t'i hnini.

1. Ra nt'udi befi pa da nja ra bede nt'ets'i

2. Ra mengu hai ge ya mefi bede nt'ets'i ne ya thoki ge hmä ge ya befi bede ne ya xeni hai ngu n'a ngu n'a;

3. Ra nthuts'i ne ra thandi ntets'i bede;

4. Ra ma habu mpefi ya ngu ne ge njamu xa thandi ge mpepu ya hmuntsi tsutbi jäi.

5. Ya t'i hmända, ya kofi, ya thandi ne gatho ya hemi hñä ge hampu mä gatho nuya ya thandi befi, ya bede hñä ya thandi ngehni ne ngeku, ya thandi bede nt'ets'i; ya nungi bede ` ya k'oi thäki ne ya hemi da thäi ne da t'udi.

6. Ra bede ne ra nsu bojä un kut'i ne poni ra bojä da thandi ge xa t'umbi ya jäi to ne da nzaya tsutbi ne

7. Ma ra da hyandi ne da mä ra hmända

b) Pa da thandi ya nt'ets'i tsutbi gatho ra hai M'onda:<

1. Ya nt'epi ne ya kut'i ge xa thandi to ne da tsutbi nzaya ne nu ya hmunts'i jäi ge ne da nzaya;

2. Ra thandi thoki pa da nja ra nt'ets'i;

3. Ra nthäi nun'a hemi ne da t'uni ge pa da bede ya thandi nt'ets'i nzaya;

4. Da thandi xa hño ne da 'bede nge'ä njabu mä ra hmanda;

5. Da thandi nubu ma makjuani ne da t'uni nzeki pa da t'uni nuya ya he'mi nuya ya jäi ne

danzaya ge handi ne jamasu ya hmä.

6. Ra mede pa da thandi to da yut'i da mpefi da nzaya ne da ndä tsutbi ka ra hnini nxoge Monda kada n'a ha ya t'i hnini nehë ne

7. Nu ma ra da hyandi ne mä ra hmända.

Ra ta hmunts'i ge pede ne handi ya nzaya ge ne da nzaya ge da thandi ka ya hnini ge njapu xa ma ra tsutbi ge pede nge njabu adi to jamäsu gatho nuya ya hñä njaua mä ne hüs'i ka ra hmända. Ne njabu xa gohi ra kohi ya hmunts'i jäi ge mpefi ne honi ra hño ra hai M'onda ge tsa da munts'i ko ma ra jäi.

Ra mede ge handi ne jamasu ra bojä ya munts'i jäi ne pa ot'e ne ñä pa xipi ya jäi te ne da mepi de hyandi, da mede pa da thandi te da tot'e. Gatho nuya ya thandi befi ha ra hmunts'i gatho de hinda mä te ma bojä petsi, njabu ne bede bojä. ne da mats'i ma ra ya jäi gatho ya nzaya tsutbi ka ta hnini ne ya legu hnini.

Numu ra ra dängä tsutbi ge pede ne hando te pefi to ne da nzaya, ge handi ne to gasta ya ra bojä ge gatho nuya hñä bi hmä mefa.

N'ampu C. Ka xeni hnini nxoge M'onda ne ka ma ra ya hmunts'i ge njabu mä nun'a nt'ot'i hmända, que njabu da mpefi ngu nuya ya thandi hmä:

1. Te di ñepi n'a ngu n'a ge to tsa da yut'i ge to ne da nzaya ne ya hmunts'i ge ne da nzaya.
2. Ra hogä nxudi habut'udi ra t'ek'ei;
3. Da thoki pa da nja thandi befi pa da nja ra nt'ets'i nzaya;
4. Da thai ya he'mi ne pa da t'uni ka ya nxi he'mi;
5. Da nja ra nt'ani ne da nja ra bede ge njabu ma ra hmända;
6. Da hmä majuani ge da t'uni ya nxi he'mi ge da nja ra bota ka ra lengu hnini;
7. Da nja ra bede pa da bädi to bi dähä ka da yut'i da mpefi ka ra ta nzaya;

8. Da bede xa hño pa da fädi to bi dähä, da nja ya nt'ani pa da fädi ra hñä ma ra jaï, da hyandi ya mede nt'ets'i nzaya, ge xa dämä b'ede, ge njabu ma de hüt'i ngu bi thuts'i ma mudi;

9. Hmunts'i, thoki, b'ede ne mä xa hño majuani to bi dähä pa da yut'i da mpefi ngu di ñehë ge ma ra t'i hmunts'i befi.

10. Gatho nu'ä hinxa ne hinxa thandi da hyandi ra Hmunts'i befe ge handi ne pede to ne da nzaya.

11. Nu'a da ma ra hmända.

Nu'ä da mä ra hmända ge njabu nehë da mangä ra ya jäi ngu hñäto hmä ge njabu mä ra thandi kohiu ne ra Hmunts'i befe ge handi ne pede to ne da nzaya ge tsa da:

a) Tsa da mpefi ge da hyoki se ya befi ka ra ngu hmunts'i bede, ge da hyandi ne da hoki ma ra ya hmunts'i ge pede ya kohi ya jäi ge ne da ñets'i ya nzaya.

b) Da thandi ne da hñäh ya hmunts'i b'ede ge njabu mä ha ra a) nampu B ge nun'a, ge hingi tsa te da hmä ge njabu t'en'a ngu

c) Tsa da fädi ge ma ra ya hñä da thandi ka b'ede mbo ka ya t'i hnini, ge njabu xa hmä ne xa thogi da thoki.

Nse tsa da hyandi ra Ngu Hmunts'i B'ede ge pede ya kohi ya mengu M'onda ne tsa da keni mbo k ara Dangä thandi nzaya ne gatho t'i ngu hmunts'i ge mpepu ya mboho ge njabu ma ra nun'a nt'ot'i.

N'amp'u D. Ra thandi m'efi ra nzayo pede ya jä'i pa to di nzayo nu'u to xa t'ets'i, di yut'i pa di nxadi, pa xi di bähö, di t'üdi ne di thogi, pa zäm'u, ne di mutpu pege di hoki ra hño ra m'efi, ngu gä nzayo ka ya hnini ka ra xeni hnini M'onda ngatho hai M'onda di ge ra m'efi m'ede tsits'i nzayo. Ge di nu to di hmunts'i ra hño pa gen'a ra m'efi.

VI. Pa da thandi ne da fädi ge t'uni xa hño ra hmända pa hinda nja ya tsui gatho to ne da nzaya ra Dängu ngu Hmunts'i ge pede ge mä njabu ra hmända. Gatho nuya ya thandi ge

ndunthi ya jäi tsa da yut'i pa da ne da nzaya ne tsa da bota ne di bota pa ma ra ya jäi ge njabu mä ne hüs't'i ka ra ndä Nt'ot'i de gatho nun'a hnini ge handi ne jamasu ra nt'epi ja jäi to ne da nzaya ne da mpefi pa ra hño ra hai M'onda.

Ka ra befi ge da nja ra b'ede ge da nja ra nt'ani da nja ya htnadi majuani, ne hinda tsa da mä hin'a ge ra thoki xa nja.

Ra hmända da mä to da ñämbi ra befi n era hmunts'i befi ge ya t'i hnini ne ya dängä hnini ge gatho nu'u ngu nuya mä:

- a) Numu da gasta ndunthi ra bojä ngu un'ä hingi debe da gasta ngu nu'ä xa t'uni
- b) Da r'o i ua da t'adi nseki pa di ñä ya hñä tengu mpa ka ra ha poni thuhu ne ha thandi ya thogi, di ge'ä hingi t'uni bojä pa di hoki ngu xa hmä ra hmända.
- c) Di hñä ne di mpefi konge ya bojä u hingi t'uni pa ka ya hnini di ge ra m'efi 'yä nza

Nu pa di thoki u hingi t'uni ge tsa di yadi ra hño ngatho u ko te di mpefi. Xi di hñänsu'u hingi njap'u Gä thoki ge di mä tengu di zogi yap'u ya m'ede t'ets'i nzayo u ra xa m'edi ngu ra n'a ne ra yoho ä xa nt'äte ne hingi t'otse ra kut'a di ge ra sientu

Num'u di t'äki ra t'ets'i nzayo, ge di mät'i ra hmunts'i xi ñ'itho pa di t'ets'i, pege hingi tsa da uat'i pa di nzayo ä xo ni xa hoki ra hño ra m'efi.

Thuhu II

Di ge u ra ya ñ'ohu gatho ra ndä hnini M'onda

> **Xeni yoho n'ote ne yoho 42.** Habu tsegi ra hai M'onda:

II. Di geu to ñ'ohu gotho M'onda;

II. Ya xeni hai, neu ja ka ya dähte;

III. Ya xeni hai Lupe neu ya mui madui ra hai M'onda;

IV. Ra nxidi xeni hai m'u made ka ya dätthe digeu ya xeni hai neu m'ui;

V. Ya dehe m'u ka dätthe ya metí gatho M'onda ne u habu tse petsi mbo ka dätthe;

VI. Nupu habu mui gotho ra hai M'onda, ran oho tsegi petsi da embi ra meti ñaño ya hnini.

> **Xeni yoho n'ote ma hñu 43.** Ngatho ya hmunts'i nzayo M'onda ne ra hai gatho m'onda ya hnini nuya ge ra hnini Aguas calientes, Baja Kalifornia, Baja california Sur, Campeche, Coahuila de Zaragoza, Colima, Chiapas, Chihuahua, Durango, Guanajuato, Guerrero, Hidalgo, Jalisco, Mèxico, Michoacán, Morelos, Nayarit, Nuevo Leòn, Oaxaca, Puebla, Querétaro, Quintana Roo, San Luis Potosí, Sinaloa, Sonora, Tabasco, Tamaulipas, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán, Zacatecas ne ra Distrito Federal.

> **Xeni yoho n'ote ne goho 44.** Ra ndä hnini M'onda geä habu mui ra ngu ya nzaya n era ta hnini di ge gatho ra hai M'onda. Ge ra hai petsi nupia, numu da mä da thoki j ara xeni m'ätha M'onda ne habu ne da tsifi habu da tsegi ra hai da uni ra gatho ra hmuntsi.

> **Xeni yoho n'ote ne kut'a 45.** Ya xeni M'onda petsi ge da nu habu tsegi ta gepia ne petsi zämu, ne hinte di petsi ra hñä di geu ya hai.

> **Xeni yoho n'ote ma rato 46.** Num'u hinda m'ui rangutho di ge ra m'etho the hñä, ne ua ma ra ya nguu nzayo xa m'uhu ne ha ja ya tuni, ra nda ts'utbi üni tutbi ngatho M'onda nuya xa pädi, ge xi di hñä ra ntsu pa di hoki majuani to di nzayo, nuya to tuni ka ya hnini ta ha tsegi ka ra hai hnini Ngatho M'onda, ngu xa thuts'i ka ra heke hñä di ge ka ra xeni 105 di ge n'a ra nthot'i.

M'u hinte gohi ra za tsa da mä da nu k ara hmuntsi mpote, ge ä da nu ha da jäpi k ora xeni thot'i 76 ne ra xeni XI, di gen'a ra thot'i. Da mä hanja da gohi ya hmuntsi mpote ne hinto da daki. Ra nzaya hoka tsutbi gotho M'onda tsa da bähdi ngu mä ra ya thot'i nuä to ne, ne da hionnä digeä da mä ne da boni j ara hmuntsi mpote.

> **(sic DOF 05-02-1917)** Nayarit da m'etsi ra hoy habu tsegi ngu njapia ra xeni hoy Tepic.

> **Xeni yoho n'ote ne hñäto 48.** Ya xeni hai mbo ja dähte dige u ya met'i gotho M'onda ra nxidi, made habu m'ui ya xeni hai, ya däthe, ya dehe m'u mbo neu m'ui ja ra hoy M'onda ngu da mäti ra nzaya gotho M'onda neu ya xeni hai m'ui ja ya däthe ta gempia petsi rau ya xeni hnini M'onda.

###**Thuhu Hñu**###

###**Heke N'a**###

###**Di ge Heke ndä ha Nzaya**###

> **Xeni yoho n'ote ne guto 49.** Nu ra ndä tsutbi di ge ngatho M'onda ge xi xa hege pa di hoki ya befi nu ka ra ngu nzaya hmuntsi ndä ne ra tsutbi.

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a 50.** Ra ndä nzaya nxoge ngatho ka ra xeni hnini M'onda de got'i nu ka ra hmuntsi gotho, ge xi da theke yoho ya ngu nzaya mpote ñä pa ya jäi; n'a ra nzaya mpote ñä pa ya jäi ne ma n'a ra nzaya mpote ha pa ya hnini.

Ueke N'a

Di ge t'etsi t'epu ra Hmuntsi ñä Pagenhu

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma n'a 51.** Ra ngu nzaya mpote ñä pa ya jäi ge xi di ñ'ohu gi ge ya mpotye gotho M'onda, xa t'etsi kon gotho pa hñu njeja. N'a ngu n'a ra ndä nzaya, ne di t'etsi n'a ra nfatsi.

> **(sic DOF 15-12-1986)** xangu ya h'emi ñuhtsi thuhu.

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma hñu 53.** Nu ra tsegi ra xeni ge xa hñu nthebe (300) ha mui ra ndä nzaya ñ'äki n'a ra h'emi ge ä da heki k ara xeni gotho hnini M'onda ne ka ya tsegi hnini ngu xa udi ra nzaya ñä pa genhu ne xi xa hñu ra gätsi re m'ede gotho ra hnini, ne xi n'a ya mpote nu k ara xeni hnini da gohi notsi dige yoho ya ndänzaya ñä pa ya jäi u xangu.

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma goho 54.** Nu ya t'etsi ya yohonthebe (200) ya nzaya M'onda nt'etsi nudi ndu ra mpote da thuni ne ra muntsi da üni ra h'emi tutsi thuhu ka ya xeni, ge xi da deni nuu hanja xa mhää ne xa mangä ra hmända:

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma kut'a 55.** Pa da yut'i ngu ndä nzaya mpote ñä pa ya jäi ge xi da m'etsi nuya xa nuya mukua t'adi:

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma r'ato 56.** Ra nzaya mpote ñä pa ya jäi ne pa ya hnini ge xi da uat'i di ge n'a nthebe n'ote ne hñäto ya mpote ñä pa ya hnini, digehu, n'a ngu n'a ka ya hnini na ka ra tsai M'onda, yoho di t'äki k ara ndui ra t'etsi xangu ne n'a da t'äki di geu chutho. Pa di johia, ya hmuntsi nzaya tsitsi ge xi da hñutsi n'a ya thuhu yoho ya thuhu di ge ya mpote t'etsi. Ra mpote ñä pa ya hnini ra ndui chutho ge da thuni ha da nja di nu ya

mpote t'etsi pa da tutsi ya thuhu di ge ra hmuntsi nzaya tsitsi, di genseu, numu xi xa ntäte ra n'yoho di ya m'ede hñäki nuka ya xeni hnini nupu ha xa ñ'u.

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma yoto 57.** Nu n'a ra ndä mpote ñä pa ya hnini ge da t'etbi n'a ra fatsi.

> **Xeni yoho n'ote ne ret'a ma hñäto 58.** Pa da nzaya mpote ñä pa ya jäi ge getyu ya t'adi ne pa mpote ñä pa ya jäi. Un n'ampu ya jeya, ge di petsi n'ote ne kutá jeya xti zudi nura pa ä xa t'etsi.

> **Xeni yoho n'ote ma r'et'a ne guto 59.** Ya Nzaya ñä pa ra Hnini tsa da hyoki ma n'agi yä m'efi di gemp'u ya xa wadi nge'ä yoho ya mefi ma n'a ne ya Ndä Nzayo ñä pa ya hnini ä ra Ndä hmunts'i nzayo nge'ä goho ya mefi ma n'agi. Pa da handi ne da mä to mpefi hense da hyoki ja ra da nzayo ya tsitsi nzayo m'up'u ua konge ñ'u m'a ra ya da nzaya ya tsitsi nzaya bi hmunts'i ne bi mä to u bi mpefi, ne hense m'u hinto m'ui to da mpefi ua u ya hinte mpefi di ge made ra m'efi.

> **Xeni hñu n'ote 60.** Ya muntsi gotho ya xeni hnini xa ñ'u k ara xeni yoho n'ote ne n'a (41) di gen'a ra thot'i, di hiui ä xa mhää ra hmända, xi da mäti ra tsemi di ge ya t'etsi ya mpote nzaya ñä pa ya jäi ne ya nzaya mpote hñä pa hnini di gen'a di ge ya xeni tsemi nt'etsi n'atho h'emi tutsi thuhu ha mui ne di ge n'a ya xeni hnini pu ha mui, da thuni ya h'emi ndui chutho ne da hogi njapu ngu ja ä mhää ra xeni yoho n'ote ne ret'ä ma ra'to (56) di gen'a ra ndä thot'i n era hmända. Ne da njapu, numu xta zifi ra tsemi ne da thuni ra ndä nzaya mpote ñä pa ya jäi numu xta ndui ra mpote rangutho ra gohi njapu konge ra xeni yoho n'ote ne ret'ä ma goho (54) di ge n'a ra ndä thot'i ne ra hmända.

> **Xeni hñu n'ote ne n'a 61.** Ya nzaya mpote hñä pa ya jäi ne ya mpote hñä pa ya hnini ge hingi tsa da xani di ge ya hñäki di gen'u to hñäki di ge ya hñänsü m'efi, ne hingi za da yopi ra thoki di gehu.

> **Xeni hñu n'ote ne yoho 62.** Ya nzaya mpote hñä pa ya jäi ne ya nzaya mpote hñä pa ya hnini ya ndä nuya pau da hñä ya tsui, hingi tsa da hñä ma n'a ra nzaya ne u ama n'a ra m'efi k ara xeni hnini M'onda ge xi da ziptho ya bojä u da dähä ne hinte adi ra nseki kongera ndänzaya mpote hñä pa ya jäi; ne xi da jot'i nuu xi hoki, ne di gepu da tene pa da metsi ma n'a ra ra'yo mefi. Ne xi da thändi ha da nja di hoki ya m'efi nu ya nzaya mpote hñä pa ya jäi ne ya mpote hñä pa ya hnini nfatsi, numu ya petsi ya m'efi. Ra heke di gehia xa mhää ge xi da tsui ne da m'edi ra tsutbi nzaya mpote hñä pa ya jäi ne ya mpote hñä pa ya hnini.

> **Xeni hñu n'ote ne hñu 63.** Ya nzaya mpote hñä pa ya jäi hingi tsa da hogi ya hmuntsi ni xi da m'etsi ma n'a ra nzü ne hingi n'u, kongehia, di ge ma de ya m'ede gutho u ya hmuntsihu; nuu ya mpotehu di ge n'a ra paä xa tutsi di ge ra hmända ne da jäpi da uat'i u hingi pa ka ya hmuntsi di ge ya yoho ne r'etä ya pa u mupu, ge xi xa zifi numu hinda hoki ge xi da bäse da n'u pa da thoki, ge hinda thumbi ra nsü, ne da mhää't'i ya nfatsi, ge xi da njäpi da ehe nura pää ne numu hinda iode, ge xi da zifi da hiege ra m'efi ne xi da josepu ra m'efi. Da hiege ne da mupu ra m'efi ya nzaya mpote hñä pa ya hnini ka hmuntsi hñä pa gotho ya hnini ge xa mpote nuka ya ndui di ge ndä nzaya nxoge M'onda, ngu jäu xa thogi nuya pau xa thoki ya mefi ge xi da t'etsi: pa da yut'i u xa thegi ya nzaya mpote hñä pa ya jäi di ge ya hmuntsi hñä pa gotho ya hnini di ge ra ndui u xa ndähä xangu, ra nzaya mpote pa jäi ge xi jäpi hmuntsi pa da hñäki n'itho xa ngohi njapu ngu jaä mhää ra xeke IV k ara xeni hñu n'ote ne yoto (77) di ge thegi di ya hmuntsi di ge k ara ngu mpote hñä pa ya jäi t'etsi pu ha xi ndu ya mpote m'etho hñäki di ge ya hñ'ohui hmuntsi nzaya ge xi da deni ra njäntho ra tutsi thuhu gotho M'onda, digempu mu ya xta t'etsi ya nzaya mpote hñä pa ya hnini di geu xi tsa da t'etsi; ne da yut'i ya mefi xa tsopu di ge ya hmuntsihu k ara nzaya mpote hñä pa ya jäi ne pa ya hnini u xa t'etsi ä xki ndui di ge ya n'a chutho, ge xi di thuni ya hmuntsihu di ge ya t'äki pa da mpote nuya hmuntsi ka ya xeni hnini gotho M'onda di ge u xa n'u xa tutsi ko yoho ya thuhu u ha ya m'etihu.

- > **Xeni hñu n'ote ne goho 64.** Ya nzaya hñä pa ya jäi ne ya mpote hñä pa ya hnini numu hinda juat'i n'a ra hmuntsi, ne hinda mhää hanja hinda m'ää ne hinda iadi nseki k ara ngu nzaya mpote, hinda metsi da tsa pa ra paä hin xa mhää.
- > **Xeni hñu n'ote ne kut'a 65.** Ra Ndä hmunts'i nzayo da hmunts'i ra 1o. ra guto nzäna di ge ngatho ya njeya pa da thoki ra m'et'o m'efi di ge ya nzayo, hense m'u ra Ndä Nzayo di ge ja hai M'onda da du'mi ra m'efi di ge ya mpa nu'u bi mä di ge ra xeni 83 di ge n'a ra Ndä thot'i, da hmunts'i ä ra n'a 1o. ra hñato nzänä; ne ra 1o. ra yoho nzänä pa da thoki n'a ra ñoho m'efi di ge ya nzayo.
- > **Xeni hñu n'ote ne r'ato 66.** Nu njeya mu ya hmuntsi da tene ya pa u jar medi pa da iot'e gotho ya mefi nu xa mhää k ara xeni m'etho. Ra ndui mefi tsa da domi xangu ge hense da domi ret'a ya pa ne kut'a nuä ra r'et'a ma yoho ya zänä di ge ra jeya ä, numu da nura ndä nzaya gotho M'onda da ndui ya mefi nu ra paä xa ñ'u ka ra xeni goho n'ote ne ñhu (88) nuya hmuntsi tsa da domi nu n'ote ma ret'a ma n'a (31) ra zänä ret'a ma yoho jeya ge hinda thogi di ge ra n'ote ma ret'a ra zänä goho di ge ra jeya ä.
- > **Xeni hñu n'ote ne yoto 67.** Ra hmuntsi konge ra n'ase k ara ngu mpote, numu xi da ñu ya mefise di geu, ge xi da hmuntsihu xi n'itho. Numu xi da ne da hmuntsihu pa di hoki ra thuni mefi zämu; nu di gen'u ya metiseu ge xi da nuse ya mefise di ge ya hmuntsise ne xi da n'u pa di nfädi, ndäu xa mhää nu k ara m'afi hmuntsi mupu.
- > **Xeni hñu n'ote ne hñäto 68.** Ya yoho nzaya mpote da gohui n'a ra hampu da nja ne ha hinda za da mhää numu xta hmuntsi pa di mhää ne ya pau ne ha di jäpi di nuu, xi da ñat'i n'a ra hmuntsi pa da muhupu ra hmuntsi gotho, numu xi xa ngohui ngotho yoho pa di mhääpu, ne hingi ne ya yapu rap a, ne ra ngu ä hingi ne, ra ndä hmuntsi di gätsi da mhää,

ne da jüahni n'a ne yoho hampu di nja ra hmuntsi. Ni xi n'a ra ngu mpote tsa da doki ya hmuntsi di ge hñupa, numu hinte xa zifi nuä n'a.

> **Xeni hñu n'ote ne guto 69.** Nu ra ndui hmuntsi ndui n'a ra jeya di ge di thoki ha hmuntsi, nepu ra ndä nzaya de gotho M'onda da üni n ara dokä befi nuä xa iot'e, nuä di mhää ya befi, ne nuä xa thoki gatho M'onda. Ne da ñütui nuu hñä pa ya jäi ne nuu ña pa ya hnini, ra nzaya da hiandi ne da mhää ne da ñutsi ya tutsi thändi.

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a 70.** Gotho ya thoki de ra ngu muntsi ya tsutbi pa da ya hiandi ya hmända ne nuu xa mhää. Ya hmända ne nuu xa mhää da ñena ha ra thensi ne da ñutsi ya thuhu de gatho ya mboho de nura ngu tsutbi ne n'a ra bego de nuya nzaya y da mhää ngu manga ra: "Hmuntsingu de gotho ra ra hoy M'onda ne da mhää: (thot'i de ra hmända ne nuu xa mhää)"

Heke Yoho

Ra beni ndui ne ra thoka hmända

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma n'a 71.** Tou petsi da ndui da hoki hmända:

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma yoho 72.** Gatho xa t'ot'i hmända poni hinda raseä digeu ya ngu habu ñä pa ya hnini ne ya jäi da ñäki ngu mä j ara h'emi pa da thoki ne da t'ëtsi.

Heke Hñu

Te gatho tsa da hoki ya mpote

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma hñu 73.** Tsa da hoki gatho ya mpote:

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma goho 74.** Kon gotho ra tsemi ne ko hense ra hmuntsi mpote hñä pa ya jäi:

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma kut'a 75.** Ra nguu habu hmuntsi ya mpote pa da ñäki ne da thogi ra bojä kut'i, hinda nza da hokse to mpefi ngu mä ra hmända. Numu te da thogi ne da hñäki ra nj'ut'i, da iote u uti nua mi petsi m'etho ra hmända bo thoki pa ra m'efi.

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma ra'to 76.** Ge ya m'efi petsi da hoki honseau ya mpote ñä ya hnini.

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma yoto 77.** Nangun'au ya ngu hmuntsi ya mpote tsa da hoki ne hinda t'omi u ma ra:

Heke IV

Di geä ra m'eni zäm'u

> **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma hñäto 78.** M'u ya tsaya ya mpote m'ui n'a ra m'eni zäm'u di ge n'ate ma ma ret'a ma yoto ja jäi, ret'a ma guto mpote ñä pa ya jäi ne ret'a ma hñäto mpote ñä pa ya hnini. T'etsi n'angun'au ya ñ'ohu ra ndeä da uadi ya hmuntsi. Nangun'au ya ndä da t'etsi to da gohi da pote.

Heke V

Di geä to nu thoki raza mäñä gotho M'onda

- > **Xeni hñu n'ote ne ret'a ma 'yoto 79.** Ra ndä nzayo n'u ha gä ntsani ra bojä Ngatho M'onda ka ra Ndä Nzayo ñä pa ya hnini, ge xi ra ntsedi di m'etsise di hoki ne ha di japi pa di hoki ya m'efi u xi ra tsemi di hoki ne pa di m'ä hanja gä hoki ra hño ya m'efi di gense u, konge ya m'efi ne ga ja ra hogi ra mhio ngu xa thuts'i ne xa hmä ka ra hmända.

- > **Xeni goho n'ote 80.** katsi ra m'efi hñetsi tsa nzaya digeä ya mpote hmuntsi da nas'e n ara jäi da thutsi ra ndä nzaya gotho ra hnini M'onda.

- > **Xeni goho n'ote ne n'a 81.** Pa da t'etsi ra ndä nzaya petsi ge da huan'i njuantho ngu da mä ra gatsi ra nzay to hnu ha da huani pa da dähä.

- > **Xeni goho n'ote ne yoho 82.** Pa da ndä nzaya ne da petsi.

- > **Xeni goho n'ote ne hñu 83.** Ra ndä tsutbi da yut'i da mpefi ra mudi pa ra ret'a zänä ne da mpefi nse r'ato njeja. Nu'ä ra jäi de mpefi petsi da ñets'i nxoge ya jäi n e ra tsa da mpefi n'a tsi tsu tui nge'ä mefa da yut'i da mpefi nu'ä xamajuani ne hinda za da mpefi man'aki ge hingi tsa da ndängä tsutbi man'aki.

- > **Xeni goho n'ote ne goho 84.** Numu hinda mui ra ndä nzaya gotho M'onda da thogi yoh jeya di ndui numu xti hmuntsi ya mpote da n'u ha di jäpi pa ra ngu nxadi nzaya pa da juani ne da t'etsi man'a ne di m'ui ja ra ngu hmuntsi yoho di ge hñu ya mpote da t'etsi k ora mede ne da häse gotho di geu to da huani, n'a ra nzaya to da pote tengu mpatho ra h'emi m'at'i pa da thani to da gohi petsi da thogi ya pa, da t'eni ra pa da bon ira h'emi m'at'i ne da uti pa da n'u raza ya juani nt'etsi ya hindi chutho di ge r'etä ma goho zänä ne hinda thogi r'etä ma hñato zänä.

- > **Xeni goho n'ote ne kut'a 85.** Numu ya bi ndui n'a ra m'efi ra Ndä Nzayo ngu xa m'ä ka ra thot'i di ge ra t'äka nzayo ne xi xa thoki pa di nzayo, ge xi di tsui ra Ndä Nzayo xindi ya xti gätsi ra nzayo ge hebtse di t'üni ngu di mpote di m'ä ya hmunts'i, ngu xa thuts'i ka ra xeni m'etho di gen'ä.

- > **Xeni goho n'ote ne rato 86.** Ra mete ra ndä nzaya M'onda honse tsa da mä hingi ne da mpefi hñeti da n'u ha r aza ra nzaya hmuntsi mpote to da dati ra h'emi hingi ne da hoki ra m'efi.

- > **Xeni goho n'ote ne yoto 87.** Ra ndä nzaya mu ya da ndu da mpefi da mä kongeu ya mpote ñä pa ya jäi ne ya hnini ko ra m'eni zäm'u m'u ya bit saya da mä di mänga majuani no hoki raza ra thot'i petsi gotho ra tahnini M'onda ne ya hmända da boni ne hoki raza ra m'efi ngu nzaya gotho hnini M'onda nu ra ndä hnini M'onda raki handi gotho pa r aza neu da epu ya hmunsti mpote numu hinga japapu ra hnini da gaxki ko ya ndä ntsutbi M'onda.

- > **Xeni goho n'ote ne hñäto 88.** Ra ndä ts'utbi ka ra hnini M'onda da za da ño mote ka ma ra ya hnini 'yoto ya pa pe met'o da xifi pa da bädi ra Habu Hmunts'i ya Nzaya ge handi ne hoki ya hmända ge mpefi ne handi ra ts'utbi ge pädi ne handi te pefi. Nubu da thogi 'yoto pa petsi da 'yadi nzeki ra Habu Hmunts'i ya nzaya ne handi hoki ya ts'utbi ge mpefi hyasto ge jamasu te pefi ra ndä ts'utbi.

- > **Xeni goho n'ote ne guto 89.** Ya mfatsi ne nuu za da hoki ra ndä nzaya ge nuä ma da mhää.

- > **Xeni goho n'ote ne retä 90.** Da nu ha di tsitsi gotho ya ngu habu ote ya jäi petsi ga da m'u habu da nu raza ngu mä ra hmända hoki ne da bon ira ngu hmuntsi mpote ñä pa ya jäi ne ya hnini, da heni to pa ne nuu di tsitsi gotho M'onda ge da mfaxte ra ndä nzaya fadi ne da mä ya ndui gotho ra m'ui ya ngu da mpefi ya jäi ja ya xeni hai M'onda, ne da nu ha di tsitsi pa da mpefi.

- > **Xeni goho n'ote ne retä ma n'a 91.** Pa da nzaya da mfaxte ote ya jäi petsi dra me M'onda ne di petsi n'ote ne retä jeya.

- > **Xeni goho n'ote ne retä ma yoho 92.** Gotho ya mä haga japu ma m'efihu da boni da hñuxa ya ntunty'e num'u hinda ote njapu.

- > **Xeni goho n'ote ne retä ma hñu 93.** Ya mfaxte ote, m'uxta xogi ya hmuntsi mpote da una uenda ra xeni M'onda ä kuati ya ngu habu ote.

- > **Xeni goho n'ote ne retä ma goho 94.** Da gätsi m'u ya bi hoka ra tsutbi di ge M'onda jara ndä nzaya mañä ha jara tsutbi ra hnini M'onda, ja n'a ra hoka tsutbi nu pa da juani to ñ'etsi, da hoka ra b'efi rase ja ra ngu nzaya habu da nu ngu tsai ne tsegi.

- > **Xeni goho n'ote ne retä ma kut'a 95.** Pa da ñetsi mfaxte to hä tsutbi gotho M'onda, ne di petsi:

> **Xeni goho n'ote ne ret'a ma 'yoto 96.** Pa di t'etsi ya ndä nzaya pa di hñänsü ge un ra ndä nzaya ngatho M'onda. Ge xi dar nhio di ge nehe da thandi hinda medi ra bojä ne ge xa hñä gatho; gatho nuya ya thandi befi da thoki xa hño da thoki ngu di ñëhë ko n'a ra hogä nzaki n'a ra hogä t'ek'ei n'a ra hogä mfats'i ge habu da nja n'a ra hogä munts'i mahyegi ko ngatho ya jä'i ne ko nu'u ya jä'i bui ma ra ya hnini ngeä ya xa nja ra kohi ge da nja ra mfats'i mahyegi ge da fädi te befi te thoki ka ra hai M'onda ge nehe da thoni ge hyasto da nja n'a ra hogä m'ui ne n'a ra hogä nsu ko ngatho ma ra ya mengu yabu ge'u ma ra ya hnini ge njabu ya xti fädi ne ya xti nja ra thandi ra m'efi ngatho M'onda.

> **Xeni goho n'ote ne ret'a ma 'yoto 97.** Ya hmunts'i nzaya ka nun'a befi ne nu'u mpefi mbo ka ma detho ra hnini M'onda ge njapu xa hñuts'i nu'u mpefi nuaua ge njabu nehe xa thandi ge xa nja ra kohi nge'ä ra ts'utbi xa ñets'i ne xa hñuts'i ngu ma ra hmända. Nuya da mpefi rato njeya nge'ä njabu huts'i ka ra nda nt'ot'i hmända pa ra hño ne ra hogä befi nuya ya jä'i ge mä ra hmända.

> **Xeni goho n'ote ne retä ma hñäto 98.** Num'u da m'edi n'a ra mfaxte da thogi n'a ra nzäna ya pa, ra ndä nzaya M'onda da ñ'etsi n'a ra mfaxte pa tengumatho. Ne da thoki ko ya mpote ñä pa ya hnini ne da nu te mä ra xeni 96 digenä ra t'ot'i.

> **Xeni goho n'ote ne retä ma guto 99.** Ra ndä nzaya nu pa da juani to da ñ'etsi geä kongeä mä rä heke II ra xeni 105 digen'a ra t'ot'i, ra hñetsi nzaya habu m'ui digen'a ra hokä tsutbi gotho M'onda.

> **Xeni n'a nthebe 100.** Ra ntsui digeä ra tsutbi gotho M'onda geä tsa da hoki ra tsutbi pa da honi tou da ntsutbi kora ngu habu da nja da nu ne da nu hadi hoki raza ya hñä.

Ra ntsui da mui ko yoto ya mpote dige n'a da gohi ndä hoka tsutbi gotho M'onda ne njapu nehe ngu ra ntsui; hñu ya ntsui da ñ'exa ra hmuntsi da tho made digeu ngotho ua da

tsotse hñäto to da uani digeu ya mfaxte nxinthe ne nzaya tsai M'onda; yoho ya tsui da hñuhtsi ya mpote ñä pa ya hnini ne n'a ra ñ'exa ra dnä nzaya hnini M'onda.

Gotho ya ntsui di petsiu ya h'emi ngu ma ra xeni 95 digen'a ra t'ot'i ne dra jäi di mpähui hangu mpefi raza, majuani, hogä jäi pa dä heke ra b'efi; nuu tou da ñexa ra nzaya tsutbi di petsi ne di petsi ra ya h'emi ja ra hoka tsutbi.

Ra ntsui da mui ua da m'eni. Ra hmuntsi da nu ha da hoki pa da mä to da gohi ne da hñuxa ra tuhu, da mpadi da ñä'ni ya mfaxte neu nzaya, ne hanjapu ngu mar ä ya hñä da mä ra hmända.

Honse ra ndä ntsui da mpefi kut'ä jeya j ara m'efi ne da mpadi ngu rede ne hinda nza da hogi man'agi.

Ya ntsui hingi poteu to bi ñ'exa mäña, tsa da hoki ya m'efi ko da ra rase ne majuäni. Dige ra pa da hñä, honse tsa da ñ'äni ngu mä ra thuhu goho digen'a ra t'ot'i.

Ra hmända da gohi ngu mä te dä thoki ra hmända, ra ntsui xa t'uni ne tsa da hoki hangu da koki pa gotho hangu da thoki ra m'efi. Ra ndä tsubi gotho M'onda tsa da adi ra ntsui da guki ya h'emi mä hanja da gohi da jarm'edi pa da hoki razä n'a ra tsutbi gatho M'onda.

Ra hmuntsi tsa da ne da mengi da n'u ne da xani nuu da thogi ko ya ntsui konge gotho di geu hñäto ya huani ra hmända mä hangu di thoki nuya ya te petsi da hoki. Mfaxte m'u hinda thogi n'a nzäna tsa da mä uni ra to hä ra tsutbi gotho M'onda, numu da thogi digen'a ra pa tsa da uni ra ndä nzaya M'onda k ora thogi ya mpote. Ngu xa thutsi ka ra hmända pa di thoki ra nhio ya m'efi.

Nuu da mä da gohi njapu ne hinto da daki ne hinda thoka tsutbi ni temeu da utsa digeya, honseu mä xa t'uni, ñetsi, mengi da nu neu da ñäni ngu mfaxte ne tsutbi, digeu tsa da nu ndä tsutbi M'onda honse m'u da nu ha xa thoki ngu mä ra hmända.

Ra ndä tsutbi da hose tengu hojä da tsoni, n era ntsui da nu pageu pongi tsa da hoka tsutbi M'onda ne hinda tset'i ngu mä ra xeni nt'ot'i 99 digen'a ra t'ot'i. ya bojä da japar medi petsi ge da m'ehni pa da nu ra ndä nzaya hoka tsutbi pa har uenda ja nt'ot'i m'efi pa da thoki habu kut'i ra bojä pa M'onda. Da nu ha da japi ra ndä nzaya hoka tsutbi petsi da hokaä.

> **Xeni n'a nthebe ne n'a 101.** Ya mfaxte ra ndä hoka tsutbi M'onda, ya nzaya hoka tsutbi xi pädi da hoka tsutbi habu tsegi. Ya nzaya tsai, neu ya mfaxte neu ya ntsui tsui tsutbi M'onda, ne njapu ne ya mfaxte tsutbi ngu habu tom'i digeä ra ngu nzaya huani pa da ntsutbi, hingi tsa da mpefi ua da da hñä n'a ra tet'i digeyu ya xeni hai M'onda, ra tsai M'onda uau raze, honseu ya m'efi hingi njuti, tou hmuntsi pa da nxadi da dini te honi, xahnate, to ot'i ya nzatho mf'eni uau to ma raza.

> **Xeni n'a nthebe ne yoho 102.**

> **Xeni n'a nthebe ne hñu 103.** Ya ndä nzaya thoka tsutbi M'onda. Da hoki gatho da n'añoä mä:

> **Xeni n'a nthebe ne goho 104.** Ya hmuntsi ngatho ka ra Hai M'onda ge xi di bädi:

> **Xeni n'a nthebe ne kut'a 105.** Ra hñetsi hokä tsutbi M'onda da bädi ngu ra gätsi mä ra ya hmända da hoki raza ya temeä ngu jaya:

> **Xeni n'a nthebe ne r'ato 106.** Ge petsi da hoki ra ndä nzaya M'onda, ngu mä ra gätsi ra hmända da nu mä n'año ge ngu mä pädi da hoki, da tho ja ra ngu nzaya M'onda, digey'a neu ya xeni M'onda neu mar ä ua ya xeni M'onda ne ya me tsai M'onda.

> **Xeni n'a nthebe ma 'yoto 107.** Ra hñä ge mä ra xeni nt'ot'i 103 ka nun'a hmunts'i Nt'ot'i, nse hin'a nu'u honi da mpefi da nzaya ne da 'yut'i ka ya tsutbi da mpefi da hoyni ne da hyot'e ngu mä ra hmända ko nuya ya kohi xa hmä:

To u Petsi da te Gatho ya Jä'i, Pa ge Se u konge u M'edi to Tsits'i Ntsedi hoki hingi Njäpu, ne ra Meti ra Xeni hai M'onda

> **Xeni n'a nthebe ne hñäto 108.** Pageu da epu digeu xa thoki raza ngu mä nuna ra thuhu, da embi ngu jäi da mpefi pa da ote gotho ya jäi mpoteu xa t'etsi. Geu ya jä nzaya hoka tsutbi gotho M'onda n era ndä nzaya hoka tsutbi ra tsai M'onda gotho u ya mboho neu ya m'efi ne, ngothou ya jäi di petsi n'a ra m'efi di gep'u ja ra ngu hmuntsi, nu habu nu gotho ya m'efi hangu thoki gotho M'onda ua ja ra tsai M'onda njapu ne ngu ya jäi to mp'efi ne ote ya jäi neu ya nzaya hmuntsi digen'a ra t'ot'i da rase da uni tou da nu te da thoki ua da hñäki num'u te da hoki n'angun'a ya m'efi.

> **Xeni n'a nthebe ne guto 109.** To ot'e gatho ya jä'i ne u ra sē to u petsi di nu ka ra xeni hai M'onda, da mfädi ngu mangua:

> **Xeni n'a nthebe ne ret'ä 110.** Tso da thoka tsutbi nu ya mbohe hmunts'i nu ne hñäki te da Thun'i ya Hnini, Ya Nda Tsutbi Gatho M'onda, Ya Nzayo Hoka Tsutbi Gatho M'onda, nu ya jä'i t'o mfatsi, ya mboho hmunts'i ka ra M'ui M'onda, ra Nda Nzayo M'ui M'onda, ra Nzayo Gatho M'onda, to nu Hoka Tsutbi ra M'ui M'onda, ya Nda Nzayo Hoka Tsutbi ne ya Nzayo ra M'ui M'onda, ya Nda Nzayo nu di Hoka Tsutbi konge u ra M'ui M'onda ya Nzayo Hoka Tsutbi M'ui M'onda, ra Nda Nzayo nu pa di Hñetsi to ä da nu Gatho M'onda, ya Nzayo Hoka Tsutbi ne xa t'o juäni pa ya Nda Nzayo, gatho ya jä'i m'ui xa hñetsi pa da nu te da hoki, gatho ya Nda Nzayo ne ma ra ñ'ehu, ma te di fatsi ka ra xeni hai ya hnini ne u ma ra ya hmunts'i jä'i t'o tsokui te petsi.

> **Xeni xeni n'a nthebe ne n'a 111.** Pa da ndui ra mfödi tsutbi konge ya nzayo hñä pa ya jä'i ne ya nzayo hñä pa ya hnini ä ra Nda hmunts'i nzayo, ya Nda nzayo ge thandi ya hmända dige ra Ndä nzayo Tsutbi Gatho M'onda, ya hmunts'i nzaya dige ra Nda Tsutbi mpefi ko ya jä'i ge hñuts'i ra thuhu, ya jä'i ge mfats'i, ya mfats'i Nda tsutbi, ya nzayo hñä pa ya jä'i ä ra Hmunts'i dige ra M'onda, ra Ta nzayo dige ra xeni hnini M'onda, Ra hmunts'i ge su ne thandi ra bojä ne ra Nda nzayo ge thandi po ra jä'i dige M'onda, njap'u ne ngu ra mfats'i ra Nda nzayo ne ya mfats'i ngatho ya jä'i ge huts'i ra thuhu ge ra ngu nzayo dige to hoki nts'o ya jä'i m'u ya mpa rä m'efi, ra Ndä nzayo hñä pa ya jä'i da maa ko ngatho ya mefi u m'u p'u pa da fodi nzaya konge ra jä'i bi thoki.

> **Xeni n'a nthebe ne r'etä ma yoho 112.** Hingi jar m'edi da mä habu ba ëhe ra ngu hmuntsi ngu mpote nu ya jäi, num'u rau ya jäi to ote ya jäi ngu mä ra heke n'a dige ra xeni 111 da hoki hingi za num'u ya hingi hoki ra m'efi mi pefi.

> **Xeni n'a nthebe ne hñu 113.** Ra Ndä nzayo ge da thoki hoki jä'i ge ra ngu nzaya dige et'i ne thandi ngatho ra mfädi u pädi dige ya nzaya jar m'efi ra nzayo konge ra nthandi, da thoki ne t'uni ya mfei pa ya nguu nzaya u hoki ya nts'o ua hingi hoki xa za, njap'u ne konge ra thandi ra bojä ne thandi ya mets'i ya jä'i ne ya hnini. Pa di hyoki ngatho u te petsi da thoki ngu maa:

> **Xeni n'a nthebe ne r'etä ma goho 114.** Nu di hmäpu ra tsui nzaya tsitsi hense un tsa dä duhmi ya jeya ya m'efi u to mpefi ka ya ngunzaya ge hense di mpefi n'a njeya digempu. Ya ntsu digenu ge xi da njot'i nu ra jeya ä hinda nte n'anjeya nu ra pa ä di ndui ä di hmäpu.

[Nu ya xeni hnini gotho M'onda ne hnini tsa mui M'onda](#)

> **Xeni n'a nthebe ne kut'ä 115.** Ya Ndä xeni hnini da mets'i, pa ra m'efi mbo, ge da hyandi hanja di thoki ra m'efi ra nzayo xeni hnini M'onda, ra nzayo ge üti, nt'ets'i, nt'ets'i ngu di ñ'ehe ne nxoge ya jä'i, num'u da handi ra heke hnini ne dige ra hmunts'i nzayo ge hoki da mpefi xa hño, ra ta hnini ge da ñ'o se, ngu maa ra mfädi:

> **Xeni n'a nthebe ne r'etä ma r'ato 116.** Ya ndä nzaya ot'e ya jäi ka ya xeni hnini xa hege, di ge ya befi, ra to hmää te da thoki, da mäa hanja di hoki ne ra hoka tsutbi, ne hingi tsa da hmuntsihu di ge yoho ne ma ra gi geh'ia ya ndä nzaya digen'a ra jäi se, ne ni xa tsa da goxpu ra ndä nzaya ot'e ya jäi pa da n'a se.

2o. Ra Ndä tsutbi nzaya ne konge ya nzaya xahni di ge ya tsitsi nzaya ge xi ñ'ëtsi ra ndä nzaya xahni pa Ngatho M`onda Electoral, m`ede, ngu xa thutsi ka ra hmända. Ya xahni nzaya Electiral m'ui ka ya hnini ge xi dar mengu ka ya hnini ka ra xeni ha m'ui di ge M`onda ngu ya di petsi kut'a nj'eya di mupu pa tsa di nzaya, ge xi ra nhio di da ngatho ya hem'i ne ko nge te di t'api pa tsi di nzaya ngu xa thutsi ka ra hmända.- ne humu di m'ui to xi xa hiegi n'a ra m'efi di gen'ä ra tsutbi nzaya, ra ndä Nzaya xahni pa Ngatho M`onda Electoral ge xi dar nhio di hioni ne di mä to di nzaya ma n'agi ngu xa thutsi ka ra hmända nuna. Nu ha xa hmä xo kut'a njeya ni hiegi ra jäi to mi mpefi konge nuna, ge xi ne di t'etsi n'a pa di mpote, pege hamu di thogi ma n'agi di ge ngu hñu njeya, ge xi di t'etsi ma n'a ra nxahni nzayapa ma n'a ra pa ntsutbi.

> **Xeni n'a nthebe r'etä ma yoto 117.** Ya xeni hingi tsa, ne ni xi ra za:

> **Xeni n'a nthebe r'etä mä hñäto 118.** hingi tsa da iani ra hmuntsi hñä pa gotho ya hnini:

> **Xeni n'a nthebe ne r'etä ma gutho 119.** Ya ndä hmuntsa nzaya ge petsi ra tsemi da

mädi ya xeni hnini M'onda numu da embi ya xeni hoi ne da thopu ya mui. Ne nuu to xa t'uni ne xa mpatabi ra hñä, ge xi da hnu rangutho ne, zämu di iadi ra maä hanja do hoki nu ra xeni hnini konge ra hmää te da thoki, nuyu numu ndä hmuntsi pa da nu.

> **Xeni n'a nthebe ne n'ote 120.** Ya dängä nzaya ka ya xeni hnini M'onda ge xi jä masü pa da guki da boni ne da jäpi da thoki ya hmända gotho M'onda.

> **Xeni n'a nthebe ne n'ote ma n'a 121.** Nu ngotho ya xeni hnini mui M'onda da thuni nxo ra jä ne da hmipi ya thokä te teme u mupu ka ya hnini, ta hoka nthutsi tsutbi di maäpu pa ngotho u ma ra. Ra hmuntsi ñä pa gotho ya hnini, konge gotho ya hmända, kongeu da nuu te xa thoki, da thutsi pa di maäpu, ne pa pa di hnu nuyu, ne di thändi kongehia mukua.

> **Xeni n'a nthebe ne n'ote ma yoho 122.** Xa mboni ka ra xeni yoho n'ote ne goho digehia xa thutsi ya mui tsutbi ka ra tsai gotho M'onda, ya nzaya mui ko ra tsemi ya ndä nhñänsü gotho M'onda neu ma ra xa hmuntsihu kon ge ra to hmää te da hoki, ra mää hinja di hoki ya hñä ne ko ra to hoka tsutbi ka ra xeni hnini, ngu jä mää nuna ra xeni.

Di ge ra mefi ne ha di nu gotho u to mupu

> **Xeni n'a nthebe n'ote ne hñu 123.** Gatho jä'i petsi de tso da mpefi. Page ä, da nuya mefi ne hadi hmunts'i pa di hmäti te petsi, ngu ma ra hmända.

Di nu pa Ngotho

> **Xeni n'a nthebe ma n'ote ne r'etä ma goho 124.** Nuu te da thoki ne hinte xa hmängua

nuna ra t'ot'i nu ha di nzaya ka ra xeni xihmahi M'onda; da bädi ne hinte da mäa ya xeni hnini M'onda.

> **Xeni n'a nthebe ma n'ote ne k'uta 125.** Ni n'a ra jäi da za da mpefi yoho ya befi ha gotho M'onda ha ya nt'etsi, ni gotho M'onda ne ni ya xeni hnini M'onda ngeä nuya ya nt'etsi; nuä ra jäi da hiandi t'emä befi da mpefi.

> **Xeni n'a nthebe ma n'ote ne r'ato 126.** Ni n'a da sä da yut'i ya njut'i nuu xa thändi ha ra hmända.

> **Xeni n'a nthebe n'ote ne 'yoto 127.** Ya jä'i mefi ot'e pa gatho M'onda, ka ra M'ui M'onda, ne ya Danga Hnini, di ge ya Xeni Hai M'onda, ne ngu nzayo, njapu nehe to nu ne tsi xa ya gatho hemi xa tsokbi pada nu xa hño, ne ma ge ma ra da thuni n'a ra njut'i ra za ne hinda tso ra mefi te hoki, xa thuni di ge ya ngunzayo.

> **Xeni n'a nthebe ma n'ote ne hñäto 128.** To dä mpefi ha pa ya jäi ntsutbi, da mä gotho pa da hñängä ra befi, ne da mä ge da mpefi raza ngu mängä ya nt'ot'i, ne ya hmända ngeä xa thutsi.

> **Xeni n'a nthebe ma n'ote ne guto 129.** Ha ya pa hmetho, ni n'a ya jäi ndaro da za da me ma ra befi; ngeä hingi tsa, ne ngeä ra befi ze de gä ndaro. Nse da za da ya tä ndaro ha ya tangu pa da sü ya ngu tsutbi, tsemi ne ha betsi to hoki ya tsutbi hmuntsi, ha ya nthi ngu ndarone ya tä ngu ndaro, ne nthi ya hnini pa da betsi ya nzäfi.

> **>Xeni n'a nthebe ma n'ote ne r'etä 130.** Nuu ya fut'i ma metho ya thegi xeni hnini M'onda ne ya nijä xa ñehnä ne xa hmää nuä manguä ha ra xeni. Ya nijä ne nuu ma ra ya nijä ta thändi pa da iot'e nuä manguä ra hmända.

> **Xeni n'a nthebe n'ote ne r'etä ma n'a 131.** Dä mpefi gotho M'onda ne da hiandi nuu pa mothe ne mbo ha ra xihmahi M'onda, ne nuu pa ha ya hnini M'onda, ne da thändi gotho hnini M'onda, gotho nuä ya ntsü pa da 'yo toä da sü, da ny'o ne dä sü gotho M'onda njao nuu, ne da mä ra tsutbi M'onda te da ietue, pa da thändi ha ra tsai M'onda, ya ngut'i ne ya hmända ngu nuä mängä ra VI ne VII ha ra xeni t'ot'i 117.

> **Xeni n'a nthebe n'ote ma r'etä ne yoho 132.** Ya sedi, ya ngu ndäro, ya ngu metsi ha kaut'i u petsi ne ma ra u ya meti dige ra ndä nzaya ka ya hmuntsi pa di nu ya mbefi pa ngotho ya jäi, ge xi di hoki nupu ha tsegi ya xihmahi nu ya ndä nzaya mui gotho M'onda, ngu jä a xa hmää ne xa njuki ra hmuntsi gotho M'onda, pa di rangutho nu to da adi mbo ka ra xihmahi xeni hnini M'onda, ge xi da jarmedi da nu ra u hmää ha di thoki ya hñä.

> **Xeni n'a nthebe n'ote ma r'etä ne hñu 133.** Nuna ra t'ot'i, ya hmända ne ya hmuntsi nzaya ngotho M'onda ha ra ndä ngotho ka ra xeni hnini M'onda, ko ra nseki ra mpote hñä pa ya hnini ge hmää ra hmända ra ndä mü nzaya gotho ya tsutbi ka ya xeni hnini di hoki raza ra t'oti, ya hmända ne nuä xa mhä ne kongeu hingi tsa ya t'ot'i hmända ka ya xeni hnini.

> **Xeni n'a nthebe ne n'ote ne ret'a ma goho 134.** Ya bojä m'ui pa gatho M'onda, ya xeni hai M'onda ya danga hnini, ra M'ui M'onda ne ya hmunts'i jä'i to tsi xa ya mefi habu tsoni ya hai da nu xa hño, bojä di ne gi xa hño pa di nu ha di tsoni te beni da hoki.

Nu ya hmää ha ya T'ot'i

> **Xeni n'a nthebe n'ote ma r'etä ne k'utä 135.** Nuä ra t'ot'i da za paseä o pangtho ya jäi, ne ya hmuntsi nzaya, ya nt'entsi yoho ne hñu ya jäi nub'ia p'e nehe da mui ngotho ya xeni hnini M'onda.

Hinda tsoki ra T'ot'i

> **Xeni n'a nthebe ne n'ote ne ret'a ma r'ato 136.** Nuna ra t'ot'i hinda bedi ra tsemi ne ra pähä, numu da nja ya thuni xi da nsemi. Numu da nja ya thuni jäi, da thutsi n'a ra nzaya metho, pa da ñose ya hnini, da thändi, da nja ya hmända nju nuä xa hmää, ha da zipi ya ndä nzaya pa da notse ya thuni, pa da hñutsi gotho.